

Kapitaldekningsregelverket Basel II

*- Implikasjoner for den norske banknæringen og
konkurransesituasjonen i markedet -*

av

Jeanett Lillesalt, Anja Myntevik Lutentun og Marie Rindal

Veileder: Assistant professor, Dr.oecon. Trond Døskeland

Masterutredning i økonomisk styring

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Denne utredningen er gjennomført som et ledd i masterstudiet i økonomisk-administrative fag ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at høyskolen inntår for de metoder som er anvendt, de resultater som er fremkommet eller de konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Forord

Denne utredningen inngår som en avsluttende del av masterstudiet i økonomi og administrasjon, men fordypning i økonomisk styring. Oppgaven er skrevet våren 2008 ved Norges Handelshøyskole. Vi har alle en felles interesse for banknæringen, og ønsket å skrive en utredning innenfor dette emnet. Gitt dagens økonomiske situasjon og utviklingen i den finansielle stabiliteten, så vi på innføringen av Basel II som et aktuelt og passende tema.

Arbeidet med utredningen har vært krevende og bydd på mange utfordringer, samtidig som det har vært interessant og lærerikt. Vi fikk god innsikt i det nye regelverket og hvordan dette vil kunne påvirke banknæringen. Enkelte mener det er en utfordring å være en gruppe på 3 som skal tilbringe et helt semester sammen. For vår del har det vært positivt en positiv erfaring, og vi mener det har gitt fordeler med tanke på oppgavens kvalitet. Vi håper at leseren sitter igjen med et inntrykk av ”jo flere, jo bedre” heller enn ”jo flere kokker, dess mer søl”.

Vi vil benytte anledningen til å rette en stor takk til vår veileder Trond Døskeland. Han har gitt oss god og inspirerende rettleiding, samt tatt seg tid til å hjelpe oss når vi hadde behov for det. Vi vil også takke Bård Støve for hjelp med den statistiske delen av analysen. Ellers vil vi takke alle bankene som har stilt opp angående spørreundersøkelsen og intervjuene, vi vet at de er inne i en travel periode og er svært takknemlige for at de tok seg tid. Til slutt vil vi gi en takk til hverandre for vel gjennomført oppgave, godt samarbeid og for å ha lært hverandre mye om teamarbeid, noe som vil komme godt med når vi nå skal ut i arbeidslivet.

Bergen, torsdag 19.juni 2008

Jeanett Ivarna Lillesalt

Anja Myntevik Lutentun

Marie Rindal

Sammendrag

Temaet for denne utredningen er det nye kapitaldekningsregelverket Basel II, som ble innført i norske banker 1.januar 2007. Det forventes at regelverket vil medføre endringer i banknæringens rammebetingelser, og dette er motivasjonen bak vår problemstilling. Oppgaven søker svar på hvordan Basel II påvirker den norske banknæringen, og hvilke konsekvenser regelverket får for konkurransesituasjonen i markedet.

Resultatene baseres på informasjon og data som innhentes gjennom spørreundersøkelse og dybdeintervjuer. Analysen viser at bankenes generelle oppfatning av Basel II er positiv, selv om det er ressurskrevende og har vært vanskelig å implementere. Regelverket fører til bedre risikovurdering i bankene, spesielt for banker som benytter mer avanserte metoder og dermed oppnår større reduksjon i kapitalkravet. Dette har betydning for pris, marginer og konkurranseintensitet, og tilsier at Basel II påvirker konkurransesituasjonen i markedet.

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	1
Figuroversikt	4
Tabelloversikt.....	5
1. Innledning	6
1.1 Tematisering.....	6
1.2 Problemstilling	7
1.3 Hvorfor studere Basel II regelverket?	8
1.4 Tidligere forskning på området	8
1.5 Definisjoner	9
1.5.1. Bankenes størrelse.....	9
1.5.2. Standardmetodebanker	9
1.5.3. IRB – banker (IRB – Internal Ratings Based).....	10
1.5.4. Tolkning av spørreskjema	10
1.6 Videre kapittelinnndeling	10
2. Finansiell stabilitet og beskrivelse av den norske banknæringen.....	12
2.1 Innledning.....	12
2.2 Finansiell stabilitet	12
2.3 Bankkriser	13
2.4 Hvorfor har vi kapitaldekningsregler?	15
2.5 Banknæringen i Norge	15
2.6 Regulering av den norske banknæringen og Basel – komiteen	19
3. Basel I	20
3.1 Innledning.....	20
3.2 Om Basel I.....	20
3.3 Svakheter ved Basel I.....	21
4. Basel II.....	23
4.1 Innledning.....	23

4.2 Om Basel II	23
4.3 Pilar 1: Minstekrav til ansvarlig kapital	26
4.3.1. Kredittrisiko	26
4.3.2. Operasjonell risiko	31
4.3.3. Markedsrisiko.....	33
4.4 Pilar 2: Krav til vurdering av samlet kapitalbehov og tilsynsmessig oppfølging	36
4.5 Pilar 3: Markedsdisiplin	38
5. Metodebeskrivelse	40
5.1 Innledning.....	40
5.2 Metode.....	40
5.3 Forskningsdesign.....	40
5.4 Innsamlingsmetodikk	41
5.5 Utvalg	42
5.6 Evaluering av datamaterialet	45
5.6.1. Reliabilitet	45
5.6.2. Validitet.....	46
5.7 Statistiske tester.....	46
6. Analyse	51
6.1 Innledning.....	51
6.2 Generell analyse	52
6.3 Risikovurdering	56
6.3.1. Om risikovurdering	56
6.3.2. Hypotese.....	56
6.3.3. Analyse.....	57
6.4 Pris.....	66
6.4.1. Om pris.....	66
6.4.2. Hypotese.....	67
6.4.3. Analyse.....	68
6.5 Rentemargin	74
6.5.1. Om rentemargin.....	74
6.5.2. Hypotese.....	75
6.5.3. Analyse.....	76

6.6 Konkurransenintensitet.....	86
6.6.1. Om konkurransenintensitet	86
6.6.2. Hypotese.....	87
6.6.3. Analyse.....	88
6.7 Svakheter ved Basel II.....	92
7. Konklusjon.....	94
7.1 Innledning.....	94
7.2 Hovedfunn.....	94
7.3 Praktiske konsekvenser	96
7.4 Mulige feilkilder.....	97
7.5 Videre forskning.....	98
7.6 Sluttord.....	99
Litteraturliste	100
Vedlegg 1: Spørreskjema	109
Vedlegg 2: Intervjuguide.....	118
Vedlegg 3: K _{ji} – kvadrat test.....	122
Vedlegg 4: Mann-Whitney U Test	124
Vedlegg 5: Binomisk test	125
Vedlegg 6: Ordinal logistisk regresjonsanalyse	127

Figuroversikt

Figur 1: Bankenes eiendeler og finansiering.....	17
Figur 2: Banker og kredittforetaks utlånsvekst. Tolvmåneders vekst i prosent.....	18
Figur 3: Oversikt over regelverket	24
Figur 4: Bankens kapitaldekning og kjernekapitaldekning, Prosent og kvartalstall	27
Figur 5: Markedsrisiko	34
Figur 6: Tilsynsprosessen.....	38
Figur 7: Bankenes forvaltningskapital	43
Figur 8: Første rapportering etter Basel II.....	44
Figur 9: Hvordan Basel II påvirker de interne faktorene	53
Figur 10: Hvor positivt Basel II er for bankene	55
Figur 11: Valg av metode.....	58
Figur 12: Valg av fremtidig metode	59
Figur 13: I hvilken grad bankene synes parametrene i standardmetoden er fornuftige	61
Figur 14: Endring i operasjonell risiko	63
Figur 15: Hvordan egenkapitalen blir endret som en konsekvens av Basel II.....	64
Figur 16: I hvilken grad IRB – banker vil kunne ta lavere pris enn standardmetodebankene .	70
Figur 17: Lavere marginer i personmarkedet.....	76
Figur 18: Lavere marginer for den enkelte bank i personmarkedet	77
Figur 19: Lavere marginer i bedriftsmarkedet	78
Figur 20: Lavere marginer for egen bank i bedriftsmarkedet	79
Figur 21: Endring i utlånsporteføljen	80
Figur 22: Inntjening i personmarkedet	81
Figur 23: Inntjening i bedriftsmarkedet	82

Tabelloversikt

Tabell 1: Utvikling i antall banker	16
Tabell 2: Risikovekter i Basel I.....	21
Tabell 3: Vektig etter standardmetoden, basert på Standard & Poor's risikoklasser.....	28
Tabell 4: Risikovekter under Basel I og Basel II	29
Tabell 5: Intervjuobjekter.....	45
Tabell 6: Hvordan Basel II påvirker ulike faktorer	54
Tabell 7: Ulike bankers valg av metode.....	58
Tabell 8: Banker som ønsker å endre valg av metode for beregning av risiko i fremtiden	60
Tabell 9: Ordinal logistisk regresjon.....	65
Tabell 10: Valg av prisstrategi i personmarkedet.....	68
Tabell 11: Valg av prisstrategi i bedriftsmarkedet	69
Tabell 12: Reduksjon i bankenes generelle prisnivå.....	71
Tabell 13: Bankenes rentemargin.....	84

1. Innledning

1.1 Tematisering

Det synes å være en allment akseptert oppfatning at tilfredsstillende kapitaldekning i bankene er av betydning for den finansielle stabiliteten. Jappetiden på 80 – tallet ble etterfulgt av en omfattende krise i den norske finansnæringen mot slutten av 80 – tallet og begynnelsen av 90 – tallet. Etter en periode med sterk utlånsvekst, fikk både husholdninger og foretak problemer med å innfri gjeld, og flere banker tapte hele egenkapitalen. Konjunkturutviklingen på 80 – tallet var en medvirkende årsak til bankkrisen, men manglende kapitaldekning hos bankene var også en vesentlig årsak.

En betydelig forskjell mellom begynnelsen av 90 – tallet og dagens situasjon, er at bankene nå antas å ha en kapitaldekning som i mye større grad viser det reelle risikobildet til institusjonene. En av hovedårsakene til dette er det nye europeiske regelverket Basel II, som er en videreføring av Basel I (Aas, 2007). Basel II regnes som den viktigste endringen i banknæringen på lang tid, og det har vært stilt store forventninger til det nye og forbedrede regelverket.

Basel II er et svært omfattende regelverk som vil få konsekvenser for samtlige norske banker. Spørsmålet er om regelverket fungerer slik som det er tenkt, og hvilke konsekvenser det vil få for banknæringen og samfunnet for øvrig.

1.2 Problemstilling

Basel II ble innført i Norge i 2007, men på grunn av overgangsregler begynte de fleste bankene først å rapportere etter det nye regelverket i 2008. Dette gjør at det ikke er mulig å finne kvantitative erfaringstall som underbygger regelverkets virkning på nåværende tidspunkt. I denne oppgaven har vi dermed valgt en tilnærming der vi baserer oss på hvilke konsekvenser bankene forventer av regelverket.

Det nye regelverket er svært omfattende og stiller strengere krav til den enkelte bank. Oppgaven søker å dokumentere og gi innsikt i hvordan regelverket påvirker den norske banknæringen. Vi vil her forsøke å gi en generell oversikt over bankenes opplevelse av regelverket og hvilke endringer regelverket innebærer. Samtidig skal regelverket sikre banknæringen mer like konkurransevilkår både internasjonalt og nasjonalt. I utgangspunktet er Basel II basert på den internasjonale banknæringen som hovedsakelig består av store banker. Den norske banknæringen omfatter enkelte store banker, men har også mange små sparebanker. Det kan dermed stilles spørsmål om et så omfattende og komplekst regelverk er godt nok tilpasset små- og mellomstore banker med tradisjonell virksomhet. Oppgavens problemstilling er:

Hvordan påvirker Basel II den norske banknæringen, og hvilke konsekvenser vil dette få for konkurransesituasjonen i markedet?

Første del av problemstillingen ser på hvordan Basel II påvirker banknæringen generelt. Her vil vi begrense oppgaven til å omhandle bankenes generelle opplevelse av regelverket og rapporteringen etter dette, samt hvilke interne endringer regelverket medfører for de ulike bankene.

Andre del av problemstillingen er mer konsentrert til selve konkurransesituasjonen.

Her vil vi benytte risikovurdering, pris, marginer og konkurranseintensitet som forklaringsfaktorer. Hvor bra bankene kan identifisere den risikoen de står ovenfor vil ha betydning for bankenes kapitaldekning, og vil kunne påvirke pris, marginer og konkurranseintensiteten i markedet. Dette vil igjen ha betydning for konkurransesituasjonen.

Når vi analyserer konkurransesituasjonen vil vi i hovedsak se på forskjellen mellom banker som benytter standardmetoden og banker som benytter interne metoder.

1.3 Hvorfor studere Basel II regelverket?

En velfungerende banksektor er viktig for funksjonsevnen til en økonomi, og for den finansielle og økonomiske stabiliteten. Store tap på bankenes utlån utover det de selv har tatt hensyn til i egne tapsavsetninger, kan føre til ustabilitet i den finansielle sektoren, som igjen kan føre til store samfunnsmessige kostnader. Det er dermed nødvendig med en hensiktsmessig regulering som reduserer faren for at institusjonene påtar seg risiko som utsetter innskytere, andre kreditorer og samfunnet for øvrig for tap (Skauge, 2005). Hensikten med Basel IIs minstekrav til kapitaldekning, er å bidra på dette området. Imidlertid er det slik at den ansvarlige kapitalen i de fleste bankene forventes å gå ned som et resultat av bedre risikostyring. Her ligger det implisitt en fare for at bankene bygger ned kapitalen så mye at bufferen til å møte uforutsette hendelser kan bli mindre enn ønskelig (Norges Bank, 2007a).

Det er knyttet stor spenning til det nye regelverket fra bankenes side. De er usikre på hvilke konsekvenser regelverket vil få for deres videre drift, og de er også spente på hvordan tilsynsmyndigheten vil håndtere dette i fremtiden. Det er dermed både interessant og nødvendig å frembringe ny kunnskap på området.

1.4 Tidligere forskning på området

Ettersom regelverket ble innført først i 2007, består tidligere forskning i hovedsak av generelle teorioppgaver som går i dybden på selve regelverket.

Kredittilsynet har vært en sentral aktør i implementeringen av Basel II, og har publisert flere uttalelser og rapporter på sine nettsider. I rapporten "Tilstanden i finansmarkedet 2007" beskrives det nye regelverket, og de tar blant annet for seg hvordan bankene som begynte å rapportere etter det nye regelverket i 2007 har fått endret kapitalkravet (Kredittilsynet, 2008a).

Bankene i Norge ser også på hva det nye regelverket inneholder og hvilke konsekvenser dette vil få. Torbjørn Martinsen, konserndirektør i SpareBank 1 Gruppen, har blant annet sett på hvilken effekt regelverket vil kunne få for marginene i kredittmarkedet. Han hevder at konkurransen i markedet vil avgjøre hvordan marginene påvirkes, og at banker med store markedsandeler vil ha insentiver til å opprettholde dagens marginer (Martinsen, 2005).

Med unntak av tilsynsmyndighetene og banker er det også andre interessenter som forsker på Basel II. Selskapet Ernst & Young har blant annet gjennomført internasjonale spørreundersøkelser i forbindelse med det nye regelverket. Da disse spørreundersøkelsene ble gjennomført i 2003 – 2004, dreier de seg i hovedsak om bankenes implementering og forberedning til det nye kapitaldekningsregelverket. Her sammenligner de også resultater fra ulike geografiske områder (Ernst & Young, 2005).

1.5 Definisjoner

Nedenfor vil det bli gjengitt enkle presiseringer og forklaringer til en del begreper som vil være sentrale for oppgavens innhold.

1.5.1. Bankenes størrelse

I oppgaven betegnes banker med forvaltningskapital under 10 milliarder som små banker, de med 10 – 50 milliarder som mellomstore banker og de med over 50 milliarder som store banker.

1.5.2. Standardmetodebanker

Standardmetodebanker er banker som benytter standardmetoden ved beregning av kredittrisiko i henhold til Basel II. Som vi vil komme tilbake til senere i analysen, består standardmetodebankene av alle de små og mellomstore bankene i Norge.

1.5.3. IRB – banker (IRB – Internal Ratings Based)

Dette er banker som benytter mer avanserte metoder ved beregning av kredittrisiko i henhold til Basel II. Altså omfatter dette banker som benytter grunnleggende IRB eller avansert IRB, og består av de største bankene i Norge.

1.5.4. Tolkning av spørreskjema

I analysen tolkes svarene fra spørreskjemaet. Når vi sier at bankene er enig i ulike påstander, mener vi banker som svarer 4 og 5 i spørreskjemaet, mens uenig representerer banker som har svart 1 og 2. Tilsvarende definisjon benyttes når vi snakker om stor/liten grad, positiv/negativ påvirkning, og sterkere/svakere konkurransevne. Svaralternativ 3 i de ulike spørsmålene representerer verken enig eller uenig, nøytral påvirkning, eller uendret konkurransevne avhengig av hvilket spørsmål som stilles.

1.6 Videre kapittelinnledning

I **kapittel 2** ser vi kort på finansiell stabilitet og bankkriser. Dette er med på å forklare hvorfor det stilles kapitalkrav til banknæringen. Videre presenteres den norske banknæringen, og reguleringen av denne.

I **kapittel 3** beskrives det tidligere regelverket, Basel I, i korte trekk. Vi gjennomgår så de mest sentrale svakhetene ved regelverket.

I **kapittel 4** presenteres teorigrunnlaget for problemstillingen. Her ser vi på Basel II og hva det inneholder. Vi presenterer alle de tre ulike pilarene, men har hovedfokus på pilar 1, og da særlig kredittrisiko og til en viss grad operasjonell risiko. Som vi kommer tilbake til senere, har vi også valgt å presentere noe generell teori i analyse kapitlet.

I **kapittel 5** beskrives det metodiske grunnlaget. Her presenteres de ulike metodene som benyttes i oppgaven. Datagrunnlaget beskrives, og vi forklarer hvordan dette er innhentet og hvordan det er behandlet. På slutten av kapitlet vurderes det metodiske grunnlaget.

I **kapittel 6** analyserer vi de innsamlede dataene. Vi ser først på de dataene som kan være med å besvare første del av oppgavens problemstilling. Her tar vi for oss generelle deler ved det nye regelverket, som for eksempel hvordan bankene har forberedt seg og hvordan de opplever rapporteringen etter Basel II. Videre ser vi på risikovurdering, pris, marginer og konkurranseintensitet som forklaringsfaktorer for hvordan Basel II påvirker konkurransen i næringen. Vi presenterer her litt teori om de ulike faktorene, før faktorene beskrives mer i detalj. Deretter setter vi opp en hypotese tilknyttet hver faktor, før vi starter på selve analysen. I dette kapitlet benyttes SPSS og Minitab som statistisk dataverktøy for å gjennomføre ulike statistiske tester. Til slutt i kapitlet ser vi på noen av svakhetene ved regelverket.

I den siste delen, **kapittel 7**, oppsummeres hovedfunnene fra analysen og problemstillingen besvares. Her ser vi også på eventuelle feilkilder ved analysen, før vi til slutt viser til anbefalinger for videre forskning samt egne refleksjoner rundt temaet.

2. Finansiell stabilitet og beskrivelse av den norske banknæringen

2.1 Innledning

I denne delen av oppgaven tas det utgangspunkt i finansiell stabilitet og bankkriser for å forklare hvorfor banknæringen trenger kapitaldekningsregler. Videre presenteres den norske banknæringen, og hvordan denne skiller seg fra mange andre europeiske land. Til slutt ser vi på hvordan den norske banknæringen reguleres.

2.2 Finansiell stabilitet

Det er finansiell stabilitet i økonomien når det er fravær av finansielle kriser (Finansdep., 2000). Det innebærer at det finansielle systemet er robust overfor forstyrrelser i økonomien og er i stand til å formidle finansiering, utføre betalinger og omfordele risiko på en tilfredsstillende måte (Norges Bank, 2007a). Spredning av problemer fra en institusjon eller et marked til andre institusjoner, markeder eller over landegrensene utgjør en systemrisiko som fører til fare for svikt i det finansielle systemet (Ruud, 2005). Dette kan være at problemer i en bank sprer seg til andre banker, og at det hele ender opp i en systemkrise der flere banker får problemer. Norges Bank skal sørge for at det finansielle systemet er motstandsdyktig og effektivt og vil sammen med andre myndigheter, blant annet Kredittilsynet, sette i gang tiltak dersom det oppstår situasjoner som truer den finansielle stabiliteten.

Til sammen utgjør finansmarkeder, finansinstitusjoner og finansiell infrastruktur det finansielle systemet. Blant finansinstitusjonene finner vi bankene, som er svært viktige for den finansielle stabiliteten (Norges Bank, 2007a). Finansmarkedene har en marginalisert rolle som kapitalformidler og risikofordeler, mens bankene dominerer både i kapitalforvaltnings- og utlånsmarkedet. Dermed kan man si at det finansielle systemet i Norge er bankbasert. DnB NOR, SpareBank 1 Gruppen, Storebrand, Nordea og Terra – Gruppen utgjør de fem store finanskonsernene i Norge, og bankmarkedet er konsentrert rundt disse. Utenlandske banker er

også en viktig aktør i det finansielle systemet, blant annet har Nordea utenlandskeierskap (Ruud, 2005).

Utsiktene for finansiell stabilitet i Norge vurderes fortsatt som tilfredsstillende. Bankene er solide etter flere år med høy inntjening, og stiller dermed godt rustet mot eventuelle dårlige resultater i fremtiden. Etter lange perioder med lave tap på utlån for bankene og økt gjeld for både husholdninger og foretak, forventes det nå at utsiktene vil endre seg noe fremover. Lavere vekst i inntekter og det høye rentenivået gjør at det blir tyngre for husholdningene å betjene den økende gjelden. Foretakene kan også få vanskeligheter med å betjene gjelden, ettersom lavere vekst i norsk og internasjonal økonomi vil kunne dempe veksten i foretakenes inntjening. Bankenes rentemarginer forventes fortsatt å bli presset av hard konkurranse, samtidig som bankenes netto renteinntekter trolig vil vokse saktere enn før. Det tyder dermed på at bankenes overskudd vil bli satt under press fremover, som en konsekvens av høyere tap på utlån og lavere vekst i netto renteinntekter. Det vil kunne gi høyere krav til risiko- og balansestyring, samt å holde kostnadene på et rimelig nivå. Bankene vil muligens rette litt mindre av sine ressurser mot utlån og mer mot innskudd (Gjerdrem, 2007).

2.3 Bankkriser

For å opprettholde finansiell stabilitet i økonomien er det viktig å unngå finansielle kriser, blant annet ved å ha regelverk for kapitaldekning. En bankkrise kan medføre store negative samfunnsøkonomiske og statsfinansielle kostnader. Det er ønskelig å opprettholde finansiell stabilitet for å hindre dette (Norges Bank, 2002).

Det har vært strukturelle endringer over lengre tid både i det norske og det internasjonale bankmarkedet (Kredittilsynet, 2008b). Den omfattende bankkrisen i Norge på slutten av 80 – tallet var en konsekvens av den internasjonale bankkrisen og skyldtes forhold ved konjunkturutviklingen og atferden til bankene og myndighetene. Krisen ble også påvirket av regler og praksis om tapsføring og kapitaldekning (Statistisk sentralbyrå, 2000). Det ble gjennomført en deregulering av finansmarkedene i 1984 – 1985, som åpnet for økt konkurranse på nasjonalt plan (Kredittilsynet, 2008b). Denne dereguleringen førte til at bankene kunne øke sine utlånsvolum uten store kostnader. Samtidig fikk man en høykonjunktur, som medførte at bankenes utlån steg ytterligere. Innskuddene i bankene økte

også, men ikke nok til å kunne finansiere utlånene. Bankene måtte ty til kortsiktige låneopptak i utlandet og lån i Norges Bank. For å dempe denne utviklingen ble penge- og kredittpolitikken innstrammet i 1986. Man fikk også en lavkonjunktur i 1987 – 1990 som førte til reduserte oljepriser, inflasjonspress og renteøkning, samtidig med en internasjonal konjunkturedgang (Knutsen, 2007). Finansnæringens problemer eskalerte dermed ytterligere, og 1987 var året da bankene og finansieringsselskapene for første gang hadde tap på sine utlån og garantier. Det ble etterfulgt av en børsnedgang som medførte store tap for bankene, samt at eiendomsprisene gikk kraftig ned. Lavkonjunktoren førte til problemer for både husholdninger, foretak og bankene. Det resulterte i store tap på bankenes utlån. Bankene begynte å tape sin egenkapital, og det hadde utviklet seg til en finansiell krise.

Det tok to år før bankene klarte å vise til positive resultater igjen i 1989. Samtidig ble det også klart at bankenes egne sikringsfond var blitt sterkt svekket og ikke kunne dekke bankenes kapitalbehov, dette førte til at staten måtte gripe inn ved å skyte inn kapital til bankene og innføre nye kapitaldekningsregler (Statistisk sentralbyrå, 2000).

Risikobildet har den siste tiden vært preget av den finansielle uroen i internasjonal økonomi, der krisen i boligmarkedet i USA var en utløsende faktor. Krisen har gitt flere banker i Europa og USA problemer med kursfall på subprime – lån, det vil si verdipapirer basert på amerikanske boliglån med lav kredittkvalitet (Norges Bank, 2007a). Fall i boligprisene førte til at refinansiering og høyere belåningsgrad på subprime boliglån ikke lenger var mulig, og ettersom høy rente slo inn på slike lån økte misligholdet. Dette gav store tap og fundingproblemer for banker i hele den vestlige verden. Bankene har vært tilbakeholdne med å gi lån til hverandre på grunn av tapene og den usikkerheten som fortsatt er i dette markedet. Det hele har utviklet seg til et alvorlig likviditetsproblem på internasjonal basis. Når banker har problemer med å betjene sine forpliktelser kan det oppstå panikk blant innskyterne slik at ”alle” tar ut pengene sine (”bankrun”), og man kan få en bankkrise (Knutsen, 2007). Dette skjedde blant annet i den britiske banken Northern Rocks.

For norske banker har finansuroen hatt små direkte effekter, da de ikke har hatt direkte eksponeringer mot subprime boliglån eller strukturerte kredittprodukter. Selv om det har vært noe kurstap på deler av obligasjonsbeholdningen som følge av økt kredittpåslag, er markedsrisiko og kredittrisiko på verdipapir begrenset for norske banker pga. at bankenes

beholdning av verdipapir utgjør en såpass liten andel. Oppsummert har utslagene fra uroen i penge- og kredittmarkedene vært begrenset for norske banker (Aamo, 2008).

2.4 Hvorfor har vi kapitaldekningsregler?

Kapitaldekning innebærer at bankene må ha en minimums beholdning av ansvarlig kapital ut i fra hvilken risiko de eksponeres for. Bankenes ansvarlige kapital vil fungere som en buffer mot den risikoen de påtar seg i sin virksomhet, der det forventede tapet dekkes av tapsavsetningen (Johansen, 2001). Størrelsen på den ansvarlige kapitalen har betydning for bankens ekspansjonsmuligheter, fordi en bedre kapitalisering og dermed en soliditet over minstekravet vil gjøre det lettere å vokse. Hvordan bankene priser risiko påvirker stabiliteten i det finansielle systemet og hvordan kapital allokteres i økonomien. Dersom en bank i gjennomsnitt priser sine utlån for lavt med hensyn til risikoen vedrørende lånene, vil dette kunne svekke bankens soliditet og den finansielle stabiliteten (Norges Bank, 2002).

2.5 Banknæringen i Norge

Om bankmarkedet generelt

Ulike finansinstitusjoner står for størstedelen av kapital- og betalingsformidlingen i samfunnet. Finansinstitusjoner omfatter ulike banker, finansieringsforetak og forsikringsselskaper.

Soliditeten og likviditeten til bankene er særlig viktig da de inngår som sentrale aktører i vårt betalingssystem. Bankene har en sentral rolle i kredittytting og betalingsformidling. Fordring på banker, også kalt kontopenger, er grunnstammen i det norske pengesystemet, og det er bare bankene som kan ta imot innskudd fra publikum (Norges Bank, 2004). Bankene fungerer som en kapitaltransformator i kapitalmarkedet. De låner penger av kundene gjennom innskudd, og pengene blir så en del av bankenes forvaltningskapital som lånes ut. Ettersom innskuddsrenten er lavere enn utlånsrenten, skapes en rentemargin som representerer bankenes inntjening. Bankene tilbyr også betalingsformidling, samt formidling av verdipapirer (Wikipedia, u.å,a).

I Norge er det tradisjonelt tre typer banker; sparebanker, forretningsbanker og statlige banker (Wikipedia, u.å,a). En sparebank kjennetegnes ved at den er organisert som en selveiende institusjon, uten eksterne eiere. Dette er forskjellig fra en forretningsbank organisert som et aksjeselskap, med aksjonærer som eiere (Wikipedia, u.å,b). Statlige banker drives basert på politiske kriterier og målsetninger. I motsetning til de andre bankene yter statlige banker ofte lån på låntakervennlige vilkår, både med tanke på rentebelastning, avdragstid og sikkerhet (Statistisk sentralbyrå, 2005). Banknæringen i Norge består også av enkelte utenlandskeide banker og utenlandske banker med filialer etablert i Norge (Finansdep., 1996). De siste årene har vi sett at en rekke utenlandske banker har kjøpt opp norske banker. Dette gjelder f.eks. Danske bank sitt oppkjøp av Fokus Bank, Nordeas oppkjøp av Kredittkassen og Islandsbanki sitt oppkjøp av BNbank (Norges Bank, 2006b).

Tabell 1: Utvikling i antall banker

	1987	1990	1995	2000	2005	2006	2007
Sparebanker	173	142	133	130	126	124	123
Forretningsbanker	20	14	14	11	9	9	11
Utenlandskeide banker i Norge	8	9	2	2	4	6	5
Utenlandske bankers filialer i Norge	0	0	3	9	8	8	10
Sum antall banker	183	165	152	152	147	147	149

(Aasgaarden, 2007 og Kredittilsynet, 2008a)

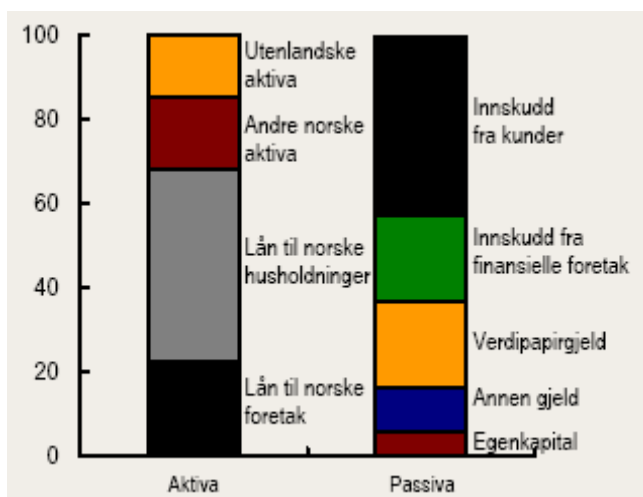
Av tabell 1 ser vi at antall banker i Norge har gått noe ned de siste årene. Dette skyldes i hovedsak at mange banker velger å slå seg sammen gjennom oppkjøp og fusjoner (Aasgaarden, 2007). Til tross for dette skiller bankmarkedet i Norge seg ut fra mange andre land ved å ha et så høyt antall banker i forhold til antall innbyggere. Banknæringen i Norge skiller seg også ut ved at forvaltningskapitalen sett i forhold til BNP er relativt lav for norske banker, selv om det er bankene som hovedsakelig låner ut penger til husholdninger og bedrifter her i landet. En mulig forklaring kan være at andre land låner mer kapital til utlandet og til det offentlige (Kredittilsynet, 2008).

Forretningsbankene i Norge har en markedsandel på vel 25 %, mens sparebankene har en markedsandel på nærmere 50 %. Dette skyldes i hovedsak at DnB slo seg sammen med Gjensidige NOR i 2004. DnB gikk da fra å være en forretningsbank til å bli en sparebank. I den senere tid er imidlertid skillet mellom de to typene banker blitt betraktelig mindre, og de fleste analyser skiller ikke lenger mellom sparebanker og forretningsbanker (Norges Bank, 2006a).

Selv om vi har relativt mange banker i Norge er banknæringen forholdsvis konsentrert. DnB NOR, som er den største banken i Norge har en markedsandel på over 36 % (basert på totale eiendeler i 2005), etterfulgt av Nordea som har en markedsandel på vel 13 %. Samlet har de to største bankene i Norge en markedsandel som er over fem ganger så stor som markedsandelen til de tre største mellomstore bankene (Fokus Bank, Handelsbanken og SpareBank 1 – SR Bank). Derimot skiller den norske bankstrukturen seg ut fra resten av Europa. Det er få land som har så mange små banker som Norge, dette gjelder særlig sparebanker. Trenden i Europa er at bankene slår seg sammen til større konsern, samtidig som de går bort fra å være sparebanker. Rammebetingelsene som myndighetene i disse landene setter, samt ytre hendelser som bankkriser, har redusert sparebankenes rolle betydelig (Elgsaas & Christiansen, 2006).

De internasjonale finansmarkedene er gjenstand for betydelig omstilling. Økende konkurranse innen banknæringen internasjonalt så vel som i Norge, har medført redusert inntekt fra tradisjonell bankvirksomhet. Økende press på rentemarginene har ført til at bankene forsøker å øke inntektene fra annen virksomhet samt fra nye forretningsområder (Samferdselsdep., 1998).

Utlån i person – og bedriftsmarkedet

Figur 1: Bankenes eiendeler og finansiering (Norges Bank, 2007a)

Figur 1 viser en grov inndeling av bankenes aktiva og passiva. Vi ser av figuren at ca 70 % av aktiva består av utlån til husholdninger og foretak. Utviklingen i kredittrisiko er dermed sentral for bankenes inntjening og for finansiell stabilitet (Norges Bank, 2007a).

Figur 2: Banker og kredittforetaks utlånsvekst. Tolv måneders vekst i prosent (Norges Bank, 2007a)

Det har vært noe endring i fordelingen av bankenes utlån til personkunder og bedriftskunder de seneste årene. Tendensen er at andelen næringslån øker mens andelen privatlån reduseres, denne utviklingen kan vi se i figur 2. Noe av forklaringen kan ligge i høykonjunkturen vi har hatt i økonomien den senere tiden, som har gitt vedvarende høyere utlånsvekst til bedriftskunder enn personkunder. Deler av boliglånsporteføljer er også blitt overført fra bankene til boligkredittselskapene, noe som reduserer andelen av lån til personkunder. På personmarkedet er de viktigste produktene utlån, innskudd, betalingsformidling og i den senere tid også spareprodukter. Boliglån er det som dominerer utlånsvolumet i personmarkedet, og med endringer i risikovektingen av boliglån forventes det at Basel II vil kunne påvirke konkurransen i personmarkedet. Per i dag preges konkurransen av mange nasjonale aktører som i stor grad tilbyr homogene produkter, og til tross for at bankkunder er relativt trofaste til sin bank betegnes konkurransen i markedet som hard. Privatkunder kan henvende seg til et marked som preges av mange aktører og sterk konkurranse. De kan velge mellom tilbud fra både lokale – og landsdekkende banker samt utenlandske banker.

I bedriftsmarkedet er lokal representasjon viktig, fordi bedriftene søker banker med et godt kjennskap til lokale forhold, slik at de kan få tilbud med gunstige lånebetingelser. Fysisk nærhet til kundene og kjennskap til deres markeder nasjonalt og internasjonalt er derfor ennå viktigere her enn i personmarkedet. Det er veldig mange aktører i markedet, både norske og

utenlandske banker, samt kredittforetak og finansieringsselskaper som også tilbyr noen av de mest etterspurte produktene som er nevnt ovenfor. Produktene er homogene for store deler av markedet, men det er mer tendenser til kundespesifikke priser og bedriftene har ofte samlet alle sine tjenester i en bank. Dette medfører at konkurransen kan betegnes som hard også i bedriftsmarkedet, men likevel i noe mindre grad enn på personmarkedet (Kredittilsynet, 2008b).

2.6 Regulering av den norske banknæringen og Basel – komiteen

Den norske banknæringen reguleres i hovedsak av Finansdepartementet, Norges Bank, Kredittilsynet og Konkurransetilsynet. Finansdepartementet og Norges Bank fører tilsyn med det finansielle systemet generelt. Dette gjelder særlig finansiell stabilitet og finansiell infrastruktur, samt lover og regler. Kredittilsynet ser på bankenes soliditet, risikobevissthet, styring og kontroll, og er den instansen som bankene forholder seg direkte til. Konkurransetilsynet fører tilsyn med konkurransen i markedet. Formålet er å sørge for effektiv bruk av samfunnets ressurser ved å legge til rette for effektiv konkurranse (Finansdep., 2002).

I tillegg til myndighetenes regulering av finansmarkedet finnes det en rekke internasjonale organisasjoner som har betydning for norske banker. Basel – komiteen (Basel Committee on Banking Supervision) er en av disse organisasjonene. Komiteen har som formål å utarbeide internasjonale reguleringsstandarder for banknæringen. Basel – komiteen er underlagt den internasjonale organisasjonen, Bank for International Settlement (BIS) som ble opprettet i 1930. Organisasjonen har ingen direkte myndighet ovenfor norske finansforetak, men har likevel betydning for hvordan banknæringen styres og reguleres her i landet (Finansdep., 2002). Dette skyldes at norske tilsynsmyndigheter følger standarder og retningslinjer som utarbeides av BIS, samt at organisasjonens regelverk innføres i Norge gjennom EØS – avtalen.

3. Basel I

3.1 Innledning

I dette kapitlet gir vi en kort presentasjon av det tidligere kapitaldekningsregelverket, Basel I. Videre beskrives noen av svakhetene ved regelverket, slik at man ser hvorfor det var nødvendig å utarbeide nye og forbedrede regler.

3.2 Om Basel I

I 1974 ble Basel – komiteen opprettet for å skape finansiell stabilitet internasjonalt, og for å utvikle overvåkningsstandarder og retningslinjer. I 1988 ble ”Basel Capital Accord” innført, også kjent som Basel I. Dette er et internasjonalt regelverk som skulle sikre finansiell stabilitet og styrke den internasjonale banksektoren. Kapitaldekningsregelverket skulle også føre til at konkurransevilkårene ble mer like mellom bankene.

Selv om Basel – komiteen lenge hadde arbeidet med å få utviklet et system som skulle sikre mer finansiell stabilitet, var Basel I en direkte konsekvens av den internasjonale bankkrisen på 80 – tallet. Regelverket er internasjonalt, men hvert enkelt land kunne tilpasse systemet slik at det passet best nasjonalt, samtidig som man oppfylte retningslinjene og overvåkningsstandardene i Basel I. Regelverket inneholder felles standarder, med anbefalte kapitaldekningsregler og prosedyrer.

$$\frac{\text{Ansvarlig kapital}}{\text{Beregnings grunnlag}} \geq 8\%$$

Basel I har et minstekrav om at bankene skal ha 8 % kapitaldekning av risikovektet volum. Dette minstekravet ble gjennomført for at bankene skulle ha nok kapital til å dekke risikoen som de påtar seg ved utlån, salg av garantiforpliktelser og ved å ha rente- og valutaaktivitet (Johansen, 2005). Den ansvarlige kapitalen omfatter kjernekapital og tilleggskapital. Kjernekapitalen består av aksjekapital, overkursfond og annen aksjekapital, mens

tilleggskapitalen er bankens ansvarlige lån (Sjøberg, 2007). Kjernekapitalen skal utgjøre minst 4 % av bankenes kapitaldekning. Beregningsgrunnlaget blir basert på ulike risikovekter fra 0 – 100 %. De forskjellige produktene som bankene tilbyr blir vektet ut i fra risiko og fordelt inn i risikokategorier (Ramm, 2004).

Beregningsgrunnlaget for kredittrisiko fremkommer ved å multiplisere balanseeksponeringer med følgende enkle risikovekter (Johansen, 2005):

Tabell 2: Risikovekter i Basel I

Kategori	Risikovekt	Lånevolum	Risikovektet volum	Kapitaldekningskrav
Statsrisiko (OECD), Kontanter	0 %	1 000 mill.	0 mill.	0 mill.
Statsgaranterte foretak	10 %	1 000 mill.	100 mill.	8 mill.
Bank	20 %	1 000 mill.	200 mill.	16 mill.
Boliglån innefor 80 % av verdigrunnlag	50 %	1 000 mill.	500 mill.	40 mill.
Corporate	100 %	1 000 mill.	1 000 mill.	80 mill.

(Ramm, 2004)

3.3 Svakheter ved Basel I

Basel I fungerte lenge som et risikostyringsregelverk, men tok ikke nok hensyn til regulering av risiko i dagens risikobilde. Mye har utviklet seg i samfunnet og i næringslivet, både når det gjelder konkurransesituasjon og kundeforhold. Basel I er ikke følsomt nok for den reelle økonomiske situasjonen som bankene møter i samspillet med sine kunder. Det er derfor viktig å ha et regelverk som regulerer risiko på best mulig måte, slik at man reduserer faren for at institusjonene påtar seg uforsvarlig risiko, som utsetter innskytterne, kreditorene og samfunnet for tap. Forholdene i den internasjonale økonomien har utviklet seg mye siden innføringen av Basel I, og man har sett en sterkt økende internasjonalisering innen finansnæringen. Hovedproblemet er at regelverket benytter en grov inndeling av risiko, og tar ikke nok hensyn til forskjeller i risiko innad i kategoriene. Det som skjer da er at den kapitalen som bankene setter av ikke er riktig i forhold til den risikoen som bankene egentlig pådrar seg (Skauge, 2005). En annen svakhet ved Basel I er at regelverket lett kunne misbrukes og reglene forbigås. Det diskuteres om subprime – krisen i USA kunne vært unngått dersom Basel II hadde vært innført for 5 år siden, og at krisen delvis har oppstått på grunn av at Basel I ikke

var et godt nok regelverk for risikostyring (Rummell, 2007). Kort fortalt har subprime – krisen oppstått fordi bankene har gitt lån til kunder med dårlig kredittverdighet og at de ikke har kapitaldekning for risikoen som de har pådratt seg. De har ikke satt av kapital til å dekke tapene som de nå møter (Gjerdrem, 2007).

Samlet sett er ikke Basel I et tilfredsstillende regelverk i forhold til at bankene skal ta best mulig beslutninger for kundene, samfunnet og for institusjonen selv. Forstyrrelser som regelverket skaper kan føre til effektivitetstap ved at kapitalallokeringen ikke er optimal. Regelverket gir også for lite rom til at bankene selv kan tilpasse bruken, og benytte det på en måte som bygger på egen økonomisk risikotenking og egne overvåknings- og oppfølgingsbehov (Skauge, 2005).

4. Basel II

4.1 Innledning

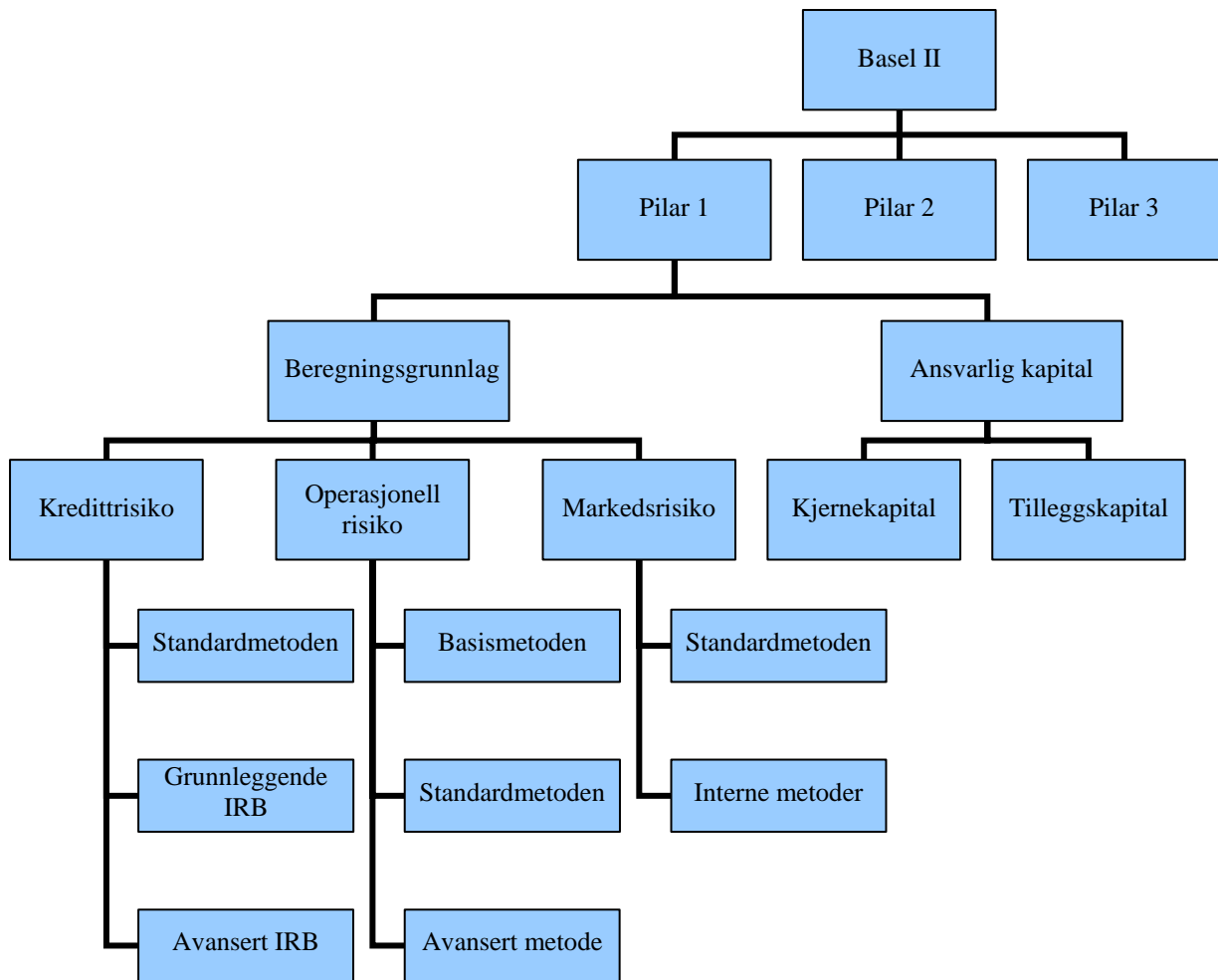
I dette kapitlet beskrives det nye kapitaldekningsregelverket, og dette vil representere mye av det teorigrunnlaget som benyttes videre i oppgaven. Først presenteres en kort oversikt over hele regelverket, før vi går nærmere inn på de ulike pilarene. Her ser vi på de ulike risikotypene bankene må ta hensyn til, samt de ulike beregningsmetodene de kan benytte.

4.2 Om Basel II

Basel – komiteen har siden 1999 revidert de gjeldende retningslinjene for beregning av kapitaldekning i banker, og la i 2004 frem forslag til et nytt regelverk, Basel II (Kredittilsynet, 2004). Dette er et EU – direktiv, det innføres i Norge gjennom EØS – avtalen (DnB NOR, 2007a).

De nye kapitaldekningsreglene vil få stor betydning for finansmarkedet som helhet så vel som den enkelte institusjon og tilsynsmyndighetene. Basel II regelverket inneholder en rekke prinsipielle endringer sammenlignet med Basel I. I tillegg til generelle minimumskrav til ansvarlig kapital omfatter regelverket risikobasert tilsyn samt krav til offentliggjøring av informasjon (Elgsaas, 2005).

Basel II har som siktemål å få til et bedre samsvar mellom kapitalkravet og bankens underliggende risiko. Følgelig bør dette lede til en fordeling av kapital mellom finansinstitusjoner som fører til at robustheten i det finansielle systemet styrkes, samtidig som man får bedre utnyttelse av egenkapitalen (Norges Bank, 2001). Innføring av Basel II skal også føre til riktigere prising av risiko, riktigere allokering av kapital, en mer robust finansnæring og totalt sett forbedre økonomiens virkemåte (Hyttnes, 2005).

Figur 3: Oversikt over regelverket

Figur 3 gir en oversikt over regelverket. Vi ser at Basel II baserer seg på tre ulike pilarer:

Pilar 1 – Minstekrav til ansvarlig kapital

Pilar 2 – Krav til vurdering av samlet kapitalbehov og tilsynsmessig oppfølging

Pilar 3 – Markedsdisiplin

Pilar 1 gjelder bankenes beregning av kapitaldekning, og er en videreføring av Basel I. Minstekravet til kapitaldekning på 8 % opprettholdes, men selve beregningen av kapitalkravet blir endret. Det nye regelverket innebærer at bankene kan beregne kredittrisikoen ut fra egne "best practice" metoder for risikomåling som et alternativ til myndighetenes sjablongregler som er like for alle institusjoner. De tidligere fastsatte sjablongreglene er også endret sammenlignet med Basel I (Kreditilsynet, 2006b).

Pilar 2 stiller krav til både bankene og tilsynsmyndighetene, dvs. Kredittilsynet i Norge. Kravene til aktivt tilsyn med bankenes risiko og kapitalbehov hviler på forutsetningen om at bankene alltid skal holde et tilstrekkelig kapitalbehov sett i forhold til egen risikoprofil og risikohåndtering, samtidig som at tilsynsmyndighetene skal overvåke at den enkelte bank oppfyller dette (Aamo, 2005).

Pilar 3 skal supplere mangler som måtte forekomme i pilar 1 og pilar 2. Markedsdisiplin setter krav til bankenes rapportering av egen risikoeksponering. Intensjonen er at markedet i større grad skal kunne vurdere bankenes sterke og svake sider (Aamo, 2005).

Det nye regelverket trådte i kraft 1. januar 2007. Kapitalforskriften ga imidlertid adgang til å utsette overgangen til 2008 (Kredittilsynet, 2006b). Flertallet av norske banker har valgt å benytte seg av overgangsordningen, og har dermed brukt 2007 til å etablere prosesser for å vurdere egen risikoprofil og tilhørende kapitalbehov. 130 banker i Norge valgte å benytte overgangsordningen i 2007, mens bare ni banker rapporterte etter Basel II (Thorsteinsen & Johansen, 2007).

Oppgavens problemstilling og begrensningene tilknyttet denne gjør at enkelte deler av regelverket blir mer sentral for oppgaven enn andre. Når det gjelder første del av problemstillingen ser vi på regelverket under ett, samt at vi fokuserer på pilar 2 og bankens risikovurderingsprosess.

Når det gjelder andre del av problemstillingen vil den i hovedsak være basert på pilar 1, minstekravet til ansvarlig kapital. Nærmere bestemt vil vi fokuserer mest på kredittrisiko og til en viss grad operasjonell risiko. Kredittrisiko antas å ha størst betydning for bankenes kapitalkrav. Operasjonell risiko er nytt i Basel II og vies dermed en del oppmerksomhet. Markedsrisiko antas derimot å ha mindre betydning for konkurransesituasjonen. Dette kommer av at markedsrisiko i liten grad er endret sammenlignet med det gamle regelverket, samt at norske banker har forholdsvis lite eiendeler som er direkte utsatt for markedssvingninger (Norges Bank, 2007a).

4.3 Pilar 1: Minstekrav til ansvarlig kapital

Gjennom Basel II innføres det kapitaldekning også for operasjonell risiko, og det nye kapitaldekningsregelverket tar dermed hensyn til både kredittrisiko, markedsrisiko og operasjonell risiko (BIS, 2005). Intensjonen er at den totale kapitalbufferen i banksystemet som helhet vil forbli uendret, men på grunn av en bedre kapitalallokering vil noen banker måtte tilpasse seg med en høyere egenkapital enn tidligere, mens andre vil kunne få frigjort kapital (Norges Bank, 2001).

Den nye kapitaldekningsbrøken ser slik ut:

$$\frac{\text{Ansvarlig kapital}}{\text{Beregningsgrunnlag}} = \frac{(\text{Kjernekapital} + \text{Tilleggskapital})}{(\text{Kredittrisiko} + \text{Operasjonell risiko} + \text{Markedsrisiko})}$$

4.3.1. Kredittrisiko

Kredittrisiko er risiko knyttet til at en motpart ikke innfrir (delvis eller helt) en definert betalingsforpliktelse, noe som påfører kreditor et tap. Kredittrisiko omfatter to sentrale elementer, forventet tap og uventet tap. Et forventet tap kan forklares som det antatte tapet innenfor et gitt tidsrom (for eksempel ett år) under gitte makroøkonomiske forhold, mens et uventet tap representerer volatiliteten til tapene gjennom en konjunktursyklus. Det forventede tapet kan igjen deles opp i tre elementer;

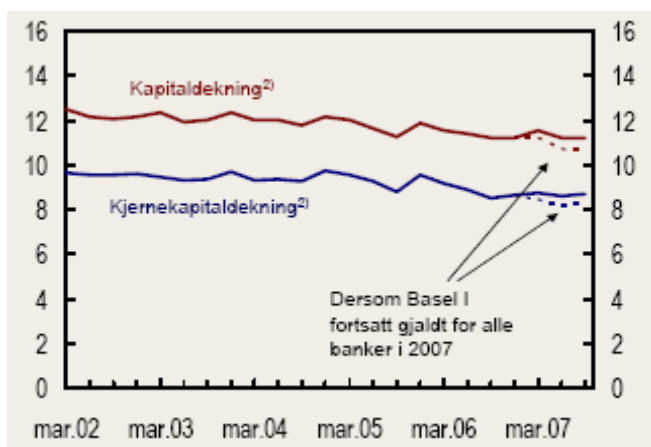
- PD (Probability of Default) – Motpartens misligholdssannsynlighet, som er et mål på den fremtidige sannsynligheten for at motparten går konkurs/i mislighold over en gitt periode.
- LGD (Loss Given Default) – Tapsgrad gitt mislighold, som angir hvor stor del av eksponeringen som går tapt dersom det oppstår mislighold.
- EAD (Exposure At Default) – Eksponering ved mislighold, som er et estimat på det sannsynlige beløp man eksponerer dersom det oppstår mislighold.

Det forventede tapet beregnes dermed som følger:

$$EL \text{ (Expected Loss)} = EAD \times PD \times LGD$$

Banker og finansinstitusjoner har utviklet systemer til måling, prising og styring av kredittrisiko. Den kredittrisikoen som er tilknyttet næringslivskunder har gjennom tidene utgjort den største risikoen for banker, og mislighold på kreditter til næringslivet vil normalt forekomme i de fleste større banker. Å vurdere sannsynligheten for mislighold kan være en omfattende oppgave, og mange banker bygger derfor opp fullstendige systemer slik at de kan kvantifisere kredittrisiko. Slike systemer inkluderer statistiske modeller for konkurspredikasjon eller kredittklassifisering, der næringslivskundene klassifiseres etter sin tilbakebetalingsevne.

Kredittrisiko tilknyttet personkunder vurderes på samme måte som ved næringslivskunder, men i tillegg til betalingsevne og sikkerhet tar man også hensyn til personkundenes betalingsvilje. Personkundemarkedet består av mange lån av relativt liten størrelse, og konsentrasjon av risiko på enkeltkreditter er dermed ikke et sentralt element. Et unntak er når man har betydelig samvariasjon i tap på noen av personkredittene, man må også være forsiktig med å bli for avhengig av sikkerheter i form av bolig og andre eiendeler. Banker har ofte mye data tilgjengelig om personkundene sine, noe som har ført til at det er blitt utviklet mer avanserte statistiske teknikker til bruk ved kredittvurdering (Wijst & Westgaard, 2006 – 2010).

Figur 4: Bankens kapitaldekning og kjernekapitaldekning, Prosent og kvartalstall (Norges Bank, 2007a)

Figur 4 viser at soliditeten til norske banker er god og har vært relativt stabil de siste årene. Gjennomsnittlig kapitaldekning for norske banker var på 11,2 % ved utgangen av tredjekvartal 2007. Isolert sett bidrar høyere utlånsvekst til å svekke kapitaldekningen (Norges Bank, 2007a).

Det er ulike metoder som kan benyttes til å fastsette beregningsgrunnlaget for kapitaldekningskravet til kredittrisiko. Bankene kan velge mellom å benytte den såkalte standardmetoden eller interne målemetoder der risikovektene fastsettes ut fra egne kredittvurderingssystemer.

Standardmetoden

Denne metoden angir faste risikovekter for ulike typer utlån, og beregningsgrunnlaget baseres på tilsynsmyndighetenes fastsatte parametere. Dette er den enkleste metoden og bygger i stor grad på Basel I, men det gis nå klarsignal for bruk av godkjente, eksterne ratingselskaper som Standard & Poor's, Moody's, DBRS og Fitch for å fastslå risikoklasser (Kredittilsynet, 2007a). Noen risikovekter er endret for å gi et bedre bilde av den reelle kredittrisikoen (Norges Bank, 2006b). Ut i fra tabell 3 kan en se at risikovektene i Basel I på henholdsvis 0, 20, 50 og 100 % videreføres, mens risikovekten på 10 % forsvinner. Det legges også til en ekstra risikoklasse på 150 % (12 % kapitalkrav) for debitorer med dårligst rating.

Tabell 3: Vektig etter standardmetoden, basert på Standard & Poor's risikoklasser

Rating	Stater	Banker/ kommuner	Boliglån	Retail – portefølje	Foretak
AAA / AA-	0 %	20 %	-	-	20 %
A+ / A -	20 %	50 %	-	-	50 %
BBB+ / BBB -	50 %	100 %	-	-	100 %
BB + / B -	100 %	100 %	-	-	100 %
Under B -	150 %	150 %	-	-	150 %
Uten rating	100 %	100 %	35 %	75 %	100 %

(Johansen, 2006)

Risikovektingen av fordringer på staten vil i Basel II bestemmes av statens rating. Dette er en endring fra det gamle regelverket, der risikovektingen ble bestemt ut fra om staten var i eller utenfor OECD – området. Kredittilsynet gikk også inn for en endring i risikovekting av banker. Endringen innebærer at bankene nå skal vektet ut fra statens rating, der alle banker får en risikovekt som er ett nivå høyere enn statens risikovekt. Etter dette alternativet vil norske

banker risikovektes 20 %, så lenge den norske stat opprettholder sin gode rating (Johansen, 2001). Kommuner og fylkeskommuner gis samme risikovekting som bankene, det vil si 20 %. Risikovektingen av godt sikrede boliglån reduseres fra 50 % til 35 %, og vektingen av lån i massemarkedsporteføljen (de resterende boliglåne og noen næringslån) reduseres fra 100 % til 75 %. Når det gjelder risikovekting er denne reduksjonen i boliglån og massemarkedsporteføljen de viktigste endringene i det nye regelverket (Norges Bank, 2006b). Foretak kan bli vektet fra 20 – 150 % alt etter hvor god rating de har. Det åpnes også opp for at nasjonale myndigheter kan sette høyere risikovekting på foretak som ikke er ratet, dersom de vet at det er stor sannsynlighet for mislighold.

Tabell 4: Risikovekter under Basel I og Basel II

Selskap	Statnett	Norske Skog	DnB NOR	Verran Sparebank
Rating	AA+/Aa3 S&P/Mood y's	BBB-/Baa3 (S&P/Moody's)	Aa3 (Moody's)	BBB- (DnB NOR Markets estimat)
Risikovekt, Basel I	100 %	100 %	20 %	20 %
Risikovekt, Basel II	20 %	100 %	20 %	50 %

(Ramm, 2004)

Vi kan se ut i fra tabell 4 at Basel I vurderte både AA+ og BBB- ratede selskap til 100 % risikovekt, dette er endret i Basel II for å bedre gjenspeile risikoen knyttet til hvert enkelt engasjement (Ramm, 2004).

Grunnleggende IRB – metode

Ved interne metoder benytter bankene sine egne modeller for beregning av kapitalkravet, noe som øker risikosensitiviteten i metodene. Beregning etter en IRB – metode fører til at kapitalkravet for ulike eksponeringer differensieres i samsvar med forskjeller i underliggende kredittrisiko i større grad enn ved standardmetoden (Finansdep., 2005 – 2006). For å benytte seg av IRB – systemer må man ha tillatelse fra kredittilsynet. Med IRB – system menes modeller, arbeids- og beslutningsprosesser, kontrollmekanismer, IT – systemer og interne retningslinjer og rutiner tilknyttet klassifisering og kvantifisering av kredittrisiko (DnB NOR, 2007b). Det finnes to typer IRB – metoder hvor grunnleggende IRB – metode er den enkleste.

Beregningsgrunnlaget i den grunnleggende metoden baseres på bankens egne estimater av PD, mens de resterende estimatene fastsettes av tilsynsmyndigheter. I tillegg må LGD og

EAD beregnes for personsegmentet der man ikke skiller mellom grunnleggende og avansert metode (Martinsen, 2005). Metoden kunne tidligst bli tatt i bruk 1.1.2007, og seks større banker benyttet seg av denne i 2007 (Kredittilsynet, 2008a).

Avansert IRB – metode

En avansert IRB – metode er en mer avansert versjon av den grunnleggende IRB – metoden, å kunne tidligst tas i bruk 1.1.2008. Her benyttes enda flere av bankenes egne beregningsmetoder for intern risikomåling. Banken fastsetter selv estimater for både PD, LGD, EAD i tillegg til M (restløpetid for transaksjonen) (Aamo, 2005).

Basel II og dens påvirkning på kredittrisikoen

Valg av metode for beregning av kapitalkrav til kredittrisiko kan ha stor betydning for bankens kapitalallokering, fordi det er store forskjeller i beregningsgrunnlaget alt etter hvilken metode man benytter. Bruk av interne metoder vil kunne ha fordeler sammenlignet med standardmetoden. Fordelene kan være at man oppnår bedre risikostyring i prising og på porteføljenivå, får et bedre grunnlag for kapitalallokering og etablerer en bedre oppfølging av risikoen. Dette kan være med på å endre konkurransesituasjonen i bankmarkedet, fordi bankene som benytter standardmetoden ikke får disse fordelene (Martinsen, 2005).

Det stilles imidlertid omfattende krav til bankenes IRB – metoder og de kan være svært kostnadskrevenne å implementere (Finansdep., 2005 – 2006). I regelverket er det også begrensninger i hvor mye bankene kan redusere sin ansvarlige kapital de første årene. I henhold til overgangsreglene skal banker som bruker en IRB – metode ikke redusere sin beholdning av ansvarlig kapital til mer enn 95, 90 og 80 % av minstekapitalkravet i 2007, 2008 og 2009. Dette gjør at de som benytter seg av en IRB – metode ikke vil ha oppnådd full effekt av innføringen før etter 2009 (Martinsen, 2005). Banker som benytter standardmetoden vil ha mulighet til å oppnå full effekt av regelverket allerede i 2007. Dette gjør at banker med standardmetoden kunne redusere den ansvarlige kapitalen med en større prosentandel enn banker med IRB – metoder i 2007. Etter 2009 vil imidlertid dette ha endret seg, og potensialet for å frigjøre kapital vil være betydelig større i IRB – banker.

4.3.2. Operasjonell risiko

Som tidligere nevnt må bankene nå ta hensyn til operasjonell risiko. Basel – komiteen bestemte i 1999 at det skulle tas hensyn til flere typer risiko i det nye regelverket, i tillegg til kredittrisiko og markedsrisiko. Etter å ha vurdert behovene for risikostyring i internasjonale finansinstitusjoner, kom Basel – komiteen frem til at det skulle fokuseres på operasjonell risiko (BIS, 2001).

Basel – komiteens definisjon på operasjonell risiko er: *”Risiko for direkte eller indirekte tap som følge av utilstrekkelige eller sviktende interne prosesser, tap som følge av menneskelige feil, systemfeil eller feil fra eksterne hendelser”*. Denne definisjonen er basert på underliggende årsaker til operasjonell risiko på et bredt nivå, og inkluderer juridisk risiko, mens den ekskluderer risiko knyttet til omdømme og strategi. I ettertid har Basel – komiteen også hevdet at de viktigste formene for operasjonell risiko involverer svikt i intern kontroll og organisatorisk styring. Noen risikotyper er enkle å observere i den daglige driften, mens operasjonell risiko kan være vanskelig å oppdage. Det jobbes stadig med å endre og forbedre kravene og metodene for beregning av operasjonell risiko. Det gjennomsnittlige minstekravet for operasjonell risiko er 20 % av den interne kapitalen. Dersom en institusjon har bemerkelsesverdig høy risiko, kan minstekravet settes høyere enn dette (Jayamaha, 2005).

Hovedformålet med minstekrav for operasjonell risiko er at institusjonene skal kunne identifisere og forstå denne typen risiko. Dette er for at de skal kunne forebygge tap og forbedre sin evne til å gjenkjenne og oppdage situasjoner, og fange opp signaler når uønskede hendelser er i ferd med å skje. Dersom en alvorlig operasjonell situasjon inntreffer skal institusjonen ha beredskap til å håndtere den. Slike hendelser kan være underslag, korrupsjon, svindel, utilstrekkelige rutiner og systemer og unødvendig tidsbruk, som igjen kan føre til tapte forretningsmuligheter, effektivitetstap eller at man inngår avtaler som gir direkte økonomisk tap.

Generelle krav for operasjonell risiko:

1. Institusjonen skal vurdere hvilke typer operasjonell risiko som er tilknyttet deres virksomhet og hendelser i forhold til operasjonell risiko som kan være av vesentlig betydning for institusjonen.
2. Styret skal fastsette beredskaps- og kontinuitetsplaner for å sikre at driften kan videreføres og tap kan begrenses når driftsforstyrrelser oppstår.

Bankene kan velge mellom 3 ulike tilnærminger for beregning av operasjonell risiko; basismetoden, standardmetoden og intern metode.

Basismetoden

Basismetoden kobler kapitalbelastning for operasjonell risiko til en enkelt indikator, den fungerer som en fullmakt for bankens totale utsettelse for risiko. Metoden går ut i fra at risikoeksponeringen stiger proporsjonalt med bruttoinntekten. Institusjonene kan benytte bruttoinntekt som indikator, da vil banken holde av en fast prosentandel av bruttoinntekten som kapital for operasjonell risiko (BIS, 2001). For norske banker som benytter basismetoden er kapitalkravet 15 % av den gjennomsnittlige brutto inntekten de siste 3 årene, beregnet ved slutten av regnskapsåret. En tar ikke med regnskapsår der beregnet inntekt er mindre enn eller lik null (Kredittilsynet, 2005).

Standardmetoden

Standardmetoden bygger på den grunnleggende metoden med bruk av indikator for beregning av kapitalkrav (BIS, 2001). I standardmetoden deler man opp bankens aktiviteter i åtte detaljerte forretningsområder, som passer bankens interne rammeverk. Innen hvert forretningsområde blir kapitalkravet kalkulert ved å multiplisere en indikator for operasjonell risiko med en fastsatt prosentsats. Norske banker beregner kapitalkravet for hvert forretningsområde ved å multiplisere bruttoinntekten for de tre siste årene med rentesatsene som er fastsatt for hvert forretningsområde. Rentesatsene varierer fra 12 – 18 %.

Standardmetoden kan bare benyttes av institusjoner som oppfyller krav om identifisering og dokumentering av opplysninger vedrørende operasjonell risiko, inkludert opplysninger om betydelige tap. De må også oppfylle krav til internrapportering og vurderingssystem for at operasjonell risiko skal være en integrert del av institusjonens risikostyringsprosess (Kredittilsynet, 2005).

Avansert metode

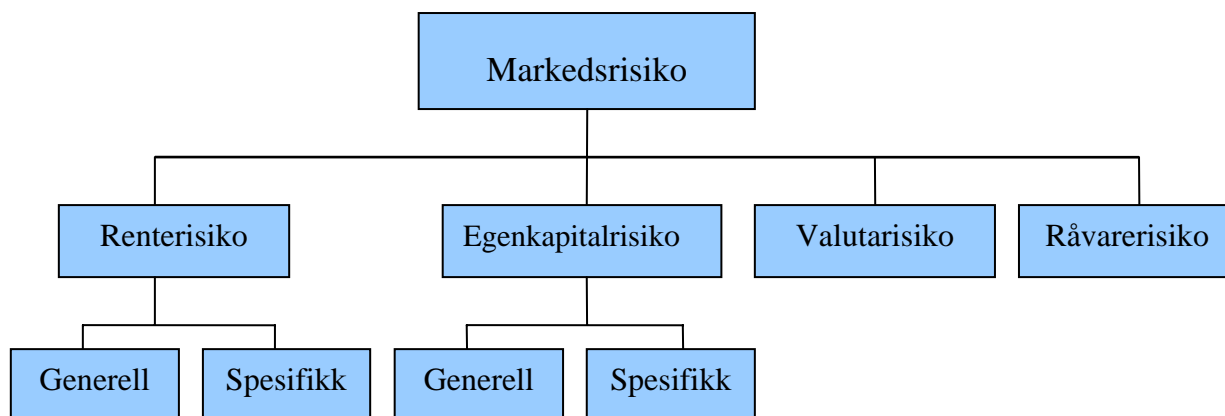
Avansert metode for beregning av kapitaldekningskrav tillater individuelle banker å møte mer interne overvåkningsstandarder, samt at de får benytte interne data for regulære kapital hensikter. De kan bruke egne tapserfaringer i kalkulering av kapitalkrav. For å kalkulere kapitalkravet, må banken legge til en fast prosentandel til dataene de har samlet inn som er fastsatt av Basel – komiteen på bakgrunn av data fra næringen. Det er viktig at de institusjonene som benytter avansert metode definerer forretningsområder, risikoindikatorer og tapshendelser tidlig i utviklingsprosessen av metoden (BIS, 2001). Denne metoden er foreløpig ikke aktuell for norske banker, da ingen har tatt den i bruk per dags dato (Kredittilsynet, 2007b).

4.3.3. Markedsrisiko

Markedsrisiko kan defineres som: *”Risiko for tap som følge av negative endringer i markedspriser på renter, aksjekurser, valutakurser og råvarepriser”* (Resti & Sironi, 2007). Kapitalkravet for markedsrisiko skal dekke en signifikant andel av tapene som man kan pådra seg i løpet av en risiko horisont på to uker. Dette måles med utgangspunkt i en portefølje som har vært representativ gjennom de siste fem årene. Kravet er altså at kapitaldekningen skal dekke en signifikant andel og ikke nødvendigvis 100 % av mulig tap. For beregning av markedsrisiko kan bankene benytte seg av enten standardmetoden eller intern metode.

Standardmetoden

Den standardiserte metoden er den enkleste metoden bankene kan benytte (BIS, 2005). Den bruker en tilnærming der man deler inn markedsrisikoen i underkategoriene som er vist i figur 5. Det totale kapitalkravet for markedsrisiko er summen av kapitalkravene tilknyttet de fire underkategoriene.

Figur 5: Markedsrisiko

Risikoen knyttet til egenkapitalplasseringer og renter kan igjen deles inn i to komponenter;

- Generisk risiko: Risikoen for tap på grunn av generelle negative endringer i markedsfaktorer (som for eksempel økt rente for obligasjoner).
- Spesifikk risiko: risikoen for tap på spesifikke verdipapirer på grunn av en negativ endring i faktorer som er relaterte til den individuelle utsteder, det kan for eksempel være konkurs eller ulike typer forretningskriser.

Renterisiko

Kapitalkravet for generell markedsrisiko er utviklet for å fange opp risikoen for tap som følge av endringer i markedsrenter. Kapitaldekningskravet for spesifikk risiko varierer fra 0 – 12 %, avhengig av hvor risikofylt eksponeringen er og hvordan utsteder er ratet (Resti & Sironi, 2007). Minimumskapitalkrav blir beregnet ut i fra spesifikk risiko tilknyttet hvert sertifikat, uansett om det er en lang eller kort posisjon, dette blir så slått sammen med den generelle markedsrisikoen (BIS, 2005).

Egenkapitalrisiko

Kapitalkravet for generell risiko er på 8 % av netto totale posisjoner (verdien av differansen mellom de lange og de korte posisjonene). Separate kalkulasjoner må gjøres fra marked til marked. På grunn av at de nasjonale markedene har forskjellige karakteristika i henhold til markedsforhold og -konsentrasjon, er det vist diskresjon for å bestemme kriteriene for likvide og diversifiserte porteføljer. Kravet tilknyttet spesifikk risiko er en andel av bankens brutto egenkapital plasseringer, dvs. summen av alle lange og korte egenkapitalplasseringer.

Kapitaldekningskravet for spesifikk risiko er 8 % av brutto generelle egenkapitalplasseringer, unntatt i tilfeller der porteføljen er både likvid og veldiversifisert, da er kravet på 4 % (Resti & Sironi, 2007).

Valutarisiko

Kapitalkravet for valutarisiko inkluderer all valuta, inklusive gull. Man må utføre ulike faser for å kalkulere kapitalkravene for valutarisiko (BIS, 2005). Den første er å utarbeide bankens nettoplasseringer for hver valutaplassering. Den andre er å finne risikoen i en bank sin samling av lange og korte posisjoner i de forskjellige valutaplasseringene (Resti & Sironi, 2007). Kapitalkravet vil være på 8 % av det høyeste av alle valutaeksponeringer på aktivasisden og passiva siden, pluss en eventuell gulleksponering (BIS, 2005).

Råvarerisiko

Kapitalkravet for risiko tilknyttet råvarer inkluderer alle slags varer inklusive edle metaller, men ekskluderer gull. En råvare er definert som et fysisk produkt som er eller kan bli forhandlet på et sekundærmarked, for eksempel jordbruksprodukter og olje (BIS, 2005). De som forhandler innen råvarer som for eksempel olje, kobber eller sølv er eksponert for en rekke risikoer. Noen av de mest åpenbare er risiko knyttet til endring av spotpris for råvarene. Kapitalkravet er forenklet sett 15 % for nettoplasseringen, pluss 3 % av bruttoplasseringen (Resti & Sironi, 2007).

Intern metode

For at banken skal kunne ta i bruk intern metode for beregning av markedsrisiko må de få tillatelse fra overordnede myndigheter, i Norge må norske banker få tillatelse fra Kredittilsynet. Tillatelse gis dersom de oppfyller følgende minimumskrav:

- Bankens risikostyringssystem er solid og er implementert med integritet.
- Banken må ha et godkjent antall ansatte som har kompetanse til å bruke sofistikerte modeller både for risikokontroll, revisjon og i forhandlingsområdet.
- Banken må kunne bevise at modellene gir fornuftig nøyaktighet i måling av risiko.
- Banken må jevnlig gjennomføre stresstester for å utvikle best mulige metoder.

Bankene må også beregne "value at risk" på daglig basis, med risikogrense på 99 % for å finne risikoeksponeringen (BIS, 2005).

4.4 Pilar 2: Krav til vurdering av samlet kapitalbehov og tilsynsmessig oppfølging

Pilar 1 bygger på et sett med generelle regler og tar dermed ikke hensyn til alle risikoforhold knyttet til den enkelte banks portefølje. Det blir heller ikke tatt hensyn til alle individuelle forhold i forbindelse med bankenes risikohåndtering og kontroll. Dermed er det nødvendig med en individuell bedømming av hver enkelt bank, som kompletterer og utfyller de generelle kravene i pilar 1 (Aamo, 2005).

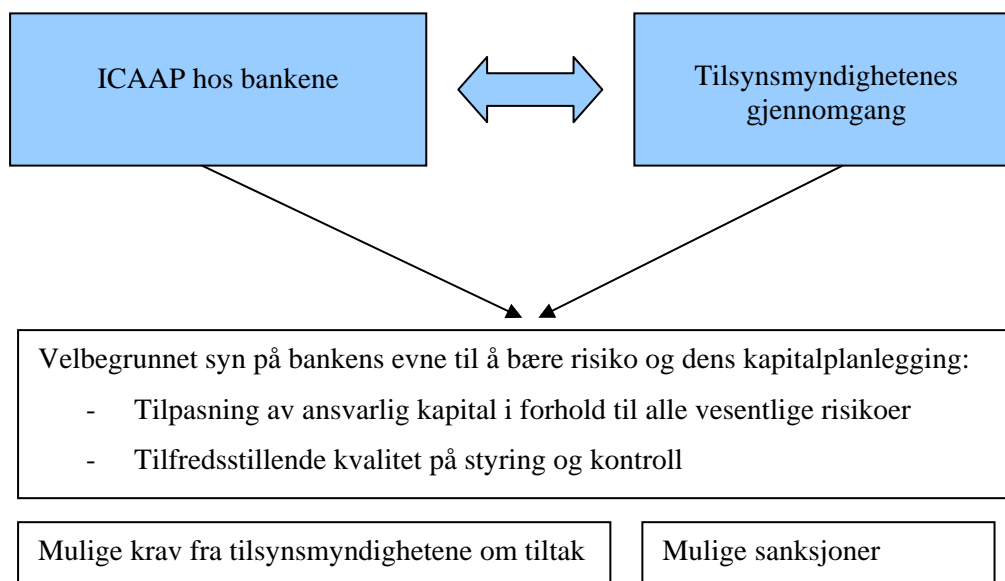
Pilar 2 skal sikre at bankene har tilstrekkelig kapitaldekning i forhold til den risikoen de påtar seg. Hensikten er også at bankene skal kunne videreutvikle og forbedre sin risikostyring (Kredittilsynet, 2006c). I pilar 2 vil det bli stilt nye krav til interne prosesser i den enkelte bank knyttet til ledelsens og styrets risikovurderinger, samt nye krav til tilsynsmessig oppfølging. ICAAP (Internal Capital Adequacy Assessment Process) er betegnelsen på bankenes risiko- og kapitalvurderingsprosess. Denne prosessen skal gjennomføres jevnlig og være oppdatert i forhold til rammebetingelser, strategier og risikoprofil. Den skal sikre at bankene har tilstrekkelig kapital i forhold til den risikoen de påtar seg, og bør være formelt dokumentert. Organisasjonen CEBS (Committee of European Banking Supervisors) har utarbeidet et dokument som danner grunnlaget for ICAAP i bankene. Dokumentet er basert på kapitaldekningsdirektivet CRD (Capital Requirements Directive), da særlig med tanke på kapitalallokering og myndighetenes tilsyn med bankene (Norges Bank, 2001). Forholdsmessighet er viktig i ICAAP, og innebærer at bankene individuelt må tilpasse risikovurdering og kapitalbehov i forhold til omfanget og kompleksiteten til organisasjonens aktiviteter.

I tillegg må bankene utføre stresstester som tar hensyn til ulike økonomiske tilbakeslag, som vil ha betydning for bankenes likviditet, soliditet og inntjening. Dette kan gjøres i form av sensitivitetmålinger eller ulike scenarioer. Resultatene fra disse testene må så sees i forhold til bankenes risikotoleranse og kapitaldekning (Staude, 2007).

Pilar 2 inneholder også viktige prinsipper for hvordan tilsyn med bankenes soliditet og risikokontroll skal innrettes (SREP, Supervisory Review and Evaluation Process) (DnB NOR, 2008a). Dette innebærer at Kredittilsynet skal stille eksplisitte krav til godkjenning av

bankenes ratingsystemer, samtidig som de skal føre aktivt tilsyn med bankenes kapitalsituasjon. Tilsynsmyndighetene skal blant annet vurdere om bankenes kapitaldekning er forsvarlig sett i forhold til bankenes risikoprofil, og om de interne systemene og rutinene for risikokontroll er tilfredsstillende. Dette innebærer at Kredittilsynet skal vurdere om bankens kapital dekker alle sentrale risikoer. Her tenker en både på de risikotypene som blir tatt hensyn til i pilar 1, samt risikoer som ikke fullt ut er dekket av pilar 1 og eksterne faktorer (Johansen, 2006). Eksempel på risikoer som ikke fullt ut er dekket i pilar 1 er bankspesifikk risiko, som for eksempel er knyttet til bankens lokalisering og kundemasse, samt strategisk risiko. Dermed forventes det at bankene har en kapitalbase som overstiger minstekravet i pilar 1. Basert på en samlet vurdering vil tilsynsmyndighetene ha adgang til å gripe inn for å tilpasse kapitaldekningskravene. Adgang til slike inngrep er viktig for å hindre uforsvarlig tilpasning, utnyttelse av eventuelle svakheter ved det nye regelverket eller forsøk på omgåelser (Norges Bank, 2001). Forholdsmessighet som ble nevnt over vil også ha betydning for Kredittilsynets arbeid. Dette innebærer at bankenes størrelse, kompleksitet og systemviktighet er avgjørende for tilsynsmyndighetenes gjennomgang, vurdering og dialog med bankene (Iversen, 2005). I tillegg gir dette rom for at bankene kan benytte ulike tilnæringsmåter til hvordan de ønske å møte myndighetenes krav og retningslinjer. Når det gjelder de største og mest komplekse bankene vil Kredittilsynet gjennomføre en evalueringsprosess av deres ICAAP dokumenter, samt andre dokumenter som for eksempel strategi- og policydokumenter. Dersom det er nødvendig vil det også bli foretatt møter med bankene, og tilsynsmyndighetene kan be om tilleggsinformasjon dersom de finner det formålstjenlig. Små og mellomstore banker vil gjennomgå en mindre omfattende evaluering. Den vil i hovedsak ta utgangspunkt i bankenes innsendte dokumentasjon, og data fra Kredittilsynets finansdatabase (Kredittilsynet, 2006c).

CEBS har også utarbeidet retningslinjer angående tilsynsmyndighetens metoder og systemer for vurdering av institusjonenes risikonivå og risikostyring. Dette omtales som RAS (Risk Assessment Systems). I Norge har Kredittilsynet utarbeidet en metodikk for sitt tilsyn med bankene basert på disse retningslinjene, tilsynsprosessen kan vi se i figur 6 (Kredittilsynet, 2006c).

Figur 6: Tilsynsprosessen (Kredittilsynet, 2006c)

4.5 Pilar 3: Markedsdisiplin

Formålet med pilar 3 er å komplettere minimumskravene i pilar 1 og den tilsynsmessige oppfølgingen i pilar 2. Markedsdisiplin spiller således en viktig rolle i et helhetlig rammeverk for å sikre bankenes soliditet. Pilar 3 stiller krav til offentliggjøring av informasjon, slik at det blir mulig for markedet å vurdere bankenes risikoprofil og kapitalisering, samt styring og kontroll.

Pilaren stiller krav om at bankene skal publisere informasjon angående risikostyringssystemer, organisasjonsstruktur, rapporteringskanaler, samt hvordan risikokontrollen er oppbygd og organisert. Videre skal bankene offentliggjøre detaljer rundt kapitalnivå og risikoeksponering, deriblant bankenes prosess for vurdering av kapitalbehov. Kravene til offentliggjøring blir særlig viktig siden pilar 1 åpner opp for at institusjonen kan benytte egne systemer og metoder for å beregne kapitalkravet (Aamo, 2005).

Tidligere har det vist seg at markedet kan være raskere til å fange opp problemer i enkeltinstitusjoner enn tilsynsmyndighetene. Kravene til offentliggjøring av informasjon vil sikre at kreditorer og andre investorer får et bedre grunnlag til å utøve markedsdisiplin også i

fremtiden. Dette vil føre til at markedet, gjennom løpende rapportering og informasjon, også vil sette krav til kapitaldekning. Det forventes at dette vil skje mer eller mindre automatisk gjennom markedsmekanismene (Skauge, 2005).

5. Metodebeskrivelse

5.1 Innledning

Her presenteres det metodiske grunnlaget for oppgaven. Vi beskriver valg av forskningsdesign, og hvilke datagrunnlag oppgaven baseres på i tillegg til hvilke metoder som er benyttet til innsamling av data. Kapitlet redegjør deretter for egne refleksjoner rundt de innsamlingsteknikker som er benyttet.

5.2 Metode

En metode er et redskap, eller en fremgangsmåte for å løse problemer, og for å komme frem til ny kunnskap. Metoden er ikke nødvendigvis holdbar, og den krever kritisk etterprøving. Resultatene som fremkommer skal gi en bedre forståelse av de forhold man søker kunnskap om (Holme & Solvang, 1996). Formålet med metodebeskrivelsen er å kunne gi oppgavens lesere mulighet til selv å kunne bedømme hvor fornuftige og generaliserbare de ulike tolkninger og resultater er.

5.3 Forskningsdesign

Forskningsdesign er i følge Halvorsen (2003) ”alt” tilknyttet en undersøkelse. Valg av design vil være rammeverket for oppgavens utførelse. Forskningsdesignet tar utgangspunkt i oppgavens problemstilling og vil være avhengig av hvilke spørsmål som ønskes svar på. Oppgavens tidsdimensjon og hvilke undersøkelsesobjekter man har tilgjengelig står sentralt ved utformingen av forskningsdesignet (Halvorsen, 2003).

Oppgaven har til hensikt å frembringe ytterligere kunnskap om Basel II etter at regelverket er innført i norske banker. Basert på oppgavens formål ser vi det som hensiktsmessig å benytte en kombinasjon av ulike design, såkalt designtrianglering. Utgangspunktet vårt er et deskriptivt design, der vi ønsker å beskrive hvordan Basel II påvirker den norske

banknæringen. Resultatene som fremkommer i den deskriptive delen av studien ønsker vi å undersøke nærmere ved å benytte et mer eksplorerende design. Et eksplorerende design er passende når oppgaven søker bred innsikt og helhetsforståelse av et tema (Selnes, 1993). Videre åpner oppgavens problemstilling opp for bruk av tverrsnittundersøkelser for å samle inn data. En tverrsnittundersøkelse har til hensikt å måle respondentenes mening og holdning på nåværende tidspunkt (Kunnskapssenteret, 2004).

5.4 Innsamlingsmetodikk

Spørreskjema

I den deskriptive delen av oppgaven benyttes spørreskjema (se vedlegg 1) for å samle inn kvantitative data. Spørreskjemaet ble sendt ut per elektronisk post til samtlige banker i den norske banknæringen. På denne måten kunne vi raskere få inn dataene enn ved for eksempel å sende det per post, som ville vært unødvendig mer ressurs- og tidkrevende. Utgangspunktet for spørreskjemaet er oppgavens problemstilling, og spørsmålene i spørreskjemaet er utformet slik at den på best mulig måte kan besvares. Spørsmålene skal kunne benyttes til blant annet statistisk testing og analysing av forklaringsfaktorene og generell informasjon. I spørreskjemaet brukes enkle og presise spørsmål, de fleste av spørsmålene er lukkede spørsmål der respondenten har valget mellom flere gjensidig utelukkende svaralternativer. Årsaken til dette er at svarene skal være mest mulig sammenlignbare og enklere kunne brukes i den statistiske analysen. I tillegg har vi noen åpne spørsmål, på denne måten får respondentene muligheter til å kommentere sine besvarelser og ellers gi kommentarer rundt tema. Dette blir brukt som tilleggsinformasjon til den statistiske analysen. For å få dataene til å bli mest mulig representative og pålitelige har vi brukt spørsmål som er enkle og så entydige som mulig for at respondentene ikke skal misforstå dem eller tolke dem på forskjellige måter (Mordal, 1989). For å sjekke validiteten til spørreskjemaet utførte vi en prestudie der noen respondenter besvarte spørreskjemaet og beskrev hvordan de tolket spørsmålene.

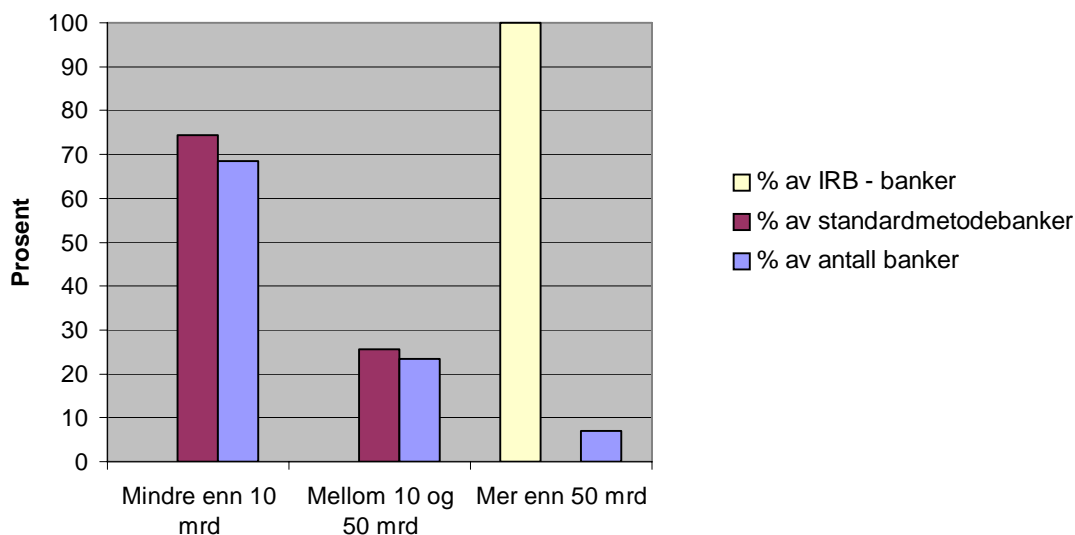
Intervju

I den eksplorative delen av oppgaven benyttes kvalitative intervjuer (se vedlegg 2). Her tar vi utgangspunkt i et ontologisk perspektiv, der bedriftens erfaringer og oppfatninger vurderes som relevant for oppgavens problemstilling. Intervjuene baseres på resultatene som fremkommer gjennom spørreundersøkelsen. Her søker vi dypere kunnskap og vil forsøke å avdekke forhold som spørreundersøkelsen ikke fanger opp. Intervjuene gir også mer informasjon om hvordan respondentene selv opplever Basel II og implementeringsfasen. Vi har valgt å benytte semi – strukturerte intervjuer. Sammenlignet med strukturerte intervjuer, har man da mulighet til å stille tilleggsspørsmål til temaene underveis, og tilpasse spørsmålene til hver enkelt respondent (Thagaard, 1998). Vi benytter en overordnet intervjuguide som utgangspunkt for intervjuene, dette for å få en viss progresjon og struktur på samtalen. Spørsmålene i intervjuguiden er hovedsaklig formulert som åpne spørsmål, da vi ønsker så utfyllende svar som mulig fra respondentene. Videre er dette supplert med en del spørsmål etterfulgt av ulike svaralternativer. Hensikten er at vi lettere skal kunne sammenligne og bruke kvantitative data i den videre analysen (Johannessen, Krisstoffersen & Tufte, 2004).

5.5 Utvalg

Spørreundersøkelsen ble sendt ut til samtlige norske banker, for på best mulig måte kunne generalisere resultatene til hele banknæringen. I alt har 51 ulike banker svart på spørreundersøkelsen. Dette tilsvarer nærmere 35 % av samtlige banker som opererer i Norge. I utgangspunktet hadde vi ønsket en svarprosent som var noen høyere. Vi sendte ut flere purringer, samtidig som vi sendte forespørsel til ulike personer i bankene. De fleste bankene var midt i prosessen med sin første rapportering etter Basel II, og mange hadde dermed ikke tid eller mulighet til å besvare undersøkelsen. I tillegg var det enkelte banker som ikke ville gi ut den typen informasjon som ble spurt om. Med bakgrunn i dette er vi fornøyd med at 51 banker har deltatt i undersøkelsen, og håper svarene kan generaliseres til resten av populasjonen i størst mulig grad. Spørreundersøkelsen er anonym og hvilke banker som har deltatt kan dermed ikke oppgis.

Nedenfor gis en beskrivelse av utvalget. Her ser blant annet på bankenes forvaltningskapital og når de begynte å rapportere etter Basel II. Hensikten er at leseren selv skal kunne bedømme i hvilken grad utvalget er representativt for populasjonen.

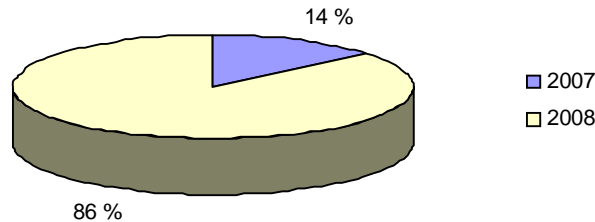
Figur 7: Bankenes forvaltningskapital

Figur 7 viser forvaltningskapitalen til bankene i utvalget. I stedet for å skille bankene i forhold til om de er sparebanker eller forretningsbanker ser vi det som mer hensiktsmessig å skille bankene på størrelse i forhold til forvaltningskapital. Vi ser at de fleste bankene som har svart på undersøkelsen er små banker med en forvaltningskapital på mindre enn 10 milliarder kroner. Dette er naturlig da banknæringen i Norge domineres av en rekke mindre banker. Den totale forvaltningskapitalen for norske banker var 2 873 milliarder i 2007, sammenlignet med bankene i utvalget vårt som hadde en forvaltningskapital på 1 665 milliarder i 2007. Forvaltningskapitalen til utvalget er forholdsvis høy sammenlignet med den totale populasjonene, årsaken til dette er at noen av de største bankene har deltatt i undersøkelsen.

Figur 7 viser også at det er de store bankene, dvs. bankene med forvaltningskapital over 50 mrd, som benytter IRB – metoden mens de små – og mellomstore bankene benytter standardmetoden.

Per i dag har seks banker valgt å benytte interne metoder for beregning av kredittrisiko i Norge (Kredittilsynet, 2008a). I vårt utvalg benytter 4 av bankene IRB – metoder. Årsaken til at vi har valgt å ta med så mange IRB – banker i forhold til standardmetodebanker i vårt

utvalg, sammenlignet med populasjonen totalt sett, er at vi ønsker å benytte statistiske tester videre i analysen. For at vi skal kunne benytte denne typen tester er det avgjørende at vi har et visst antall respondenter i de ulike kategoriene.

Figur 8: Første rapportering etter Basel II

Figur 8 viser at de fleste bankene som har deltatt i undersøkelsen først begynner å rapportere etter Basel II i 2008. Tidligere har vi nevnt at de fleste bankene har valgt å benytte seg av overgangsordningen. I alt benyttet 10 banker Basel II i 2007 (Norges Bank, 2007a), utvalget vårt inkluderer 7 av disse. Dette kan også være med på å styrke hvor representative de videre resultatene er.

I tillegg har vi intervjuet seks forskjellige banker, se tabell 5. Informantene er personer som arbeider med Basel II i de representative bankene, dette er kredittsjefer, banksjefer og personer som arbeider med risikostyring i bankene. Intervjuene stiller krav til at informanten har god kjennskap til Basel II, implementering i banken, valg av metoder og hvilke resultater som fremkommer og er forventet. Vi benyttet et bedømmelsesutvalg når vi valgte de ulike intervjukandidatene. Ved et bedømmelsesutvalg er det ikke tilfeldig hvilke kandidater man velger ut. Årsaken til at vi har valgt å benytte en slik utvalgsmetode er at vi ønsket å intervjuere banker av ulik størrelse og banker som har valgt forskjellig tilnærming til Basel II. Vi har valgt å intervjuere to IRB – banker og fire standardmetodebanker. Hvilke banker vi har intervjuet er gjengitt i tabell 5. Med hensyn til intervjuobjektens anonymitet har vi valgt å ikke oppgi hvilke personer vi har snakket med i de ulike bankene. I den videre analysen vil vi heller ikke gjengi hvilke banker som svarer hva.

Tabell 5: Intervjuobjekter

Intervjuobjekt	Tidspunkt
Skandiabanken	11.mars 2008
Sparebanken Vest	12.mars 2008
Sparebanken Møre	14. mars 2008
Ørskog Sparebank	19.mars 2008
Fana Sparebank	9.april 2008
DnB NOR	14.april 2008

5.6 Evaluering av datamaterialet

Ulike undersøkelser bør vurderes i forhold til hvor troverdig de fremstår. Det kan være naturlig å vurdere forskningens metodiske kvalitet i form av validitet og reliabilitet.

5.6.1. Reliabilitet

I følge Halvorsen (2003) er pålitelighet et grunnleggende spørsmål i all forskning. Pålitelighet betegnes som reliabilitet og knyttes til undersøkelsens data, hvilke data som brukes, måten de samles inn på og hvordan de bearbeides.

Grunnlaget for oppgaven baseres på informasjon fra Kredittilsynet, Norges Bank, NOU'er og BIS. Dette er kilder som må kunne sies å være pålitelige og dermed ha høy reliabilitet. Spørreundersøkelsen vår bekrefter mye av det som er skrevet i kildene som er nevnt over, men tilfører også ny kunnskap. Når informantenes svar på spørreskjemaet stemmer overens med svarene man får fra andre eksterne kilder, vil dette være med å styrke sekundærdataenes pålitelighet. Samtidig er spørsmålene i spørreskjemaet utformet med tanke på at de skal ha høy "test – retest – reliabilitet", dersom man gjentar undersøkelsen på ulike tidspunkter vil man få de samme resultatene, og "inter – rate – reliabilitet" som innebærer at flere forskere kommer frem til det samme resultatet (Halvorsen, 2003).

Intervjuene som er utført betegnes som kvalitativ forskning. Halvorsen (2003) argumenterer for at krav om reliabilitet er lite hensiktsmessig innenfor kvalitativ forskning. Intervjuet er

basert på semi – strukturert datainnsamlingsteknikk, der det er samtalen som styrer datainnsamlingen. For det andre er observasjonene klart verdiladede og kontekstavhengige. For å kunne styrke påliteligheten ved den kvantitative innsamlingen vil vi forsøke å gi leserne av oppgaven en inngående beskrivelse av konteksten i form av en åpen og detaljert fremstilling av fremgangsmåten under hele forskningsprosessen.

5.6.2. Validitet

I følge Halvorsen (2003) er validitet et uttrykk for relevansen til datamaterialet. Validiteten uttrykker i hvilken grad de innsamlede data er relevante i forhold til den oppsatte problemstillingen. Altså vil datamaterialets validitet være avgjørende for om man kan besvare de spørsmål som stilles (Cook & Campell, 1979). Dersom enkelte spørsmål i spørreundersøkelsen, samt informasjon fra intervjuene viser seg å ikke være relevant for problemstillingen vil de bli utelatt i analysen.

5.7 Statistiske tester

Dataene fra spørreundersøkelsen analyserer vi gjennom statistikkprogrammene SPSS (Statistical Product and Service Solutions) og Minitab. Datasettet består i hovedsak av ordinaldata og vi har derfor valgt å benytte median, som er mest hensiktsmessig for denne typen data. Median viser det typiske i en fordeling etter et annet prinsipp enn gjennomsnittet. Ved bruk av gjennomsnitt får man informasjon om ”tyngdepunktet” i tallmaterialet, mens ved bruk av median får man frem rekkefølgen i dataene, som er det viktige når det er snakk om ordinaldata. De fleste spørsmålene har svaralternativer der tallene 1 – 5 representerer forskjellige skalaverdier (for eksempel liten eller stor grad). Det er da ikke mulig at svarene ligger mellom to tall, og gjennomsnittstallet vil ha liten verdi (Gripsrud, Olsson & Silkoset, 2004).

Når det gjelder de statistiske testene i analysen har vi valgt å benytte oss av forskjellige ikke – parametriske tester. Dette er tester som ikke stiller like strenge krav til normalfordeling og målingsnivå som parametriske tester, men som likevel er veldig effektive. Ettersom man ikke

kan forutsette normalfordeling for ordinale data, har vi funnet ikke – parametriske tester mest passende til oppgavens formål (Keller, 2005).

Kji – kvadrattesten (se vedlegg 3) brukes til å forklare forholdet mellom to kategoriske variabler. Utgangspunktet for testen er nullhypotesen (at det ikke er forskjell mellom variablene), og det sentrale ved testen er å beregne forskjellen mellom faktisk(f) og forventet(e) fordeling. Forventet fordeling er den fordelingen man ville fått gitt at nullhypotesen beholdes. Kvadrerer man forskjellen mellom faktisk og forventet fordeling, og dividerer på forventet antall, finner man relative kvadratavvik. Summen av disse utgjør størrelsen på testobservatoren Pearsons kji – kvadrat.

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^k \frac{(f_i - e_i)^2}{e_i}$$

Er testobservatoren større en kritisk verdi kan nullhypotesen forkastes. Kritisk verdi finner vi ved å beregne antall frihetsgrader V , og så lese kritisk verdi ut fra oppgitt tabell (Wenstøp, 2003).

$$V = (r - 1) * (k - 1)$$

r = antall rader, k = antall kolonner

For å vurdere de ulike testene benytter vi også p – verdien. Den beregnes ved hjelp av statistikkprogrammet SPSS (Keller, 2005).

$$P = (\chi^2 \geq x)$$

Mann - Whitney U testen (også kalt Wilcoxon rank sum test) (se vedlegg 4), brukes til å undersøke om det er signifikante forskjeller mellom to uavhengige grupper på et kontinuerlig mål. Verdiene innenfor den kontinuerlige variabelen omformes, slik at man deretter kan rangere observasjonene i de to gruppene (f.eks. fra lavest til høyest verdi) og vurdere om rangeringene er signifikant forskjellige (Pallant, 2005). Den minste verdien rangeres som 1, den nest minste verdien som 2 osv. Rangeringene innenfor hver gruppe summeres, og man

finner øvre (T_U) og nedre (T_L) grense for forkasting. Når testobservatoren T_1 (eller T_2) ligger utenfor det angitte området forkastes nullhypotesen. Resultatene vurderes ut fra p – verdien:

$$p - verdi = p(T \leq T_L) + p(T \geq T_U)$$

(Keller, 2005)

De kategoriske spørsmålene har vi i hovedsak fremstilt i diagrammer og figurer, slik at vi kan sammenligne de ulike svarene. I tillegg har vi benyttet enkle krysstabeller. Når det gjelder de ordinale dataene passer det å benytte mediantesten. Denne testen undersøker om medianen i populasjonen som stikkprøvene er hentet fra er lik et bestemt tall. Da det ikke er noen spesifikk funksjon i SPSS for mediantestene valgte vi å benytte en binomisk test (se vedlegg 5) i stedet. Dette er mulig da mediantesten kan betraktes som et spesialtilfellet av den binomiske testen, der test – proporsjonene $p = 0,5$. Gjennom binomisk testing kan man sammenligne de observerte andelene hos 2 kategorier av en binomisk variabel (Bagøien, 2003). Vi har valgt å definere medianen (cut – point) som 3. Dette innebærer at utvalgets svar deles inn i to ulike grupper. De som svarer alternativ 1 til og med alternativ 3 er i en gruppe, og de som svarer alternativ 4 eller 5 er i en annen gruppe. I vedlegget har vi gjengitt p – verdien fra de binomiske testene. Den er basert på en tosidig test og forteller om det er en signifikant andel av respondentene som havner i en av de to gruppene. Formelen for sannsynligheten av utfallene i den binomiske fordelingen er (Wenstøp, 2003):

$$P(X = x) = \binom{n}{x} p^x (1 - p)^{n-x}$$

Videre har vi valgt å beregne respondentenes z – verdi ved en høyresidig test. Den forteller oss om en signifikant andel av respondentene har svart alternativ 4 eller 5.

$$z = \frac{\hat{p} - p}{\sqrt{p(1 - p)/n}} \quad \hat{p} = \frac{x}{n}$$

x = antall suksess, n = antall i utvalget

Dersom det viser seg at det er signifikante forskjeller mellom gruppene, kan det være ønskelig å gjennomføre en analyse som sier noe om hva disse forskjellene innebærer. En tosidig binomisk test viser bare at det er en forskjell, men sier ikke noe om hva forskjellen innebærer. Dette kan gjøres gjennom en regresjonsanalyse, som er en av mange statistiske metoder som benyttes når man vil se på sammenhengen mellom flere variabler. Hensikten med en regresjonsanalyse er blant annet å undersøke hvordan en eller flere uavhengige variabler muliggjør en prediksjon av utfallet på en avhengig variabel.

Der finnes ulike typer regresjonsanalyser som kan benyttes til forskjellige formål. Den vanligste formen for regresjonsanalyse er klassisk lineær regresjon. En slik form for regresjon forutsetter at man har en avhengig variabel på et høyt målenivå (gjerne kontinuerlig skala), mens de uavhengige variablene kan være både kategorisk og kontinuerlig. Det finnes også regresjonsanalyser der den avhengige variabelen er på et lavere nivå (gjerne kategorisk målenivå). Slike analyser betegnes som logistisk regresjon. Som tilfellet er med lineær regresjon, kan man også her benytte uavhengige variabler på både kategorisk og kontinuerlig nivå. Det finnes ulike typer logistisk regresjon, dette er binær, ordinal og nominal logistisk regresjon. Hvilken metode man velger er avhengig av hvor mange kategorier den avhengige variabelen består av, og om det er et naturlig rangeringsnivå mellom variablene.

Vi har valgt å benytte en ordinal logistisk regresjon (se vedlegg 6). Årsaken til dette er at vi har flere enn to forklaringsvariabler, samt at den avhengige variabelen består av flere enn to kategorier.

En ordinal logistisk regresjonsmodell kan skrives som:

$$\ln(y) = \beta_o + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k + \varepsilon$$

y = odds ratio

ln (y) = den naturlige logaritmen til odds ratio

x_1, x_2, \dots, x_k = uavhengige variabler

$\beta_o + \beta_1 + \beta_2 + \dots + \beta_k$ = koeffisientene til de uavhengige variablene

ε = feilledd

Den avhengige variabelen i logistisk regresjon betegnes som oddsen, som er en alternativ måte å uttrykke sannsynlighet på.

$$\text{Odds} = \frac{\text{Sannsynligheten for en hendelse}}{1 - \text{Sannsynligheten for en hendelse}}$$

Koeffisientene blir estimert ved å benytte sannsynlighets estimering. Dette gir følgende logistiske regresjons ligning:

$$\ln(\hat{y}) = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots + b_kx_k$$

Estimert sannsynlighet for hendelsen blir dermed: $\frac{\hat{y}}{\hat{y} + 1}$

(Keller, 2005)

Når vi vurderer de ulike testene har vi valgt et signifikansnivå på 0,05. Dette innebærer at vi benytter et sikkerhetsnivå på 95 % (Wenstøp, 2003).

6. Analyse

6.1 Innledning

I denne delen av oppgaven vil vi analysere datamaterialet og knytte det til teorigrunnlaget, for på en hensiktsmessig måte kunne belyse problemstillingen. Innledningsvis har vi en generell del som forklarer første del av problemstillingen, altså hvordan Basel II påvirker den norske banknæringen. Her tar vi for oss bankenes generelle oppfatning av regelverket og implementeringen av dette. Siste del av problemstillingen analyseres ved hjelp av fire forklaringsfaktorer; risikovurdering, pris, rentemarginer og konkurranseintensitet. Gjennom litteratur og tidligere forskning på området kommer det frem at dette er sentrale faktorer som Basel II forventes å påvirke, og som igjen vil kunne ha betydning for konkurransen i den norske banknæringen.

Risikovurdering er et sentralt tema for bankene, og Basel II fører til at bankene måler risiko og kapitalkrav på ulike måter. Vi mener derfor det vil være interessant å se hvordan Basel II påvirker konkurransen i markedet. For bankenes kunder er pris et viktig element, og dersom prisen endres vil dette kunne påvirke både bankenes konkurranseevne og konkurransen i selve markedet. Rentemarginer kan gi signaler om hvordan konkurransen er i et marked, da høye marginer tyder på svak konkurranse og motsatt for lave marginer. Det forventes at Basel II vil kunne gi press på marginer, og gjennom marginer vil man dermed kunne si noe om regelverkets påvirkning på konkurransen i markedet. Vi har også valgt å benytte konkurranseintensitet som forklaringsfaktor. Dette definerer vi som en benevnelse på konkurransestyrke. Dersom konkurransestyrken endres påvirkes også bankenes konkurransesituasjon. I analysen vil vi knytte dette opp mot de andre forklaringsfaktorene og se hvilke effekter dette har på selve konkurransen i bankmarkedet. Under hver forklaringsfaktor presenteres først teori og faktaopplysninger, deretter en hypotese som resultatene testes opp mot. Her beskrives hvilke spørsmål fra spørreskjemaet som testes i analysen, og hvilke tester som benyttes på de ulike spørsmålene. De ulike hypotesene vil være med å besvare problemstillingen. Til slutt oppsummeres resultatene og hypoteseutfallet. Hensikten med en slik inndeling er å gi leseren en mer helhetlig og oversiktlig gjennomgang av resultatene.

6.2 Generell analyse

Innledning

Basel II har ikke vært like enkelt å implementere for alle bankene og det har skapt noe ”hodebry” for de fleste. Det er store forskjeller mellom å benytte standardmetoden og IRB – metoden, blant annet ved risikovurdering og krav til kapitaldekning, og ved utvikling av modeller og systemer. Bankene har ulik oppfatning av Basel II og hvordan det påvirker den norske banknæringen, noe som kan komme av at bankene er av ulik størrelse. Større banker kan sette et annet fokus på regelverket internt enn det mindre banker kan, da de har mer ressurser og større kapasitet.

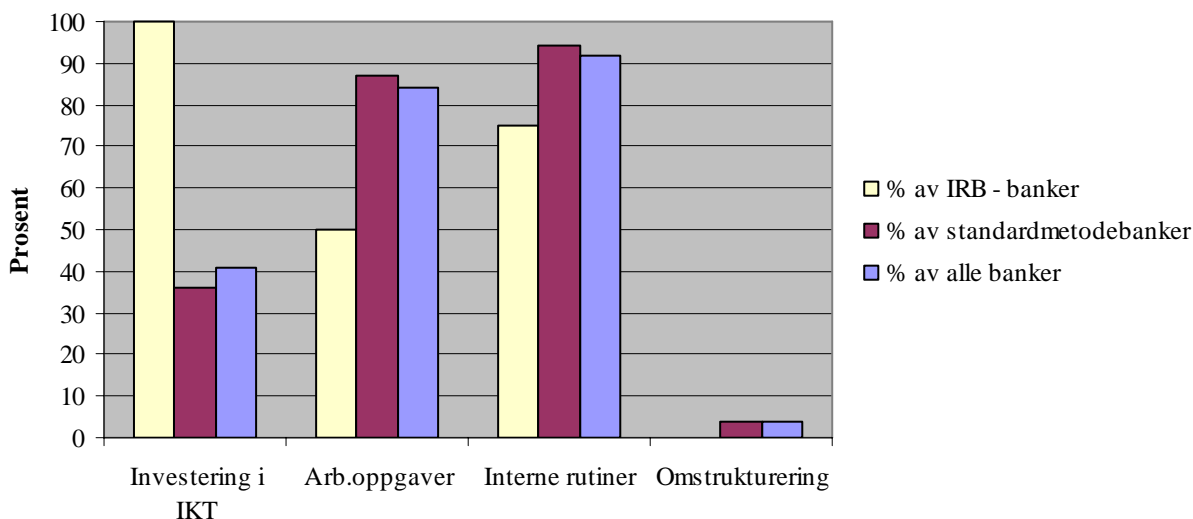
Implementering og rapportering

Regelverket har krevd mye forberedelsesarbeid for bankene. For å bli en IRB – bank er det en lang og svært krevende prosess med utforming og innlevering av søknad, og en lang søknadsbehandling i ettertid. Bankene bruker mye ressurser på risiko- og kapitalvurderingsprosessen (ICAAP), og de er pålagt å jevnlig rapportere til Kredittilsynet. Det må også gjennomføres kontinuerlige oppdateringer i tråd med endringer og utvikling i banken. I ICAAP – dokumentet må bankene blant annet gjøre rede for hvordan de har lagt opp styringen av virksomheten, samt dokumentere endringer og organisering av den interne virksomheten. De må også gjøre rede for oppbygging av rammeverk, risikostyring og modellutvikling. Det er svært viktig for bankene å få godkjent dokumentet og gjennomføre ICAAP prosessen på en tilfredsstillende måte. Godkjenning av dokumentet er en bekreftelse på at bankene gjør et tilfredsstillende arbeid med risikostyringen i henhold til det nye regelverket. Mange av de små bankene danner allianser og samarbeider om rapporteringen, spesielt fordi de alene ikke har tilstrekkelig administrativ kapasitet.

Interne endringer

Basel II vil føre til interne endringer i bankene uansett hvilken metode de har valgt å benytte. Mange av endringene vil være felles for IRB – bankene og standardmetodebankene, men gjerne i ulik grad. Bankene mener at kulturelle endringer blir en av de største utfordringene. De må opprette nye rutiner og benytte nye verktøy i forbindelse med for eksempel kreditthåndtering og porteføljestyling. Både ledelsen og de ansatte må være nøye forberedt og oppdatert når det gjelder kompetanse og kunnskap. Ut fra tilgjengelig informasjon om Basel

II har vi kommet frem til enkelte interne faktorer i bankene som kan bli påvirket av regelverket. I undersøkelsen kunne bankene velge å svare ja eller nei på om Basel II fører til endringer i de valgte faktorene.

Figur 9: Hvordan Basel II påvirker de interne faktorene

Figur 9 viser at de fleste bankene mener Basel II medfører endringer i nye arbeidsoppgaver for de ansatte, og omlegging av interne rutiner i banken. Dette gjelder i større grad for standardmetodebanker enn for IRB – banker. Årsaken til det kan være at en større andel av de ansatte får endret sine arbeidsoppgaver i en liten bank enn i en stor bank. Nye arbeidsoppgaver kan være utarbeidelse av ICAAP dokumentet, utvikling og bruk av nye modeller, endring av metoder for vurdering av risiko etc. Regelverket fører til omlegging av interne rutiner, som også kan føre til nye arbeidsoppgaver. Det er bare 4 % av bankene som mener at Basel II vil føre til omstrukturering av banken, ingen av IRB – bankene inngår her. Dette kan komme av at bankene mener Basel II ikke vil føre til omstrukturering av organisasjonen som helhet, men kun vil påvirke enkelte enheter. Videre viser intervjuene og spørreundersøkelsen at Basel II fører til svært omfattende investeringer i form av nye IKT – systemer, dette vil også være med på å endre arbeidsoppgavene for de ansatte. Flere IRB – banker enn standardmetodebanker mener at Basel II fører til endringer i IKT – systemer. Dette kan skyldes at IRB – bankene benytter veldig avanserte systemer, som i tillegg er svært forskjellige fra de bankene benyttet under Basel I. Bankene mener at det å utvikle modeller i

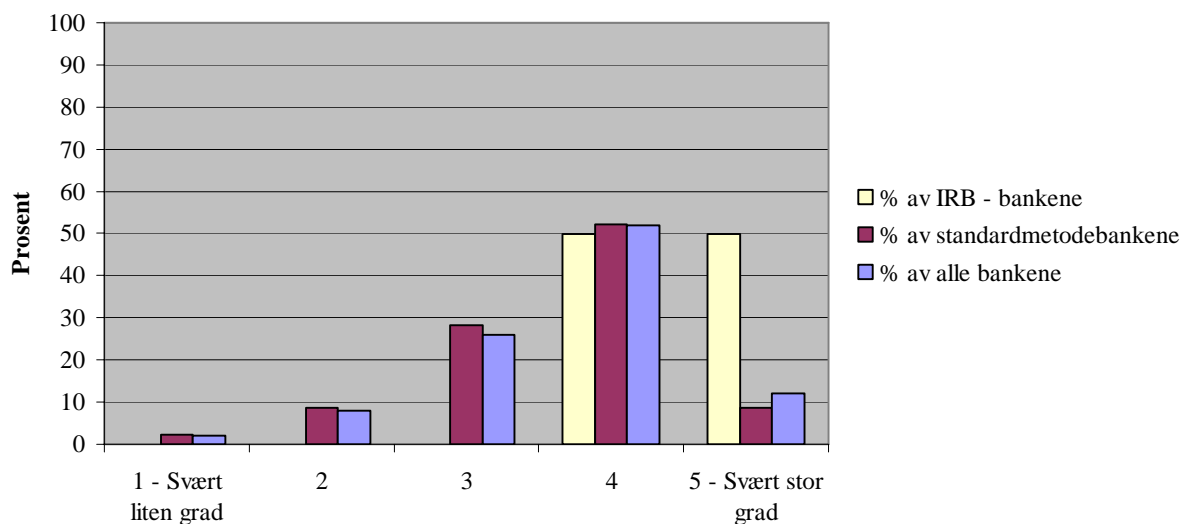
seg selv er overkommelig, utfordringen ligger i å bruke modellene i praksis i organisasjonen og skape dynamikk i fremtidig utvikling.

Videre har vi testet hvilken effekt Basel II kan ha på en rekke andre faktorer som har betydning for bankene. Basel II kan påvirke disse forskjellig, ut ifra bankenes størrelse, kapasitet, og bruk av metode. Vi testet noen av de faktorene som vi mener vil bli påvirket i negativ eller positiv retning (se tabell 6).

Tabell 6: Hvordan Basel II påvirker ulike faktorer

	IRB - banker			Standardmetodebanker			Totalt		
	Negativ	Nøytral	Positiv	Negativ	Nøytral	Positiv	Negativ	Nøytral	Positiv
Prosess	0 %	25 %	75 %	0 %	23 %	77 %	0 %	24 %	76 %
Datastruktur	0 %	25 %	75 %	6 %	55 %	37 %	6 %	53 %	40 %
Kapitalallokering	0 %	0 %	100 %	2 %	38 %	60 %	2 %	35 %	63 %
Lønnsomhet	0 %	0 %	100 %	15 %	65 %	20 %	14 %	60 %	26 %
Kostnader	25 %	25 %	50 %	49 %	40 %	13 %	47 %	39 %	14 %
Inntjening	0 %	25 %	75 %	28 %	57 %	13 %	25 %	55 %	20 %
Konkurranssevne	0 %	25 %	75 %	36 %	47 %	17 %	33 %	45 %	22 %
Internkontroll	0 %	25 %	75 %	0 %	15 %	85 %	0 %	16 %	84 %
Soliditet	0 %	50 %	50 %	2 %	49 %	49 %	2 %	49 %	49 %

Bankene mener at Basel II har en positiv effekt på de aller fleste faktorene, spesielt gjelder dette IRB – bankene. Ut i fra tabellen kan vi se at 60 % av standardmetodebankene og alle IRB – bankene mener at regelverket har positiv innvirkning på kapitalallokering. Økt fokus på risikovurdering kan påvirke kapitalallokeringen positivt, det blir da enklere for bankene å generere kapital til lønnsomme prosjekter. Alle IRB – bankene mener at det har positiv innvirkning på lønnsomheten, mens bare 20 % av standardmetodebankene mener det samme. Det kan komme av at IRB – bankene kan oppnå lavere kapitalkrav og bedre risikostyring, som igjen kan føre til høyere lønnsomhet enn for standardmetodebankene. Halvparten av standardmetodebankene mener at Basel II påvirker kostnadene negativt, noe som kan komme av at regelverket krever en større andel av deres ressurser, enn hva som er tilfellet for IRB – bankene. Dette og blant annet påvirkning på konkurransevne vil vi komme tilbake til senere i oppgaven. Flesteparten av bankene mener at Basel II påvirker prosessene og intern kontroll positivt. Dette kan sees sammen med resultat i figur 9 om at de fleste får endringer i interne rutiner og IKT – systemer. Endring av interne rutiner krever mer internkontroll, mens de nye IKT – systemene kan være med på å forbedre prosessene.

Figur 10: Hvor positivt Basel II er for bankene

Av figur 10 kan vi se at IRB – bankene mener innføringen av Basel II er positivt for deres bank, litt over halvparten av standardmetodebankene mener det samme. Årsaken til at enkelte standardmetodebanker hevder at innføringen i liten grad er positiv, kan være at bankene er små av størrelse. Det kan også skyldes at implementeringen har fått negative konsekvenser for deres bank, i form av høye kostnader og problemer knyttet til interne endringer. Det kommer derimot frem i intervjuene at samlet sett er Basel II positivt for de aller fleste bankene, selv om det er krevende og innebærer mye rapportering. Regelverket setter operasjonell risiko på agendaen og innfører strengere krav til bankenes styring og vurdering av risiko, enn hva som var tilfellet ved Basel I. Basel II er heller ikke så lett å misbruke eller omgås, slik som var noen av svakhetene med Basel I.

6.3 Risikovurdering

6.3.1. Om risikovurdering

Winther (2000) definerer risiko som *”det arbeidet som til enhver tid pågår for å sikre at et systems ”sikkerhetsnivå” er i tråd med de målsetninger som er satt for systemet”*. Med sikkerhet mener han systemets evne til å opprettholde konfidensialitet, integritet og tilgjengelighet. Prinsipielt kan man betrakte risikostyring som et optimeringsproblem bestående av to hovedkomponenter. Disse er kostnader på grunn av uønskede hendelser, og kostnader relatert til å opprettholde et visst risiko- /sikkerhetsnivå. Her må man altså vurdere sannsynligheten for at uønske hendelser inntreffer ved de ulike risikonivåene. I praksis er det vanskelig å komme frem til en presis matematisk formulering som løser dette problemet. Alternativet er ofte at man ut fra erfaringer, eksplisitte krav fra myndigheter og andre fastsetter et regelverk for hvordan systemet skal konfigureres og brukes (i dette tilfellet Basel II). Det primære målet med risikostyring er dermed ikke nødvendigvis å oppnå så lav risiko som mulig. For et hvert system er det slik at det er mange avveininger som må gjøres. Noen av disse er praktisk gjennomførbarhet av ulike tiltak, kostnader ved gjennomføring, brukervennlighet og tilgjengelighet, tap på grunn av feilbruk og dårlig publisitet. Målsetningen blir dermed å oppnå ”riktig” risikonivå. Risikovurdering er et av stegene i risikostyringsprosessen, og innebærer evaluering av risikobildet, dvs. sammenligning av risikobildet med akseptkriterier (Winther, 2000).

6.3.2. Hypotese

IRB – banker kan som tidligere nevnt benytte egne metoder for beregning av risiko, og det antas at de da vil være i bedre stand til å vurdere den risikoen de står ovenfor enn standardmetodebanker. Jo mer avansert metode bankene velger, jo større reduksjon i kapitalkravet er det naturlig å forvente. Dette kan føre til at konkurransesituasjonen til bankene vil endre seg i fremtiden. Det er derfor sentralt å se videre på hvordan valg av metode påvirker bankenes risikovurdering, og hvilke konsekvenser dette kan få for deres konkurransesituasjon. Vi vil se nærmere på følgende hypotese:

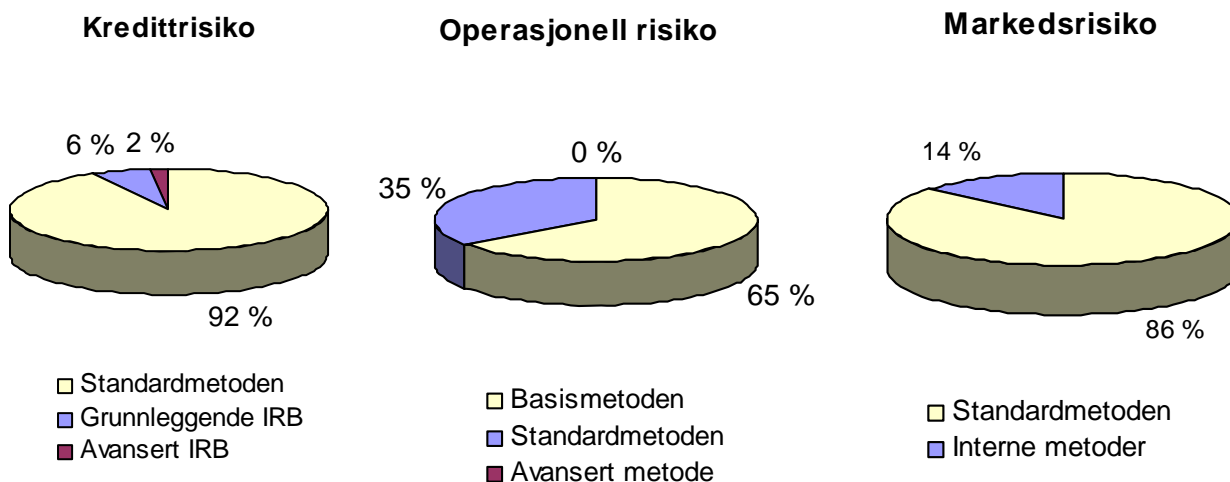
”Valg av metode har betydning for bankenes risikovurdering, og dette vil påvirke konkurransesituasjonen i markedet”

Hypotesen undersøkes ved at vi ser hvor mange av bankene som vil endre metode for beregning av risiko i fremtiden. Dette gjøres ved at spørsmål 4 – 5 og 7 – 10 i spørreskjemaet illustreres i ulike diagrammer. Når det gjelder kredittrisiko ser vi også nærmere på standardmetoden, og parametrene som er fastsatt av tilsynsmyndighetene. Her benytter vi en binomisk test av spørsmål 6 i spørreskjemaet for å si noe om hvordan de ulike respondentene har svart. Dette settes så opp mot bankens valg av metode for beregning av kredittrisiko ved hjelp av en Mann – Whitney U test. For operasjonell risiko undersøker vi videre hvordan denne påvirkes av det nye regelverket, samt at vi ser på måten den beregnes på. Dette analyseres ved å teste spørsmål 11 i forhold til valg av metode i en kji – kvadrat test. Markedsrisiko vil ikke bli gjennomgått i like stor grad som de to andre risikotypene. En av årsakene til dette er at Basel II fører til mindre endring for bankene når det gjelder markedsrisiko enn hva tilfellet er for kredittrisiko og operasjonell risiko. Etter at vi har sett på de ulike risikogrupperne, ser vi om bankene synes Basel II samlet sett fører til bedre risikovurdering. Til slutt undersøker vi sammenhengen mellom valg av metode og endring i bankens egenkapital ved hjelp av logistisk regresjon.

6.3.3. Analyse

Valg av metode

Det klassiske optimeringsproblemet som er nevnt ovenfor er også gjeldende i Basel II. Da riktig risikonivå vil være forskjellig for de ulike bankene, fører dette til at de velger ulike metoder for vurdering av risiko. Selv om mer avanserte metoder gir bedre vurdering av risiko, er det ikke gitt at dette vil være den optimale løsningen for alle bankene. Bankene må gjøre en avveining mellom hvor nøyaktig de vil måle risikoen, og de kostnadene og ressursene som dette krever.

Figur 11: Valg av metode

Figur 11 viser hvilken metode de ulike bankene har valgt å benytte per i dag. Vi ser at de fleste bankene velger standardmetoden for beregning av kredittrisiko. Som nevnt tidligere er det bare fire av bankene i utvalget vårt som benytter IRB – metoden. For operasjonell risiko og markedsrisiko er det også slik at de fleste bankene velger å benytte de enkleste metodene for vurdering av risiko.

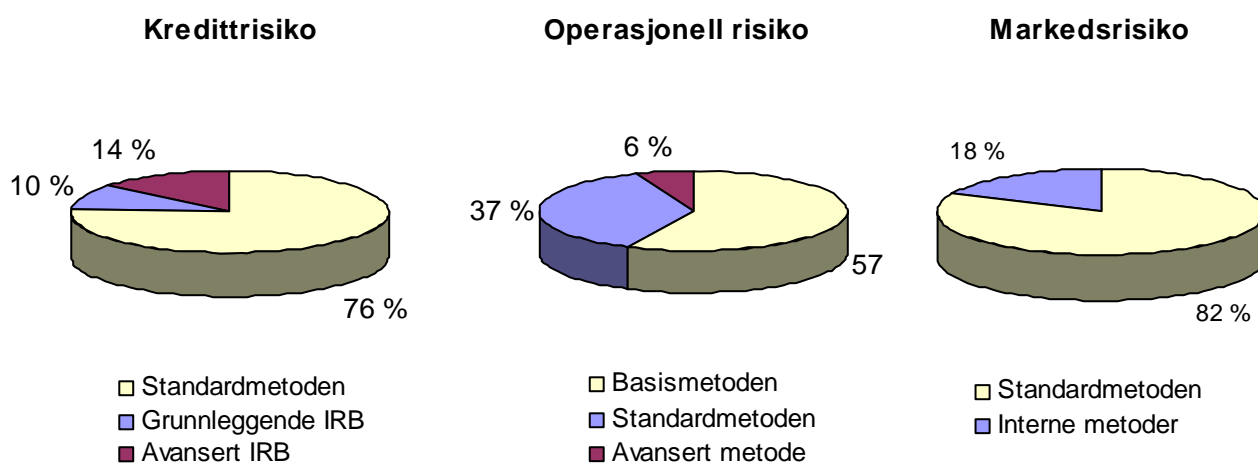
Tabell 7: Ulike bankers valg av metode

	% av IRB – banker	% av standard-metodebanker
Operasjonell risiko:		
Basismetoden	25 %	68 %
Standardmetoden	75 %	32 %
Avansert metode	0 %	0 %
Markedsrisiko:		
Standardmetoden	75 %	87 %
Interne metoder	25 %	13 %

Av tabell 7 ser vi at det er en sammenheng mellom hvilken metode bankene velger for vurdering av kredittrisiko og operasjonell risiko. De fleste IRB – bankene benytter standardmetoden for beregning av operasjonell risiko, mens standardmetodebankene i hovedsak benytter basismetoden. Per i dag er det ingen som har valgt avansert metode. Når

det gjelder markedsrisiko er det slik at 75 % av standardmetodebankene og IRB – bankene benytter standardmetoden.

Dersom det er tilfellet at IRB – banker vil få en konkurransefordel sammenlignet med standardmetodebanker, kan det være nærliggende å anta at flere banker vil gå over til mer avanserte metoder på et senere tidspunkt.

Figur 12: Valg av fremtidig metode

Figur 12 viser hvilken metode bankene ønsker å benytte i fremtiden, mens tabell 7 viser hvor mange banker som vil endre metode i fremtiden, og hvilke banker som vil fortsette å benytte samme metode som de bruker i dag.

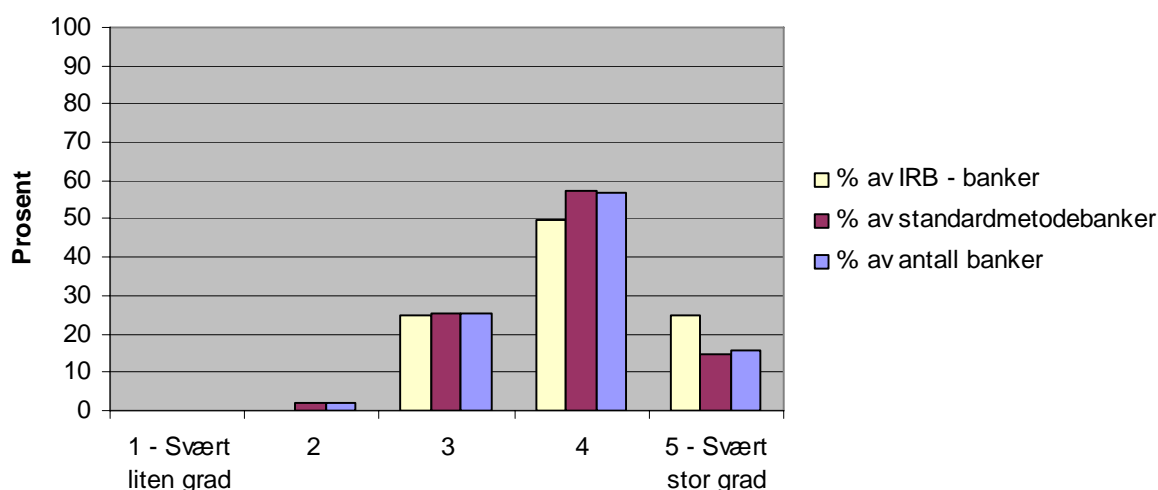
Tabell 8: Banker som ønsker å endre valg av metode for beregning av risiko i fremtiden

	Prosentvis andel
Kredittrisiko:	
Banker som ønsker å beholde standardmetoden	76,5 %
Banker som ønsker å gå fra standardmetoden til grunnleggende IRB	9,8 %
Banker som ønsker å gå fra standardmetoden til avansert IRB	5,9 %
Banker som ønsker å beholde grunnleggende IRB	0 %
Banker som ønsker å gå fra grunnleggende IRB til avansert IRB	5,8 %
Banker som ønsker å beholde avansert IRB	2,0 %
Operasjonell risiko:	
Banker som ønsker å beholde basismetoden	56,8 %
Banker som ønsker å gå fra basismetoden til standardmetoden	9,8 %
Banker som ønsker å gå fra basismetoden til avansert metode	0 %
Banker som ønsker å beholde standardmetoden	27,5 %
Banker som ønsker å gå fra standardmetoden til avansert metode	5,9 %
Banker som ønsker å beholde avansert metode	0 %
Markedsrisiko:	
Banker som ønsker å beholde standardmetoden	82,0 %
Banker som ønsker å gå fra standardmetoden til interne metoder	4,0 %
Banker som ønsker å beholde interne metoder	14,0 %

Av tabell 8 ser vi at 21,5 % av bankene vil gå over til å benytte mer avansert metode for beregning av kredittrisiko i fremtiden. Det er gjerne noe overraskende at ikke flere banker vil gå over til bruk av interne metoder, da det forventes at disse vil gi fordeler til bankene. Årsaken til dette er ikke nødvendigvis at bankene ikke ser fordelen med mer avanserte metoder, men at dette ikke er forenelig med deres optimale risikonivå. Mindre banker har gjerne ikke ressurser og mulighet til å implementere så omfattende modeller som dette krever. Når vi ser hvilke banker som senere vil benytte mer avanserte modeller så er det de mellomstore og store bankene. Alle IRB – bankene i undersøkelsen sier at de vil gå over til avansert IRB i fremtiden. Dette tyder på at større banker heller ikke har så mye valg i forhold til valg av metode. Skal de forbli konkurransedyktige må de benytte like avanserte metoder

som konkurrentene. Tre av de mellomstore bankene som per i dag er standardmetodebanker vil også gå over til avansert IRB i fremtiden. Ellers viser undersøkelsen at fem av de andre mellomstore bankene vil gå over til grunnleggende IRB på et senere tidspunkt. Når det gjelder de minste bankene med en forvaltningskapital på mindre enn 10 milliarder, svarer samtlige at de vil holde fast på bruk av standardmetoden.

De mellomstore bankene som vurderer å gå over til mer avansert metode på et senere tidspunkt, ønsker gjerne å lette overgangen ved å se hvordan andre banker har utarbeidet og implementert dette. På denne måten håper de å kunne spare ressurser, samtidig som de kan se hvilken fremgangsmåte som egner seg best. IRB – bankene på sin side er ikke særlig bekymret for at dette skal bli et stort problem. De mener at deres modeller er så bedriftsspesifikke at de ikke vil kunne passe for andre banker. Bankene vil heller ikke få tak i sensitiv informasjon som kan være nødvendig for å utnytte de ulike modellene som bankene utarbeider.

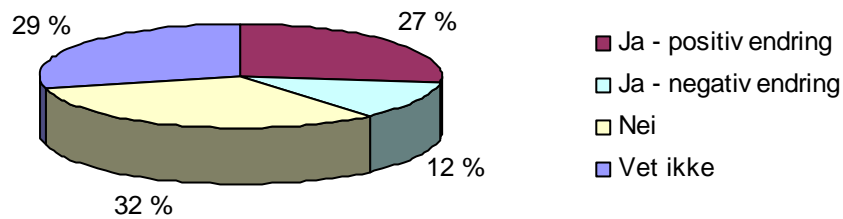
Figur 13: I hvilken grad bankene synes parametrene i standardmetoden er fornuftige

Figur 13 viser at en signifikant andel av bankene synes at parametrene som er fastsatt av tilsynsmyndighetene ved bruk av standardmetoden er fornuftige. Dette gjelder både for IRB – banker og standardmetodebanker. Som tidligere nevnt er enkelte av parametrene endret betydelig sammenlignet med Basel I. Vi finner ingen sammenheng mellom de bankene som ønsker å gå over til mer avansert metode i fremtiden og de som er minst fornøyd med de nye risikovektene. Dette forsterker antagelsen om at små banker ikke ønsker å gå over til IRB –

metoden senere fordi de ikke har ressurser nok til å gjennomføre dette, heller enn at de ikke ser fordelene med disse metodene.

Tabell 8 viser også at 82 % av bankene ikke vil skifte metode for beregning av operasjonell risiko. Dette innebærer at vi kan forvente at vel 37 % vil benytte standardmetoden og 6 % vil benytte avansert metode i fremtiden. Samtlige av bankene som svarer at de vil gå over til avansert metode i fremtiden sier også at de vil benytte avansert IRB ved beregning av kredittrisiko.

Noe av årsaken til at de fleste bankene ikke vil ta i bruk avansert metode kan forklares med at operasjonell risiko er et nytt begrep i Basel II, og noe bankene ikke har måttet ta hensyn til tidligere. Samtidig gir mange banker uttrykk for at operasjonell risiko er et svært vanskelig begrep å forholde seg til, dette kommer av at operasjonell risiko vanskelig lar seg kvantifisere på en god måte. Det trengs også historiske data for å kunne benytte avansert metode, noe bankene ikke har tilgjengelig per i dag. Bankene synes det er viktig at man setter fokus på denne typen risiko, men er usikker på hvor bra basismetoden og standardmetoden representerer deres faktiske operasjonelle risiko. Det er vanskelig for bankene å kvantifisere de direkte effektene mellom den operasjonelle risikoen og hvordan kapitalkravet beregnes. Enkelte banker antyder at metodene som er utarbeidet av tilsynsmyndighetene fører til en høyere kapitaldekning for bankens operasjonelle risiko, enn hva den faktiske operasjonelle risikoen skulle tilsi. Dette er gjerne tilfellet for banker med stort volum i forhold til risiko, da operasjonell risiko baseres på brutto inntekt, eller på bedriftsspesifikke finansielle indikatorer. Bankene har foreløpig ikke noe forslag til hvordan man kan beregne dette på en mer hensiktsmessig måte. En annen årsak til at mange banker ikke vil gå over til avansert metode, er at dette krever mye ressurser og bankene er usikre på hvilken avkastning de vil kunne oppnå på en slik investering. Sammenligner man med avanserte metoder for beregning av kredittrisiko er det lettere for bankene å se hvilke fordeler modellene bidrar med. Ved beregning av kredittrisiko vil bankene kunne få redusert kapitalkravet sitt betydelig. Samtidig antyder flere av bankene at det ikke utelukkende er slik at den operasjonelle risikoen blir bedre med mer avanserte metoder. En avansert metode fører med seg mer arbeid og rapportering, noe som igjen kan føre til høyere operasjonell risiko. Ikke overraskende er det de største bankene som ønsker å gå over til mer avanserte metoder i fremtiden. Dette kan skyldes at bankene tror bedre modeller vil føre til bedre vurdering av risiko, som igjen vil kunne føre til lavere kapitaldekning.

Figur 14: Endring i operasjonell risiko

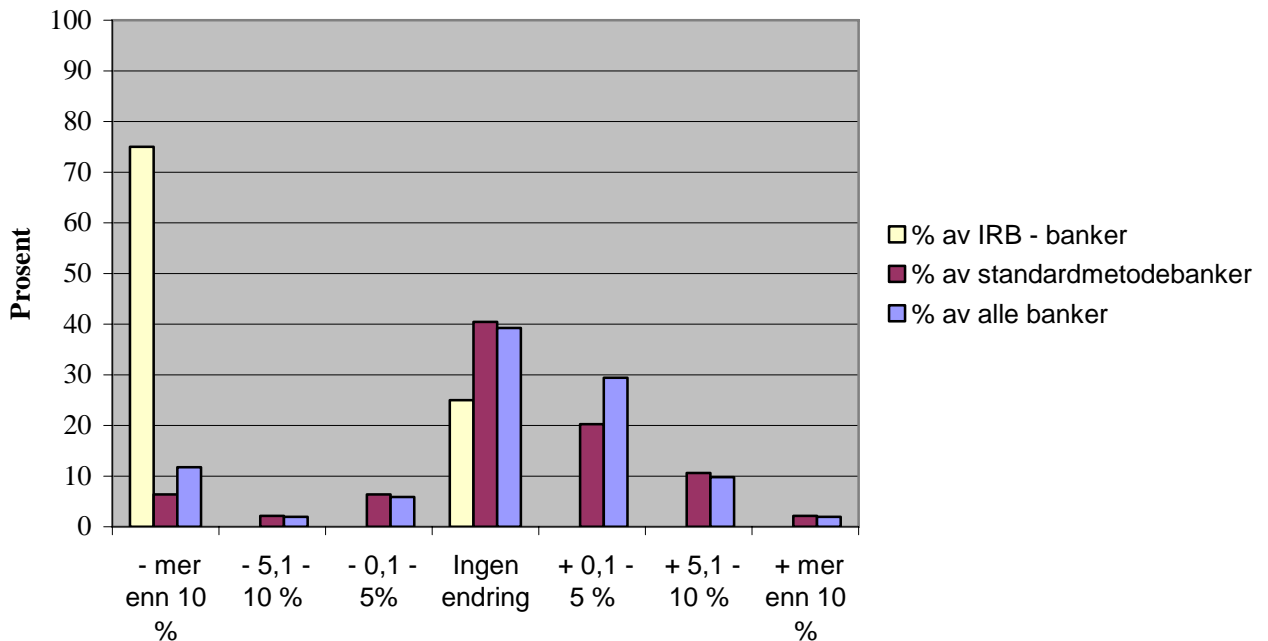
Av figur 14 ser vi at 27 % mener at Basel II fører til positiv endring i bankenes operasjonelle risiko. Regelverket fører til at det blir satt større fokus på operasjonell risiko i ledelsen og ellers i organisasjonen enn tidligere. Bankene gjennomgår prosesser og de blir bevisst på at det finnes en operasjonell risiko som de må sette av kapital til. Videre er det bare 12 % av bankene som mener at Basel II fører til negativ endring i bankens operasjonelle risiko. Dette er noe overraskende siden regelverket er en svært krevende prosess for bankene og fører til mange interne endringer. Det kan da være nærliggende å anta at den operasjonelle risikoen i bankene vil stige. De ansatte får nye arbeidsrutiner, nye modeller og nye datasystemer. Når vi konfronterte bankene med denne fremstillingen i intervjuene kom det frem at dette er tilfellet, men at de ikke har tenkt på at dette er med på å øke deres operasjonelle risiko. Dette henger igjen sammen med at operasjonell risiko er et vanskelig begrep, og det er ikke alltid like lett å få en oversikt over hva begrepet innebærer.

Når det gjelder markedsrisiko vil omlag 80 % av bankene ikke gå over til mer avanserte metoder i fremtiden. Basel II vil kunne fører til mindre endringer når det gjelder behandling av markedsrisiko. Noe av årsaken til dette kan være at bankenes markedsrisiko anses for å være relativt liten da de har forholdsvis lite eiendeler som er direkte utsatt for markedssvingninger (Norges Bank, 2007a). Dette gjør at bankene vil få lite utslag i kapitalkravet dersom de benytter mer avanserte metoder.

Totalt sett er det slik at en signifikant andel av bankene mener at Basel II fører til bedre vurdering av risiko i banken. Dette er tilfellet for alle tre typene av risiko. Valg av metode påvirker imidlertid ikke i hvilken grad bankene mener at det nye regelverket fører til bedre risikovurdering, men fra intervjuene ser vi en klar tendens til at bankene er enige om at IRB - bankene klarer å måle og vurdere risiko på en bedre måte enn standardmetodebankene.

Endring i egenkapital

Et resultat av bedre risikovurdering er at kapitalkravet til bankene endres. Dette innebærer at noen må tilpasse seg med en høyere egenkapital enn i dag, mens andre får frigjort kapital.

Figur 15: Hvordan egenkapitalen blir endret som en konsekvens av Basel II

Figur 15 viser hvordan bankene forventer at egenkapitalen vil endre seg etter innføringen av Basel II. 75 % av IRB – bankene i undersøkelsen mener at de vil få redusert egenkapitalen med mer enn 10 %. De fleste av standardmetodebankene mener de vil få en økning eller ingen endring i egenkapital. Fra intervjuene kommer det frem at enkelte banker som forventer en reduksjon i kapitalkravet, vil fortsette å opprettholde en høy egenkapital selv om de i prinsippet kan redusere denne.

Kji – kvadrat testen viser at endring i egenkapital og valg av metode er avhengig av hverandre. For å undersøke denne sammenhengen nærmere har vi valgt å benytte en ordinal logistisk regresjonsanalyse. Her har vi valgt å spesifisere en modell der avhengig variabel er endring i egenkapital, mens uavhengige variabler er valg av metode for de tre risikokategoriene.

Resultatet av testen vises i vedlegg 6 her gjennomgås modellen vi har spesifisert samt at vi forklarer hvordan de ulike verdiene skal tolkes. Årsaken til at vi legger ved en så detaljert gjennomgang, er at en av svakhetene med ordinal logistisk regresjon er at vi koder dataene som vi benytter, slik at det kan bli vanskelig for leseren å forstå resultatet av testen. I tabell 9 har vi valgt å gjengi variablenes koeffisienter og p – verdier.

Tabell 9: Ordinal logistisk regresjon

Uavhengig variabel	Koeffisient	p – verdi
Kredittrisiko	3,79440	0,003
Operasjonell risiko	0,33071	0,568
Markedsrisiko	-0,74681	0,349

Analysen viser at det kun er valg av metode for beregning av kredittrisiko som er signifikant som forklaringsvariabel. Den indikerer at det er en positiv sammenheng mellom mer avansert metode og reduksjon i egenkapitalen. Dette innebærer at jo mer avansert metode bankene benytter ved beregning av kredittrisiko, jo større reduksjon i egenkapitalen kan de forvente. Kredittrisiko er meget signifikant som forklaringsvariabel da p – verdien er 0,003, dette gjør at faktoren får en relativt høy koeffisient. I dette tilfellet er den på 3,8, noe som innebærer at banker som går fra standardmetoden til grunnleggende IRB kan forvente å redusere egenkapitalen med mer enn 10 %. I motsetning til standardmetodebankene er det ingen av IRB – bankene som mener at deres egenkapital kommer til å stige etter innføringen av Basel II.

De fleste bankene mener at Basel II er et bedre risikostyringsverktøy enn Basel I. Det er imidlertid slik at IRB – bankene er mer fornøyd med Basel II sammenlignet med Basel I enn standardmetodebankene.

Oppsummering:

Analysen bekrefter at hypotesen er riktig. Regelverket fører til bedre risikostyring i bankene. Da IRB – metoden gir fordeler fremfor standardmetoden, vil dette føre til at bankenes konkurransesituasjon endres.

6.4 Pris

6.4.1. Om pris

En prisstrategi innebærer samordning av mål fra flere deler av banken, slik at man kan oppnå lønnsomhet gjennom å skape verdi for kunden som deretter kapres gjennom prising (Nagel & Holden, 2002). Risiko er et viktig element for bankene som de er pålagt å ta hensyn til, blant annet gjennom Basel II. Riktig pris på utlån i forhold til risiko har betydning for finansiell stabilitet, hver enkelt banks soliditet og dens konkurransevne (Valentine & Ford, 1999). Konkurransen er et annet viktig element for bankene, da prisbeslutninger også påvirkes av den konkurransen som til enhver tid er i markedet. Vi velger dermed å ta utgangspunkt i både risikobasert og konkurransestyrt prisstrategi i vår analyse.

Finansiell teori baseres på at risiko alene bestemmer pris på utlån. Risikobasert pris indikerer dermed at bankenes forventede avkastning på et lån øker, samtidig som risikoen forbundet med lånet øker (Valentine & Ford, 1999). Dette innebærer at kapitalens tidsverdi ikke er det eneste som har betydning for lånerenten, men at bankenes sannsynlighetsanslag for låntakers betalingsdyktighet også vil være avgjørende. Dersom en låntaker anses som en sikker betaler, vil han/hun bli tilbudt en bedre (lavere) rente enn mer usikre låntakere. Det vil derfor være slik at ulike låntakere vil betale ulike rentebeløp (Wikipedia, u.å,c). Det finnes ulike måter for bankene å prise med hensyn til risiko. De kan velge å ta hensyn til den individuelle risikoen tilknyttet et enkelt lån, eller se på hvordan hvert enkelt lån påvirker risikoen til den totale porteføljen. Bankene kan sette sammen porteføljene slik at forventet avkastning maksimeres gitt et definert mål på risiko, eller de kan forsøke å minimere risikoen gitt forventet avkastning (Valentine & Ford, 1999). Prisbeslutninger har betydning for om kapitalen allokeres til lønnsomme prosjekter, ettersom risikobasert prising innebærer at pris fastsettes i forhold til risikoen tilknyttet et bestemt lån (Norges Bank, 2002).

Når vi snakker om konkurransestyrt pris, mener vi en prisstrategi der prisbeslutninger tas basert på konkurransen i markedet. Det finnes ulike typer av konkurransestyrt prisstrategi. Man kan velge å legge seg på samme prisnivå som konkurrentene, dvs. markedspris eller man kan bevisst ta en pris som er høyere eller lavere. Å benytte seg av konkurransestyrt prising er mye brukt. Det kan være en god løsning dersom det er vanskelig å beregne kostnadene, eller

man er usikre på konkurrentenes reaksjoner på egne prisbeslutninger (Kotler & Blom, 1992). Før bankene velger hvilken pris de vil sette, må det foretas en analyse av konkurransen i markedet, for å komme frem til en passende pris. Dersom man legger seg under konkurrentene i pris, kan man oppnå mer salg og dermed øke profitten. På den annen side er konkurransesituasjonen slik at andre banker vil følge etter når de oppdager priskuttet, og det generelle prisnivået blir lavere. Gevinsten man oppnår i den perioden man øker salget må derfor vurderes opp mot fremtidig tap, som oppstår på grunn av redusert pris og hardere priskonkurranse. Dette kan unngås ved at bankene koordinerer sin atferd slik at de legger seg på samme prisnivå, og dermed oppnår mer profitt. Koordineringen må imidlertid oppnås uten direkte kommunikasjon, ettersom det i følge konkurranseloven er forbudt å samarbeide om pris (Sørgaard, 1997). Dersom man velger å ta en høyere pris enn konkurrentene, f.eks. ved en differensieringsstrategi der man konkurrerer på andre elementer enn pris, kan man også oppnå høyere profitt (Kotler & Blom, 1992).

6.4.2. Hypotese

Det er forventet at bankene gjennom forbedret risikostyring vil kunne prise riktigere i forhold til risiko, og dermed redusere faren for feilprising. Dersom tilbudet av lån og overvåkning ikke er konsistent med risikoen tilknyttet lånene, kan det oppstå tendenser der lån til lavrisikokunder overpriser mens lån til høyrisikokunder kunder underpriser. Feilprising kan reduseres dersom man benytter en risikobasert prisstrategi. Prisen påvirkes også av markedets konkurranse, og det er dermed ikke alltid slik at det kan prises kun etter risiko. Vi vil se nærmere på følgende hypotese:

”Basel II påvirker bankenes prising av utlån, og dette vil påvirke konkurransesituasjonen i markedet”

For å kunne si noe om hvordan Basel II påvirker bankenes prisstrategier analyserer vi spørsmålene 15 – 18 i spørreskjemaet ved hjelp av χ^2 – kvadrat tester. Hvilke prisstrategier bankene vil benytte i fremtiden i person- og bedriftsmarkedet illustreres deretter ved hjelp av tabeller. Spørsmål 28 benyttes for å teste om det forventes at IRB – banker vil ha mulighet til å ta lavere pris, og dette gjøres ved bruk av en Mann – Whitney U test, samt ved en binomisk test. Spørsmål 26 benyttes for å se om bankene kommer til å redusere sitt generelle prisnivå i

de ulike markedene, og om det er forskjeller mellom standardmetodebanker og IRB – banker. Dette testes ved bruk av kji – kvadrat tester. Til slutt vurderer vi bankenes forventninger til om Basel II vil redusere risikoen for feilprising. Dette undersøker vi ved å se på spørsmål 27, som testes ved bruk av en Mann – Whitney U test.

6.4.3. Analyse

Valg av prisstrategi

Tabell 10: Valg av prisstrategi i personmarkedet

	IRB - banker		Standardmetodebanker		Totalt	
	Basel I	Basel II	Basel I	Basel II	Basel I	Basel II
Risikobasert prising	0 %	25 %	0 %	4 %	0 %	6 %
Konkurransestyrt prising	50 %	25 %	11 %	11 %	14 %	12 %
En blanding	50 %	50 %	89 %	85 %	86 %	82 %
Annet	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %

Vi ser av tabell 10 at de fleste bankene benyttet en blanding av risikobasert og konkurransestyrt prisstrategi i personmarkedet før innføringen av Basel II. Dette gjelder halvparten av IRB – bankene og nærmere 90 % av standardmetodebankene. De resterende bankene benyttet konkurransestyrt prising. Fra intervjuene kommer det frem at blandingsstrategien som benyttes i personmarkedet er mest konkurransepreget, på grunn av den harde konkurransen i markedet. Dette gjør at det ikke nødvendigvis er så store forskjeller mellom hvilke prisstrategier IRB – bankene og standardmetodebankene benyttet.

Basel II fører til at bankene kan vurdere risiko på en riktigere måte, og det kan dermed være nærliggende å anta at flere banker vil gå over til mer risikobaserte prisstrategier i fremtiden. Undersøkelsen viser imidlertid at det ikke er signifikante forskjeller mellom bruk av risikobasert prising før og etter innføringen av Basel II. Vi ser av tabell 10 at kun 6 % av bankene vil benytte risikobasert prising. Dette innebærer at 25 % av IRB – bankene og 4 % av standardmetodebankene vil benytte risikobasert prising under Basel II. Noe av årsaken til at ikke flere banker vil gå over til ren risikobasert prising skyldes nok den sterke konkurransen i markedet, som har betydning for Basel II sin innvirkning på prissettingen. Det er først og fremst viktig å være konkurransedyktig på pris fordi kundene har lett tilgjengelig informasjon

om pris på bankenes tjenester, og hvor de kan få de beste vilkårene. Selv om bankkunder ofte er lojale, er det i dag lett å bytte bank og kundene kan ha enkeltprodukter fordelt på flere banker. Når konkurransen er så hard som den er i personmarkedet må bankene i større grad prise lik markedspris for å være konkurransedyktige, og i enkelte tilfeller underpriser bankene lån i forhold til gitt risikonivå. Dersom det var svakere konkurranse kunne bankene ha priset mer uavhengig av konkurrentene, og satt riktig pris i forhold til egne risikovurderinger.

For bedriftsmarkedet har vi valgt å gjøre tilsvarende analyse som for personmarkedet. Tabell 11 viser hvilken prisstrategi bankene benyttet under Basel I og hvilken prisstrategi de vil benytte under Basel II i dette markedet.

Tabell 11: Valg av prisstrategi i bedriftsmarkedet

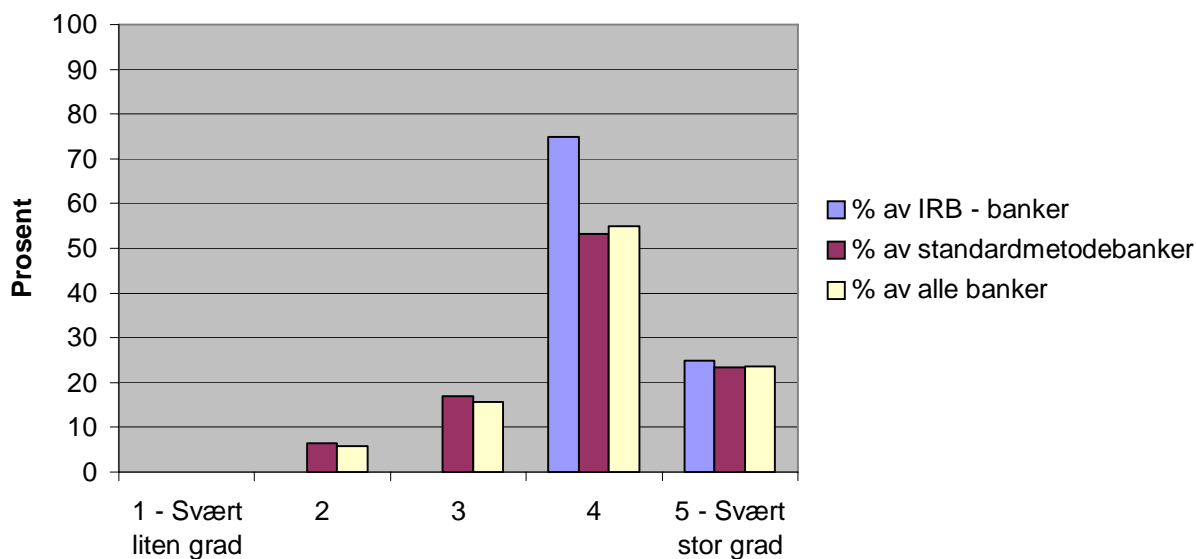
	IRB - banker		Standardmetodebanker		Totalt	
	Basel I	Basel II	Basel I	Basel II	Basel I	Basel II
Risikobasert prising	25 %	50 %	15 %	21 %	16 %	24 %
Konkurransestyrt prising	0 %	0 %	6 %	4 %	6 %	4 %
En blanding	75 %	50 %	77 %	72 %	76 %	70 %
Annet	0 %	0 %	2 %	2 %	2 %	2 %

I bedriftsmarkedet var det også flest banker som benyttet en blanding av de to prisstrategiene under Basel I. I intervjuene kommer det frem at blandingsstrategien i bedriftsmarkedet har en tendens til å være mer risikobasert enn konkurransestyrt. De resterende bankene benyttet i hovedsak risikobasert prising i bedriftsmarkedet, sammenlignet med konkurranseprising i personmarkedet. En årsak til dette kan være at risikoen tilknyttet bedriftskundene er mindre ensartet enn hva som er tilfellet for personkundene. Altså trenger man en mer omfattende kredittvurdering av bedriftskundene, og det blir viktigere for bankene å ta hensyn til risiko når de priser dette markedet.

Sammenligner vi med personmarkedet ser vi at flere banker vil gå over til risikobasert prising i bedriftsmarkedet etter innføringen av Basel II. En årsak til dette kan være at selv om konkurransen i bedriftsmarkedet karakteriseres som hard, er den mildere enn hva som er tilfellet i personmarkedet. Dette kan skyldes at produktene som tilbys til bedriftskunder er mer "skreddersydd" til hver enkelt kunde. Banktjenester er ofte mer omfattende for bedriftskundene, det er derfor viktigere for slike kunder å ha velfungerende totalløsninger i en og samme bank. En bedriftskunde genererer som regel mer inntekt enn en personkunde, samtidig er det også mer risiko og større tapsavsetninger som må vurderes. Tabell 11 viser at

50 % av IRB – bankene og 21 % av standardmetodebankene vil benytte ren risikobasert prising i fremtiden. Noe av årsaken til at det er en større andel av IRB – bankene som vil benytte risikobasert prising enn standardmetodebankene, er at IRB – bankene har bedre modeller for vurdering av risiko, og lettere kan sette pris i forhold til risiko.

Endringer i bankenes prisnivå

Figur 16: *I hvilken grad IRB – banker vil kunne ta lavere pris enn standardmetodebankene*

Figur 16 viser at 76 % av standardmetodebankene og samtlige IRB – banker i stor grad tror at de som benytter interne metoder for beregning av kredittrisiko, vil kunne ta en lavere pris enn banker som benytter standardmetoden. Dette skyldes at IRB – bankene kan vurdere risikoen på en bedre måte enn standardmetodebankene. De kan da oppnå en utlånsportefølje der uventet tap blir lavere, risikokapitalens størrelse kan reduseres og bankene oppnår et lavere avkastningskrav. På denne måten kan kravet til egenkapital reduseres, noe som gjør at bankene blant annet kan tilby kundene lavere rente på sine utlån.

Da frigjort kapital kan benyttes til ulike formål er det ikke gitt at IRB – bankene vil redusere prisene sine selv om de har mulighet til det. Om dette er tilfellet har vi testet ved å se hvilke banker som vil redusere det generelle prisnivået, resultatet er vist i tabell 12.

Tabell 12: Reduksjon i bankenes generelle prisnivå

	IRB – banker	Standardmetodebanker	Totalt
Bare i personmarkedet	50 %	15 %	18 %
Bare i bedriftsmarkedet	0 %	0 %	0 %
I begge markedene	0 %	9 %	8 %
Ingen av markedene	50 %	40 %	41 %
Vet ikke	0 %	36 %	33 %

I tabell 12 ser vi at 18 % av bankene vil redusere sitt generelle prisnivå i personmarkedet, dette gjelder halvparten av IRB – bankene. Samtidig svarer 9 % av standardmetodebankene at de vil redusere prisnivået i begge markedene, og 15 % vil kun redusere prisnivået i personmarkedet. Gjennom intervjuene kommer det frem at bankene som vil redusere prisen i personmarkedet, gjør dette på grunn av økt konkurranse i markedet. Ettersom boliglån utgjør den største andelen av bankenes porteføljer, forventer de nå at prisene kan bli presset ytterligere som følge av at risikovektingen på dette området reduseres. Bankene som ikke vil redusere prisen, mener at prisene allerede er så presset at de ikke har mulighet til å ta lavere pris. Dette kommer blant annet av den sterke konkurransen de møter fra boligkreditselskapene. Selv om de fleste mener at IRB – bankene kan ta lav pris, er det bare halvparten av IRB – bankene som velger å redusere prisen. Det kan være en bekreftelse på at den harde konkurransen er årsaken til at ikke så flere vil benytte risikobasert prisstrategi.

I bedriftsmarkedet er det ingen av IRB – bankene som ønsker å redusere prisen, mens 9 % av standardmetodebankene som nevnt vil redusere prisen i begge markedene. Mye av forklaringen til at de fleste bankene ikke vil redusere prisen i bedriftsmarkedet ligger nok også i konkurransesituasjonen i markedet. Konkurransen i dette markedet er ikke så hard som i personmarkedet, og prisene blir ikke like mye presset. Dette gjør at bankene kan være mer fleksible i prissettingen, og om ønskelig opprettholde prisnivået også etter Basel II. IRB – bankene står på sin side såpass sterkt i markedet i forhold til standardmetodebankene at de ikke har behov for å presse prisene ytterligere, og ønsker heller å benytte seg av muligheten til å oppnå høyere priser. De store bankene fungerer som prisledere som de mindre følger etter, og dette gjør at IRB – bankene ikke nødvendigvis vil redusere prisene selv om de har mulighet til det. Dette er konsistent med karakteristikene i et marked med muligheter for å opprettholde kooperativ prissetting, altså at bankene fortsetter å sette høy pris for å oppnå mer profit enn ved en eventuell priskonkurranse. En annen forklaring kan være at bankene ønsker

å satse mer på risikobaserte prisstrategier i dette markedet. Da det nå stilles strengere krav til ulike næringsengasjementer, tilsier en risikobasert pris at bankene i de fleste tilfeller ikke kan redusere prisen, da dette vil føre til underprising i forhold til gitt risikonivå. Overgangsreglene i regelverket kan også være en forklaring på hvorfor ikke IRB – bankene kommer til å redusere prisene de nærmeste årene. Disse reglene gjør at IRB – bankene har begrensninger på hvor mye de kan redusere sin beholdning av ansvarlig kapital, og dermed har de ikke mulighet til å oppnå full effekt før i 2010.

Feilprising

Undersøkelsen viser at 41 % av bankene tror at risikoen for feilprising av utlånsporteføljer i stor grad vil reduseres som en konsekvens av innføringen av Basel II. Årsaker til at det forventes en reduksjon er blant annet at regelverket stiller strengere krav til risikostyring som øker fokuset på risiko i banken. Dette tyder på at bankene forventer en utvikling med mer fokus på risiko i fremtiden, og resultatet er litt overraskende dersom vi sammenligner med bankenes bruk av prisstrategi. Dersom nesten halvparten av bankene forventer at det prises riktigere, skulle dette tilsi at bruken av risikobasert pricing også øker. Økningen i risikobasert pricing er imidlertid liten, og det er da naturlig å forvente at det ikke blir noe særlig reduksjon i feilprisingen.

I noen tilfeller underpriser bankene lån for å tiltrekke seg kunder som de vil ha, det vil si at de underpriser enkelte produkter for å tiltrekke seg gode total kunder. Ettersom markedet bestemmer prisen går de beste segmentene først til de bankene som kan konkurrere best på pris. Dette øker konkurransen ytterligere og bankene kan fristes til å underprise på noen områder, for så å ta dette igjen på andre områder. Det kan for eksempel være at de underpriser boliglån til unge kunder, slik at de tiltrekker seg de unge kundene til banken. Når man tar opp boliglån i en bank, er det ofte vanlig å benytte seg av flere av bankens andre tjenester også. Det tekniske kan også være en stor utfordring for bankene i forhold til prissettingen. De må blant annet måle risiko på kundenivå og ikke på produktnivå. Dersom kunden ønsker å benytte seg av flere produkter i samme bank, bør risikovurderingen av kunden innenfor de ulike delene samkjøres slik at kunden ikke vurderes som høyrisiko kunde i det ene segmentet og lavrisiko kunde i et annet.

Oppsummering

Bankenes prising påvirkes i stor grad av konkurransen i markedet, noe som gjør det vanskelig å si hvilke endringer som skyldes Basel II og hva som skyldes konkurransen eller andre forhold som virker inn. Vi velger å beholde hypotesen med forbehold om at konkurransen også virker sterkt inn. Bruken av risikobasert prisstrategi øker, mest for IRB – bankene, som oppnår fordeler ved sine metoder for risikovurdering. Dette kan gi dem mulighet til å ta lavere pris og dermed styrke deres konkurranseevne, selv om de fleste velger å ikke benytte seg av denne muligheten.

6.5 Rentemargin

6.5.1. Om rentemargin

Fortjenestemarginene til bankene og utviklingen i disse over tid kan si noe om hvor sterk konkurransen er i markedet. Til en viss grad kan et slikt mål si noe om resultatet av "alle" de kreftene som virker inn på konkurransen. Lave marginer kan tolkes som et tegn på at konkurransen i markedet er sterk, og bankene vil da ha små muligheter til å hente ut "ekstrafortjeneste" pga. markedsrett. Motsatt kan man se på høye marginer i markedet som et resultat av svakere konkurranse. I tillegg kan man se på spredningen av rentemarginene mellom bankene når man ønsker å si noe om hvordan konkurransen blir påvirket. Mindre spredning over tid kan tolkes som et tegn på økt konkurranse, ved at det da blir vanskeligere for den enkelte bank å opprettholde høyere rentemargin enn konkurrentene (Finansdep., 2000).

Da bankene benytter svært ulike metoder for beregning av sin rentemargin, har vi valgt å beregne den enkelte banks rentemargin ut fra følgende formel:

$$\frac{\text{Netto renteinntekt}}{\text{Gjennomsnittlig forvaltningskapital}} = \text{Rentemargin}$$

Netto renteinntekter består av netto rente- og kredittprovisjonsinntekter. Årsaken til at vi har valgt å benytte denne betegnelsen er at mange banker ikke skiller mellom netto renteinntekter og netto kredittprovisjonsinntekter i sitt resultatregnskap. Når det gjelder forvaltningskapital har vi valgt å benytte sum eiendeler som bankene oppgir i balansen. Vi beregner her gjennomsnittlig forvaltningskapital gjennom året. Altså er det rentenettoen i prosent av forvaltningskapitalen vi ser på, videre omtalt som rentemargin. Årsaken til at vi velger å benytte denne rentemarginen er at alle tall man trenger for å beregne den er oppgitt i bankenes årsrapporter. I tillegg tar den hensyn til bankenes fundingkostnader i pengemarkedet (Finansdep., 2000).

Den gjennomsnittlige rentemarginen til norske banker i 2007 var på 2,26 % (Statistisk sentralbyrå, 2007), for vårt utvalg er gjennomsnittet 2,24 %. Da der kun er en forskjell på 0,02 % tyder beregningene på at utvalget er representativt for banknæringen totalt sett. Hard konkurranse og et uvanlig lavt rentenivå har ført til at bankenes rentemargin er blitt presset kraftig nedover de siste årene. Det kan imidlertid se ut som trenden er i ferd med å snu i takt med et stigende rentenivå (Takla, 2008). Rentemarginen for bankene økte i 2007 sammenlignet med 2006. Dette skyldes at utlånsmarginen økte mer enn innskuddsmarginen. I forhold til pengemarkedsrenten økte bankenes rentemargin på utlån, mens rentemarginen på bankenes innskudd falt (Statistisk sentralbyrå, 2007).

I oppgaven hadde det vært mest hensiktsmessig å benytte separate rentemarginer for personmarkedet og bedriftsmarkedet, men siden de fleste bankene ikke skiller mellom disse markedene når det gjelder rentemarginer benytter vi 2,24 % som gjennomsnitt.

6.5.2. Hypotese

Eventuell frigjort kapital kan blant annet benyttes til økt utlånsvekst. I så tilfelle vil dette bidra til ytterligere press på rentemarginene, noe som kan tyde på økt konkurranse i markedet (Norges Bank, 2006b). Vi har dermed valgt å se nærmere på følgende hypotese i forbindelse med bankenes rentemarginer:

”Basel II påvirker bankens rentemargin, og vil dermed påvirke konkurransesituasjonen i markedet”

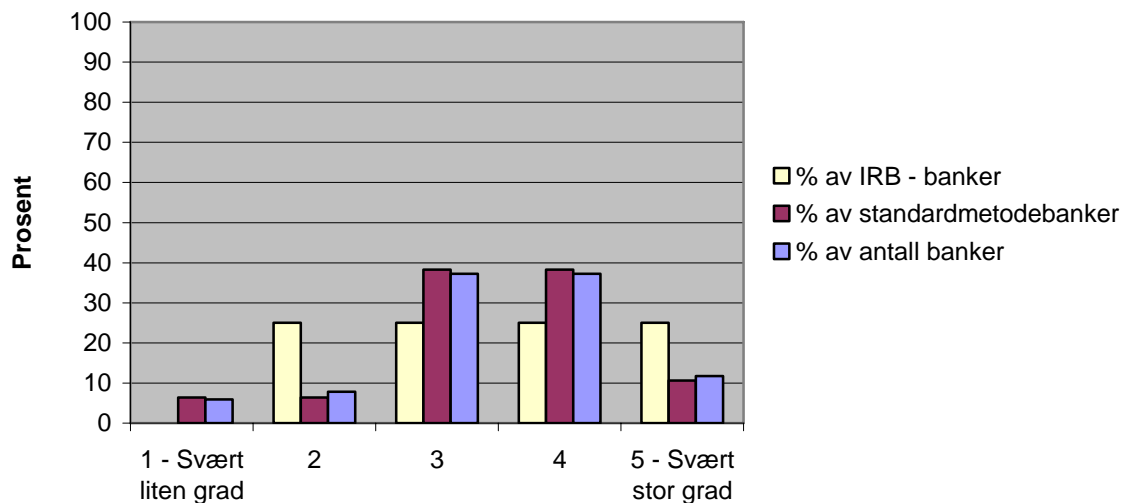
Denne hypotesen vil vi teste ut ved å se nærmere på hva bankene har svart i spørreskjemaet når det gjelder endringer i marginer, både for den enkelte bank og for markedet totalt sett. For å kunne si noe om hvordan Basel II vil påvirke bankenes rentemarginer analyserer vi spørsmål 22 – 25 i spørreskjemaet ved hjelp av Mann – Whitney U tester, og ulike binomiske tester. Vi skiller her mellom personmarkedet og bedriftsmarkedet. Vi vil også se om det er noen forskjell mellom IRB – bankene og standardmetodebankene. Videre analyserer vi hvilken forventning bankene har om fremtidig inntjening i de ulike markedene ved å benytte spørsmål 36 og 37, dette ses så i sammenheng med rentemarginen. Til slutt benytter vi de beregnede rentemarginene for å kunne si noe om dagens marginer har betydning for hvordan

bankene vil endre disse i fremtiden, samtidig som vi ønsker å se på spredningen mellom bankenes rentemargin.

6.5.3. Analyse

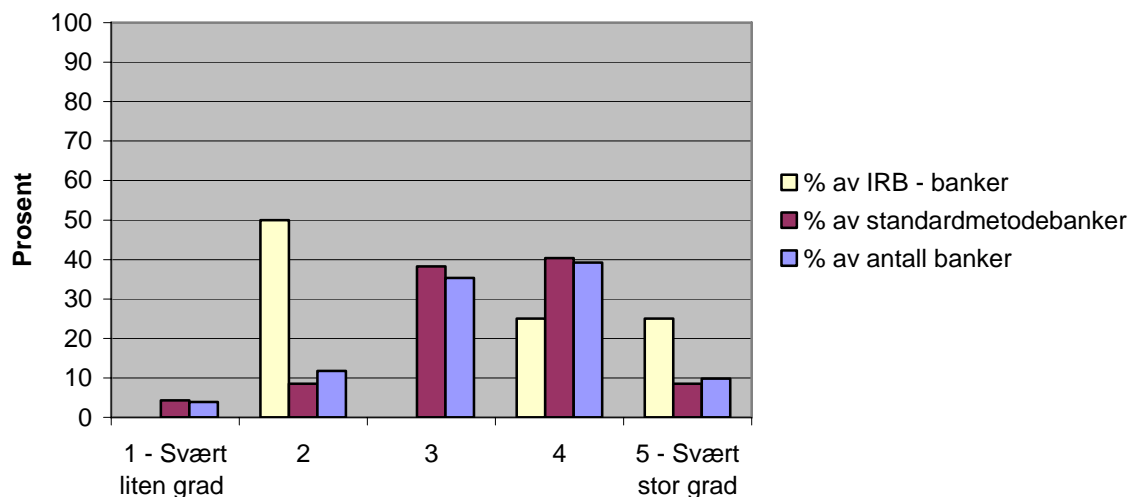
Utvikling av rentemarginer

Som tidligere nevnt har bankenes rentemarginer blitt redusert de siste årene, mens trenden snudde i fjor da bankene igjen hadde en økning i sine marginer. Det blir interessant å se hvordan denne utviklingen vil bli påvirket av Basel II.

Figur 17: Lavere marginer i personmarkedet

Figur 17 viser at nærmere 50 % av bankene tror at marginene i personmarkedet i stor grad vil bli lavere etter innføringen av det nye regelverket, mens 40 % av bankene ikke tror marginene vil bli påvirket i noen særlig grad. Dette tyder på at man kan forvente at marginene i personmarkedet vil bli noe svekket på lenger sikt, og trenden med reduserte rentemarginer vil fortsette i årene som kommer.

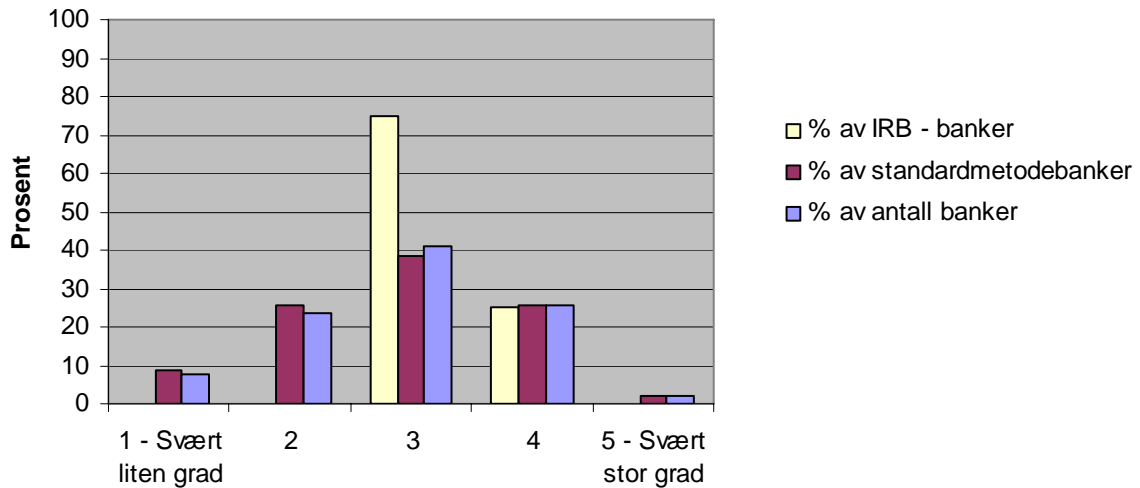

Figur 18: Lavere marginer for den enkelte bank i personmarkedet

Som tidligere nevnt er konkurransen i dette markedet hard, og marginene allerede presset. Imidlertid kan resultatet tyde på at bedriftene fremdeles har mulighet til å redusere marginene ytterligere. Vi ser av figur 18 at de fleste bankene tror de vil redusere sine egne marginer. Altså er bankene konsistente i sine svar, da de fleste som tror at marginene i markedet i stor grad vil bli lavere også svarer at bankens egne marginer vil bli lavere. Figuren viser også at IRB – bankene har noe delt oppfatning av hvor mye de vil redusere marginene. 50 % vil i liten grad redusere marginene, mens de resterende 50 % i stor grad tror at de vil få lavere rentemarginer i fremtiden. Når det gjelder standardmetodebankene mener de fleste at marginene i stor grad vil bli redusert.

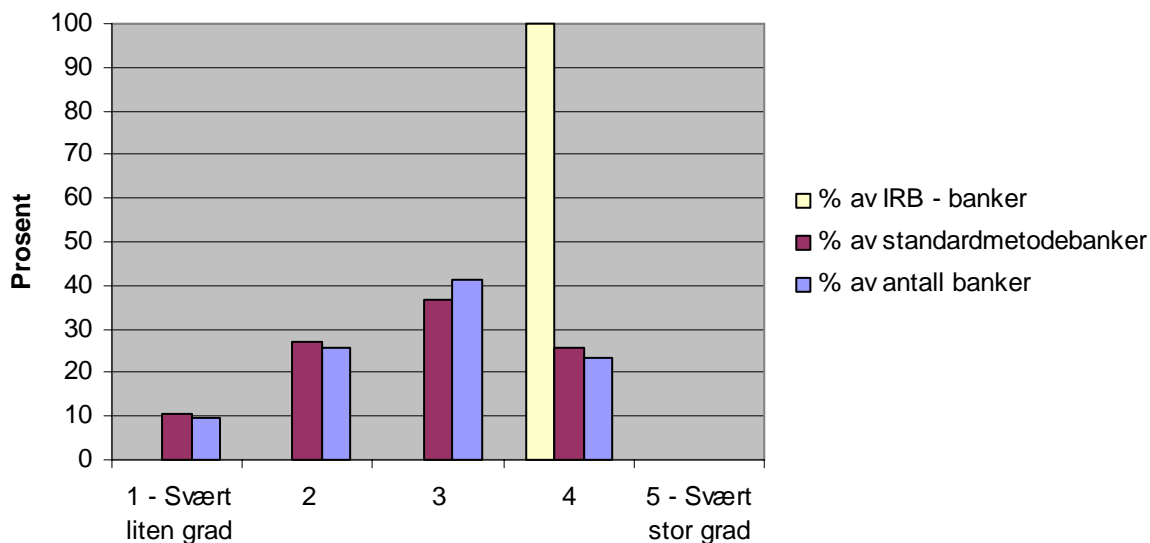
Samtidig viser prisanalysen at mange av bankene sier de ikke vil redusere prisen i personmarkedet. Det er noe overraskende at ikke flere svarer at de vil benytte lavere priser, da det er mange som forventer at marginene vil bli redusert. Pris og marginer er svært avhengig av hverandre. En høy pris fører til høyere marginer, gitt at innlånsrenten forblir uendret, og omvendt for en lav pris.

Når det gjelder bedriftsmarkedet har vi valgt å gjøre tilsvarende analyser som for personmarkedet. Figurene under viser hvordan bankene tror at marginene vil utvikle seg i markedet generelt og i egen bank.

Figur 19: Lavere marginer i bedriftsmarkedet

Figur 19 viser i hvilken grad bankene tror at marginene i bedriftsmarkedet vil gå ned etter innføringen av Basel II. Vi ser at bankene har noe ulik oppfatning av dette, og svarene er ganske forskjellige. Sammenligner vi denne figuren med den tilsvarende figuren for personmarkedet ser vi at bankene tror at marginene i bedriftsmarkedet ikke vil bli redusert like mye som i personmarkedet.

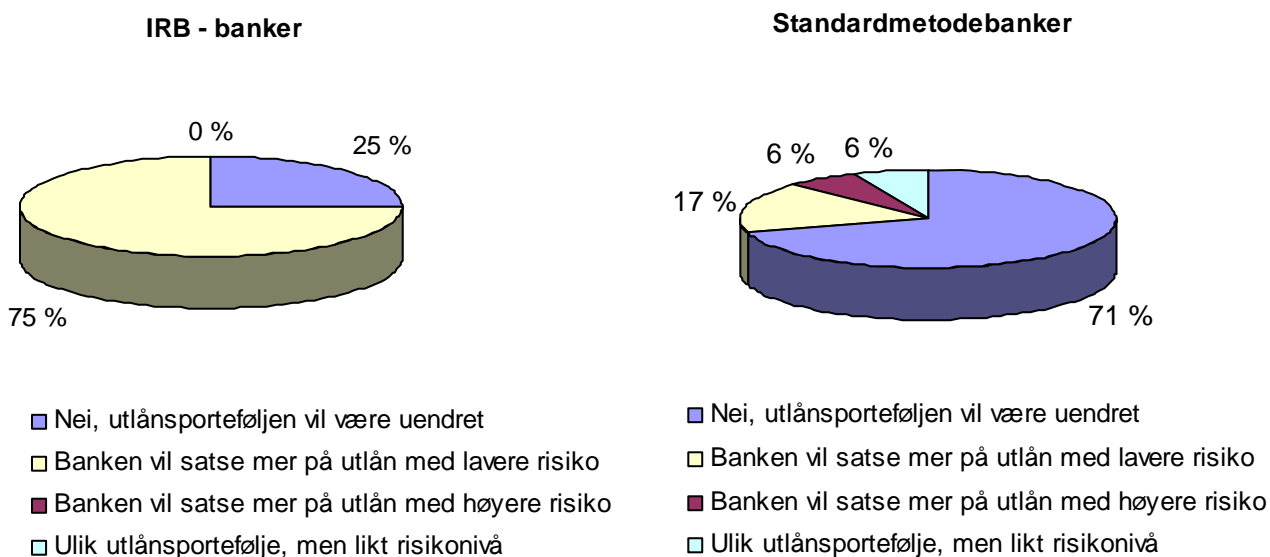

Figur 20: Lavere marginer for egen bank i bedriftsmarkedet

Ser vi på figur 20 viser den i hvilken grad bankene vil redusere egne marginer i bedriftsmarkedet. Totalt sett er det slik at vel 35 % tror marginene vil bli redusert i liten grad, mens 23 % mener at de vil bli redusert i stor grad. Bankene vil altså forsøke å opprettholde dagens marginer i dette markedet i større grad enn personmarkedet. Årsaken kan være at bankene vil forsøke å satse mer på risikobasert prising i bedriftsmarkedet, enn hva tilfellet er i personmarkedet. Uroen i det internasjonale finansmarkedet fører til økt risiko og det kan tenkes at bankene vil presse marginene opp for å ta hensyn til dette (Takla, 2008). Samtidig er ikke dette markedet preget av så pressede marginer som tilfellet er i personmarkedet. Gjennom intervjuene gir bankene også uttrykk for at de tror Basel II vil få større påvirkning på marginene i personmarkedet enn i bedriftsmarkedet.

Testene våre viser også at enkelte standardmetodebanker tror deres egne marginer i markedet i liten grad vil bli lavere, mens de tror marginene i markedet generelt vil gå ned. Dette kan man se ved å sammenligne figur 19 og 20. Det tyder på at bankene mener de selv vil klare seg bedre enn markedet generelt. Som vi vil komme tilbake til senere tyder enkelte av spørsmålene i spørreskjemaet på at bankene har en tendens til å overvurdere egen evne. Når det gjelder IRB – bankene forventer de at egne marginer vil gå noe mer ned enn marginene i bedriftsmarkedet generelt. En forklaring på dette kan være at de forventer større reduksjon i kapitalkravet enn standardmetodebanken og at de vil benytte dette til å redusere marginene sine ytterligere. Dette kan også være en konsekvens av at IRB – bankene vil satse på

utlånsporteføljer med lavere risiko etter innføringen av Basel II. Av figur 21 ser man at en av IRB – bankene svarer at utlånsporteføljen vil forbli uendret, mens resten svarer at de vil satse på utlån med lavere risiko. Når banken satser på utlån med lav risiko kan den dermed ta lavere marginer. Når det gjelder standardmetodebankene vil de holde utlånsporteføljen relativt uendret.

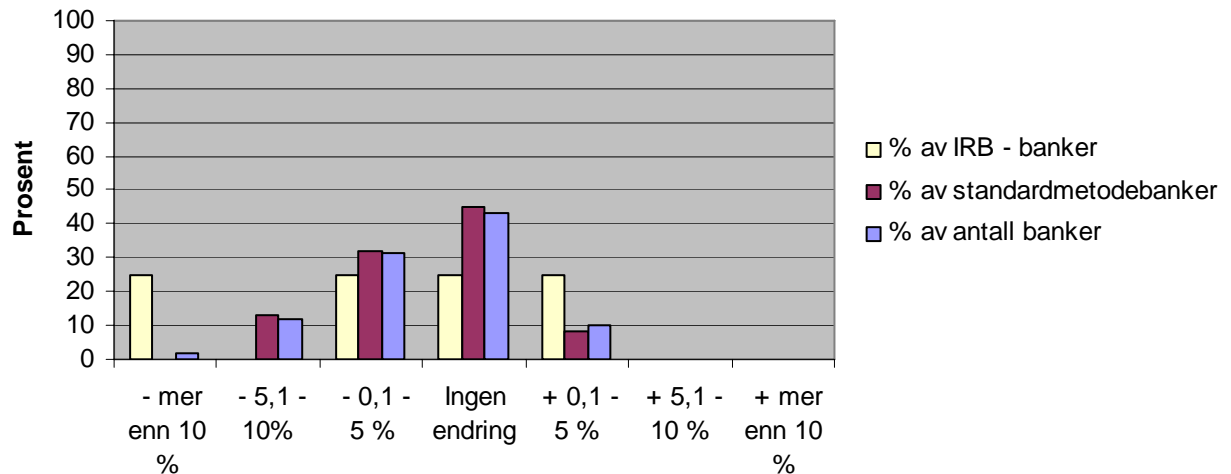

Figur 21: Endring i utlånsporteføljen

Analysen av pris viser at ingen IRB – banker og kun 9 % av standardmetodebankene vil redusere prisen i bedriftsmarkedet. Det er naturlig at bankene ikke vil redusere prisen, når de vil forsøke å opprettholde dagens marginer. Videre finner vi ingen signifikant forskjell mellom IRB – banker og standardmetodebanker når det gjelder hvordan de tror marginene vil endre seg i markedet.

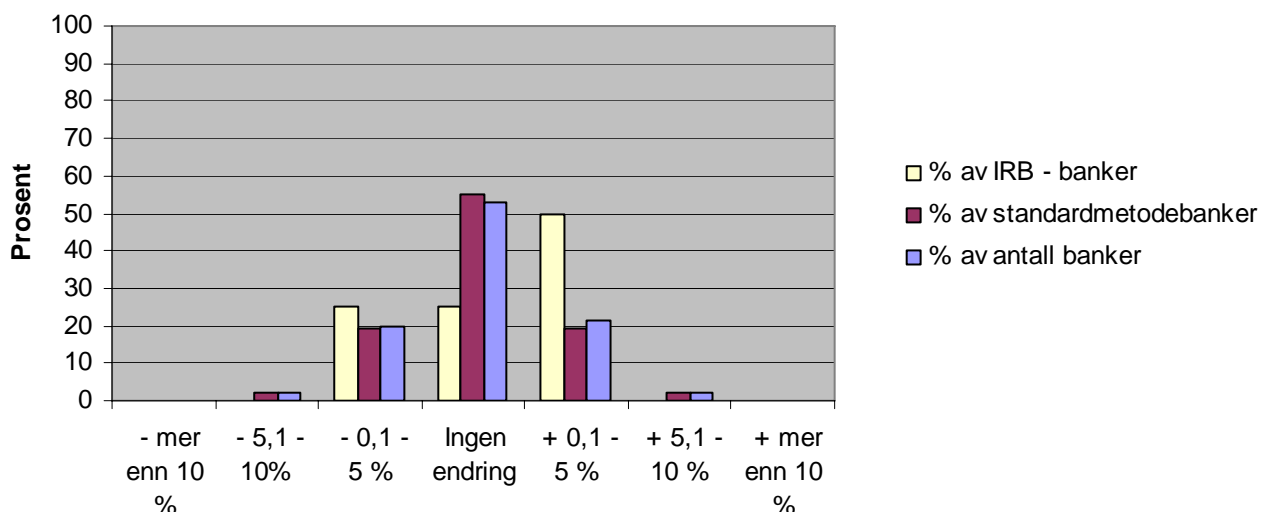
Inntjening

Inntjening og marginer er avhengig av hverandre. Lavere marginer reduserer den absolutte inntjeningen.

Figur 22: Inntjening i personmarkedet

Figur 22 viser at de fleste bankene mener at inntjeningen vil forbli uendret eller bli redusert. Dette er ikke overraskende da vi tidligere har sett at bankene forventer at marginene vil bli redusert. Tidligere har økt utlån til personmarkedet motvirket pressede rentemarginer når det gjelder bankenes resultat. Økte renter og en høy gjeldsbelastning i husholdningene bidrar til at utlånsveksten avtar, dette får konsekvenser for bankenes inntjening. Redusert inntjening kan imidlertid kompenseres av lavere krav til egenkapitalen, dersom bankene får redusert kapitalkrav. Bankenes egenkapitalavkastning vil da kunne opprettholdes.

Figur 23: Inntjening i bedriftsmarkedet

I bedriftsmarkedet er resultatene noe annerledes enn for personmarkedet. Figur 23 viser at flere av bankene tror inntjeningen i markedet vil øke i fremtiden. Dette har nok sammenheng med at de ikke tror marginene vil bli redusert i så stor grad her. Da bankmarkedet er preget av høy konkurranse er det nærliggende å anta at inntjeningen først og fremst blir påvirket av prisen og marginene i markedet, og ikke bankenes markedsandeler. Bankmarkedet karakteriseres gjerne som et modent marked, og det kan være vanskelig for bankene å øke inntjeningen ved å opparbeide seg større markedsrett.

Resultatene over ble videre undersøkt i forhold til bankenes valg av metode. Når det gjelder personmarkedet er det slik at IRB – bankene forventer en større reduksjon i inntjeningen enn standardmetodebankene. Dette er noe overraskende, siden vi hadde forventet at dersom IRB – bankene får en konkurransefordel skulle dette også føre til bedre inntjening. Resultatene er ikke basert på kvantitative erfaringstall, men på bankenes egen forventninger. Dermed er det ikke nødvendigvis tilfellet at IRB – bankene vil få større reduksjon i inntjening enn standardmetodebankene. En mulig forklaring kan være at halvparten av IRB – bankene vil redusere prisen i personmarkedet og dermed forventer de lavere inntjening. Dette er ikke tilfellet for standardmetodebankene. De vil ikke i like stor grad redusere prisene og dermed forventer de ikke at inntjeningen vil gå så mye ned. Som tidligere nevnt er personmarkedet i stor grad basert på konkurransestyrt prising, der de største bankene ofte går foran som prisleder. Det er da mest naturlig å anta at deres oppfatning omkring pris, marginer og

inntjening gjerne er de mest korrekte. I bedriftsmarkedet er det ingen forskjell mellom de to typene av banker når det gjelder hvordan de tror inntjeningen vil bli påvirket.

Bankens rentemargin

Videre har vi testet bankenes rentemarginer opp mot hvordan de tror marginen vil utvikle seg i fremtiden. Det kan være nærliggende å anta at de bankene som forventer en reduksjon i marginen i fremtiden er de som i dag har høye marginer. Disse vil tåle en nedgang bedre, og de vil gjerne benytte pris/marginer som en sterkere konkurransefaktor i fremtiden. Det kan også være nærliggende å tenke at de bankene som har svært lave marginer, ikke vil redusere sine priser i fremtiden. Dersom dette er tilfellet vil spredningen mellom bankens marginer reduseres, noe som kan tyde på sterkere konkurranse i markedet. Tabellen under viser netto rente- og kredittprovisjonsinntekter, gjennomsnittlig forvaltningskapital og rentemarginene til banken i utvalget.

Tabell 13: Bankenes rentemargin

Bank nummer	Netto renteinntekt (mill)	Gj.snittlig forvaltningskapital (mill.)	Rentemargin
1	91,40	3683,70	2,48 %
2	31,11	1229,60	2,53 %
3	34,68	1421,45	2,44 %
4	77,61	3593,20	2,16 %
5	78,14	4235,27	1,85 %
6	72,39	3971,08	1,82 %
7	109,87	4495,19	2,44 %
8	54,36	3045,05	1,79 %
9	695,00	33686,00	2,06 %
10	273,66	9871,32	2,77 %
11	28,20	1461,36	1,93 %
12	28,14	951,22	2,96 %
13	57,95	2841,17	2,04 %
14	49,15	4964,90	0,99 %
15	34,96	1419,48	2,46 %
16	27,05	1378,90	1,96 %
17	20,98	805,44	2,60 %
18	40,68	3802,15	1,07 %
19	61,42	2277,79	2,70 %
20	20,32	1092,27	1,86 %
21	104,50	3868,55	2,70 %
22	63,89	2629,21	2,43 %
23	55,22	1891,19	2,92 %
24	105,69	4872,35	2,17 %
25	1126,00	67640,00	1,66 %
26	120,95	4780,60	2,53 %
27	1671,00	57890,05	2,89 %
28	57,35	2588,82	2,22 %
29	338,57	1499,97	2,26 %
30	18,49	676,44	2,73 %
31	252,00	9729,73	2,59 %
32	46,32	2928,12	1,58 %
33	52,41	1955,45	2,68 %
34	28,63	970,93	2,95 %
35	30,38	1164,00	2,61 %
36	37,52	2360,89	1,59 %
37	30,64	1354,57	2,26 %
38	19,95	953,05	2,09 %
39	92,97	4773,55	1,95 %
40	37,13	1922,47	1,93 %
41	427,00	20647,88	2,07 %
42	28,26	1128,32	2,50 %
43	53,36	2457,55	2,17 %
44	60,06	2275,92	2,64 %
45	20,17	722,24	2,79 %
46	19,59	718,16	2,73 %
47	33,89	1667,49	2,03 %
48	35,16	1674,45	2,10 %
49	329,70	2153,42	1,53 %
50	42,39	1790,66	2,37 %
51	24950,00	1397080,50	1,79 %

Testene våre viser at bankenes nåværende rentemarginer har liten betydning for hvordan de tror marginer, inntjening, pris og egenkapital vil bli påvirket i fremtiden. Imidlertid ser vi en liten tendens til at spredningen mellom bankens marginer gjerne vil bli noe større i personmarkedet etter innføringen av Basel II. Dette kommer av at det er flere banker med lave marginer per i dag som vil redusere marginene sine betraktelig i fremtiden, sammenlignet med banker som i dag har høye marginer. Når det gjelder bedriftsmarkedet er det omtrent like mange banker med lave og høy marginer som vil redusere marginene i fremtiden. Altså ser det ut som spredningen mellom rentemarginen vil forbli uendret. Testene viser også at det ikke er noen signifikant forskjell på rentemarginen til IRB – bankene og standardmetodebankene, der er heller ikke noen signifikant sammenheng mellom bankenes størrelse og rentemarginen.

Oppsummering

Basel II vil få betydning for bankenes rentemargin. Selv om resultatene er noe tvetydig viser undersøkelsen at IRB – bankene vil redusere marginene i større grad enn standardmetodebankene. Dette vil kunne få konsekvenser for konkurransesituasjonene i markedet, og hypotesen beholdes.

6.6 Konkurransenintensitet

6.6.1. Om konkurransenintensitet

Vi definerer konkurransenintensitet som styrken på konkurransen i et marked. Konkurransen i et marked kan ligge mellom frikonkurransen og monopol. Frikonkurransen er karakterisert ved full informasjon om pris og produkter i markedet, hard konkurranse mellom aktørene, homogene produkter, fri adgang til etablering og mange tilbydere i markedet (Kredittilsynet, 2008a). Monopol er det motsatte av frikonkurransen; en tilbyder i markedet, ingen direkte substitutter, signifikante inngangsbarrierer og monopolist er prissetter (Wikipedia, u.å,d). I et marked kan man skille mellom direkte og indirekte konkurrenter. Aktørene er direkte konkurrenter dersom den ene parts handling påvirker den andre parts prestasjoner i markedet. Dersom de tilbyr produkter med samme karakteristika og benyttelsesformål, som selges i samme geografiske område, er de nære substitutter. Konkurransen vil da være sterkere blant aktørene enn dersom produktene ikke oppfyller alle disse karakteristikaene.

Tilbydernes posisjonering i markedet vil ha mye å si for konkurransenstyrken. De kan tilby homogene produkter eller de kan differensiere seg fra konkurrentene for å myke opp konkurransenintensiteten. Differensiering kan gjøres ved at man posisjonerer seg på et annet geografisk område enn konkurrentene, endrer produktene eller produktenes attributter. Man kan også utøve nisjeposisjonering ved å spesialisere seg for å kunne tilby bedre pris eller høyere kvalitet på produktene enn det konkurrentene kan. Dersom man klarer å skape avstand mellom det en selv, og det som konkurrentene tilbyr kan man påvirke konkurransenintensiteten og egen konkurransensevne. Faktorer som vil kunne påvirke aktørens konkurransensevne er blant annet; antall tilbydere i markedet, prisutvikling, produkttilbud, aktørens størrelse, ressurskapasitet og aktørens finansielle situasjon (Besanko et al., 2003).

Bankmarkedets konkurransesituasjon har karakteristikk som ligger nærmest frikonkurransen. Det er mange tilbydere i markedet og produktene de tilbyr er nokså like. Noe av det som skiller konkurransesituasjonen fra frikonkurransen er at det er mange forhold rundt produktet som kan differensiere bankenes tilbud. Service og bankenes geografiske lokalisering er eksempler på tilleggsverdier som skiller bankenes tilbud fra hverandre. Differensiering av

produktene gjør at konkurranseintensiteten blir dempet i forhold til frikonkurranse. Selv om bankene de siste årene har hatt gode resultater, lave tapsandeler på utlån og en høy avkastning på egenkapital er det flere ting som tyder på at konkurransen er hard i bankmarkedet. Blant annet har rentemarginene vært presset på grunn av at nettorenteinntekter i forhold til forvaltningskapital har gått ned, som er et tegn på økt konkurranse. Det har blitt billigere og enklere for kundene å skifte bank, dette kan medføre at konkurransen blir styrket (Kredittilsynet, 2008a).

6.6.2. Hypotese

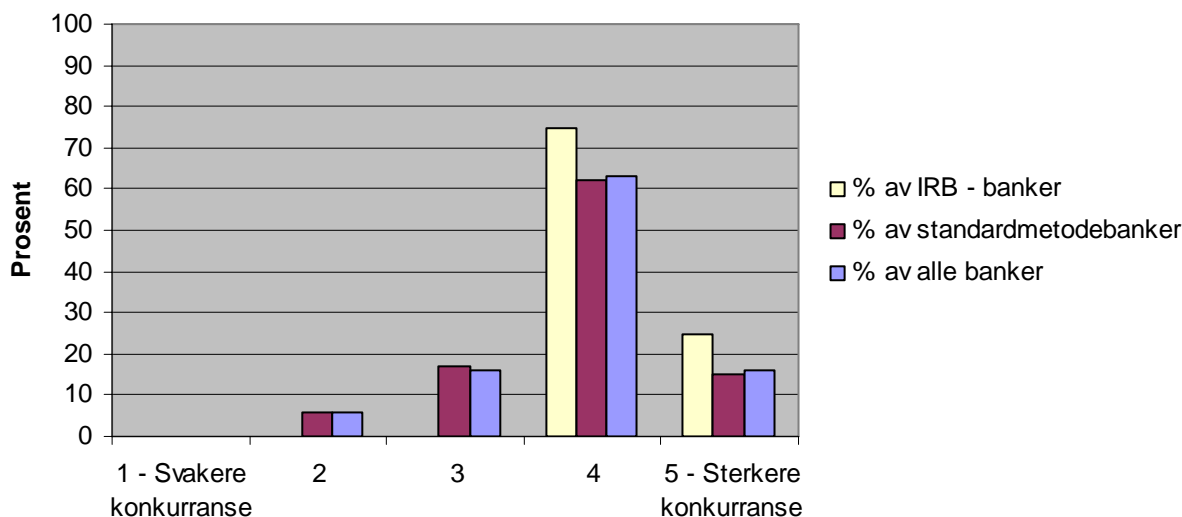
Det er antatt at Basel II vil påvirke konkurranseintensiteten og konkurransesituasjonen i næringen. Videre i analysen ønsker vi å finne ut om bankene mener at dette er tilfelle og hvordan konkurransen vil bli endret, samt om det er forskjeller mellom IRB – bankene og standardmetodebankene. Vi vil dermed se nærmere på følgende hypotese:

”Basel II påvirker konkurranseintensiteten i bankmarkedet”

Først ser vi på hvordan bankene mener konkurransen i markedet blir endret, og deretter på hvordan hver enkelt bank mener at Basel II vil virke inn på deres egen konkurranseevne. For å kunne si noe om dette har vi analysert resultatene fra bankenes besvarelser av spørsmål 29 og 30 i spørreundersøkelsen. Videre undersøker vi om det er korrelasjon mellom måten Basel II påvirker konkurransen i markedet og bankenes vurdering av egen konkurranseevne. For å finne ut hva bankene mener om konkurranseevnen i forhold til hvilken metode de har valgt analyserte vi spørsmål 31 i spørreskjemaet. Det er også vesentlig å undersøke om bankene mener at Basel II vil føre til mer sammenslåinger av banker, slik som det er forventet. Dette vil i så tilfelle kunne påvirke konkurranseintensiteten i markedet, ved at utviklingen da går mot et mer konsentrert marked. Analysen av sammenslåing av banker er et resultat av besvarelsen på spørsmål 32 i spørreskjemaet.

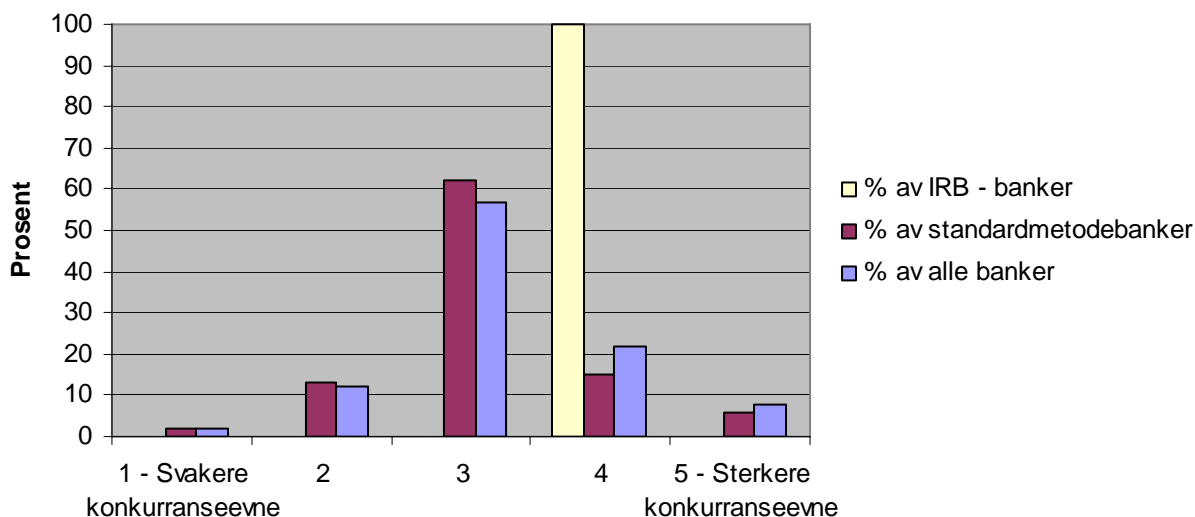
6.6.3. Analyse

Konkurransenintensiteten i bankmarkedet og bankenes konkurransevne

Figur 24: Hvordan Basel II påvirker konkurransenintensiteten i markedet

Vi kan se ut i fra figur 24 at flesteparten av bankene mener at Basel II bidrar til å styrke konkurransen i markedet. Dette gjelder alle IRB – bankene og de fleste standardmetodebankene.

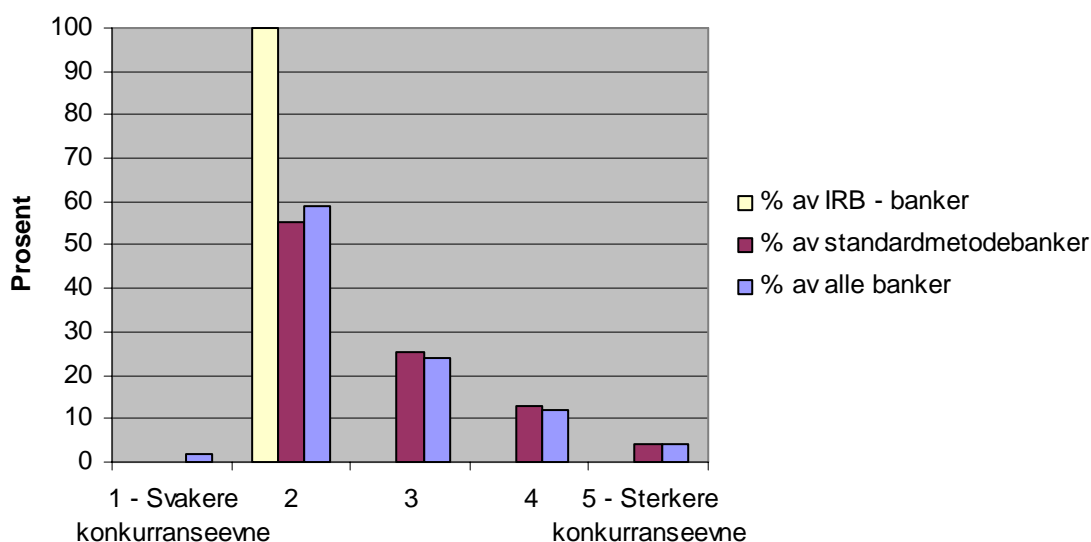

Figur 25: Hvordan Basel II påvirker konkurransevnen til egen bank

Selv om flesteparten av bankene mener at konkurransen i markedet blir sterkere, er det bare 14 % av bankene som mener at deres egen konkurransevne vil bli svakere som følge av Basel II. Figur 25 viser at over 60 % av standardmetodebankene mener egen konkurransevne

vil bli uendret, mens alle IRB – bankene mener at egen konkurranseevne vil bli styrket som følge av Basel II. Det er altså svært delte meninger mellom IRB – bankene og standardmetodebankenes når det gjelder påvirkning på egen konkurranseevne. At IRB – bankene mener at deres egen konkurranseevne blir sterkere kan komme av at de antar de får konkurransefordeler som følge av Basel II, selv om konkurransen blir sterkere totalt sett. De fleste av standardmetodebankene mener at konkurransen i markedet blir sterkere, samtidig som et fåtall mener at de vil få svakere konkurranseevne. Det kan skyldes ulike faktorer, blant annet geografisk lokalisering. IRB – bankene og standardmetodebankene er ofte posisjonerte i forskjellige geografiske markeder. IRB – bankene er som regel lokaliserte i byer og større tettsteder, der de ofte er representert på samme sted. Standardmetodebankene er ofte representert på mindre tettsteder der de har få eller ingen lokale konkurrenter. Kundemassen til de små bankene er gjerne mer lojale, og sannsynligheten for at konkurrenter skal etablere seg i bankens nærområde er begrenset. Mangel på direkte konkurranse og overvurdering av egen konkurranseevne kan også være årsaker til at en del av standardmetodebankene mener egen konkurranseevne ikke vil bli svekket. Dette kan skyldes at man er for selvsikker på egen evne, noe som kan komme etter at man har hatt en periode der man har stått sterkt i markedet, eller ikke har møtt sterk konkurranse (Wikipedia, u.å,e).

Videre har vi testet hvordan bankene mener konkurranseevnen påvirkes ut i fra valg av metode.

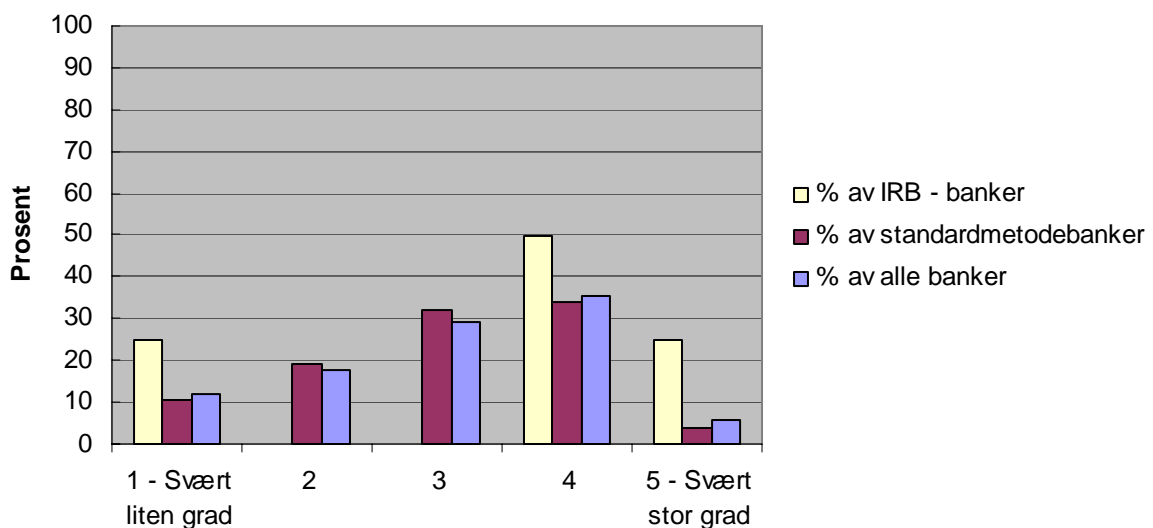

Figur 26: Hvordan standardmetodebanker får endret sin konkurranseevne i forhold til IRB - banker

Figur 26 viser at ca 60 % av bankene mener banker som benytter seg av standardmetoden får svakere konkurransevne som følge av Basel II, i forhold til IRB – bankene. Dette gjelder over halvparten av standardmetodebankene og alle IRB – bankene. De bankene som ble intervjuet er enige om at det å være en IRB – bank gir visse fordeler. Disse fordelene kan for eksempel føre til at IRB – bankene får styrket sin konkurransevne i forhold til standardmetodebankene. Så selv om en betydelig andel av standardmetodebankene mener at de ikke vil få svekket sin konkurransevne i markedet, mener de at de får svakere konkurransevne sammenlignet med IRB – bankene. Det skulle tilsi at de mener at de vil merke negative effekter på konkurransevnen når de er i direkte konkurranse med IRB – bankene, men ikke like mye i markedet totalt sett.

Sammenslåing av banker

En konsekvens av at konkurransesituasjonen endrer seg kan være at det blir flere sammenslåinger blant norske banker. utfordringer knyttet til krav om nye systemer, kompetanse og modeller for risikostyring kan føre til at noen banker opplever knapphet av ressurser og kompetanse. Det kan i noen tilfeller løses med samarbeid og sammenslåing mellom mindre banker, de vil da i større grad oppnå de stordriftsfordelene som større banker har (Kredittilsynet, 2008a).

Figur 27: I hvilken grad det vil bli en utvikling av flere sammenslåinger blant norske banker i fremtiden, som en konsekvens av Basel II

Vi kan se ut i fra figur 27 at 75 % av IRB – bankene og 40 % av standardmetodebankene mener at det i stor grad vil kunne bli en utvikling med flere sammenslåinger blant norske banker i tiden fremover, som en konsekvens av innføringen av Basel II. I en konkurransebasert næring som banknæringen kan Basel II være en utslagsgivende faktor for de som har problemer fra før. Avkastningskravet vil nok gå ned for enkelte av IRB – bankene, mens standardmetodebankene kan få høyere krav til inntjening etter innføring av regelverket. Det kan være med på å påvirke konkurransesituasjonen til standardmetodebankene, og føre til at flere velger å slå seg sammen. Sammenslåing er derimot ikke eneste alternativet for å tilfredsstille kravene som regelverket stiller. Standardmetodebankene har knyttet tettere bånd og samarbeider om tilpasningen til systemet. Mange av bankene er med i felles allianser der de samarbeider slik at de bedre kan møte konkurransen i markedet, og oppnå noen av stordriftsfordelene som IRB – banker opplever. Det kan for eksempel være stordriftsfordeler knyttet til utvikling av rutiner og modeller, og sparte administrasjonskostnader.

Andre faktorer som kan ha betydning for konkurransesituasjonen

Av intervjuene kommer det frem at noen standardmetodebanker mener at selv om de i dag ikke merker noen forskjell på konkurransesituasjonen i forhold til IRB – bankene, så tror de at konkurransen vil tilspisse seg fremover. De tror at de da vil merke et betydelig press mot å gå over til å bruke IRB – metoden. Ettersom konkurranseintensiteten i markedet blir sterkere, er det en del av de små bankene som satser mer på nisjeprofilering for å kunne ”overleve” i markedet. For eksempel at de satser mer på ”myke verdier”, som å ha gode kunderelasjoner, skape lojale kunder og tilby de viktigste produktene billig, istedenfor å ha et bredt utvalg av produkter.

Konkurransesituasjonen kan også bli påvirket ved at det kan bli betydelig flere internasjonale banker som velger å etablere seg i det norske bankmarkedet. Det er delte meninger mellom bankene på om dette kommer til å skje. Det som taler for er at ved bruk av Basel II blir banknæringene rundt om i verden mer like og det blir lettere å lykkes internasjonalt. Det som taler i mot er at det norske bankmarkedet og for så vidt det skandinaviske bankmarkedet er ganske spesielt i forhold til det internasjonale, og at konkurransen i markedet er ganske sterk fra før.

Oppsummering

Analysen viser at konkurranseintensiteten og dermed konkurransesituasjonen i markedet vil påvirkes som følge av Basel II, hypotesen beholdes.

6.7 Svakheter ved Basel II

Selv om Basel II fører med seg mye positivt, er det også en del potensielle svakheter ved regelverket som man må ta hensyn til. Enkelte av argumentene er slik at de ikke nødvendigvis er en svakhet, men at de kan bli det dersom man ikke er oppmerksom på dem.

En mulig svakhet ved Basel II kan være at regelverket passer bedre for store enn for små banker. Det er høye kostnader tilknyttet implementering og bruk av regelverket, i tillegg til at det er komplisert og ressurskrevende. For noen av de mindre bankene kan det være vanskelig å tilfredsstille regelverkets krav, da de kan oppleve at ressursbruken som kreves er vanskelig å oppfylle. Særlig har det vist seg at operasjonell risiko er et begrep som er vanskelig å måle og kvantifisere.

Det blir argumentert for at prinsippene ved regelverket er for generelle og at de ikke dekker alle kritiske forhold ved styring av banken. Det mangler helhet i styring og kontroll tilnærmingen ved at det ikke er en prinsipiell styringsmodell bak. Årsaken til dette kan komme av at regelverket skal kunne gjelde for alle banker (Engen, 2005). Basel II gir ikke sikkerhet mot alt, og bankene må gjøre en avveining for hvor mye kapital man skal sette av som kapitaldekning, og hvor mye man skal benytte til andre formål som genererer inntekt.

En av konsekvensene ved regelverket er at bankene kan få redusert kapitalkrav. Dette kan være en fordel for bankene, men også en mulig svakhet ved regelverket fordi det isolert sett fører til at bankene får lavere egenkapital, som bidrar til økt risiko. Bankene må derfor være oppmerksomme på dette og opprettholde en buffer over minstekapitalkravet, for ikke å komme i en situasjon med for lav egenkapital.

En annen mulig svakhet ved regelverket som har fått mye oppmerksomhet blant økonomer er faren for prosyklisitet. Basel II er et mer risikofølsomt regelverk enn Basel I og det kan virke forsterkende på de økonomiske konjunktursyklusene (Skauge, 2005). Regelverket kan bidra

til en prosyklisk atferd i bankene, som kan forsterke konjunktursvingninger. Om man er i en nedgangskonjunkturfase og bankenes kapitaldekning svekkes tilstrekkelig på grunn av svake resultater, kan minstekapitalkravet bli bindende og utlånsmulighetene til banken blir begrenset. Om man er i en oppgangskonjunkturfase med gode resultater og oppbygging av kapital, vil kapitaldekningen bli styrket. Det kan gi et grunnlag for ekspansiv utlånsvekst (Norges Bank, 2001). Dette trenger ikke nødvendigvis å bli et problem dersom bankene praktiserer regelverket på en god måte.

Det nye regelverket er ikke bare komplekst og krevende for bankene, men også for tilsynsmyndighetene. De skal godkjenne og følge opp rapporteringen, og evaluere bankenes beregning av kapitalkravene. Dette er spesielt en utfordring i næringer med mange banker av ulik størrelse, slik som den norske banknæringen og for Kredittilsynet. En potensiell svakhet er dermed at tilsynsmyndighetene har mangelfull tilsynsmessig kompetanse/kapasitet. Det er en krevende prosess å holde seg i rute med "best practice" (Skauge, 2005).

7. Konklusjon

7.1 Innledning

Her presenterer vi de mest sentrale funnene fra analysen som er med på å besvare problemstillingen; *"Hvordan påvirker Basel II den norske banknæringen, og hvilke konsekvenser vil dette få for konkurransesituasjonen i markedet?"*. Videre ser vi på hvilke implikasjoner dette medfører, samt hvordan de ulike forklaringsfaktorene påvirker konkurransen i bankmarkedet. Vi gjør også oppmerksom på mulige feilkilder ved analysen, før vi til slutt gir forslag til videre forskning, etterfulgt av egne refleksjoner rundt oppgavens problemstilling.

7.2 Hovedfunn

Gjennom analysen av datamaterialet kom det frem enkelte sentrale funn. For det første er det slik at bankene er fornøyd med det nye regelverket, men det er svært omfattende og krever mye ressurser. Selv om det kan være mer omfattende å innføre avanserte metoder, viser det seg at implementeringen har vært vanskeligst å gjennomføre for standardmetodebankene.

Det viser seg også at operasjonell risiko er et vanskelig begrep for bankene å forholde seg til. Begrepet er ikke godt nok innarbeidet i banknæringen, og bankene mangler forståelse for hva begrepet omfatter, og hvordan de skal behandle det. De fleste bankene vil ikke gå over til mer avansert metode for beregning av operasjonell risiko i fremtiden. Dette skyldes at de ikke ser hvilke fordeler metoden medfører, samtidig som enkelte hevder at mer avansert metode fører til økt operasjonell risiko. Et eksempel på at bankene ikke har full forståelse for hva operasjonell risiko innebærer, er at mange svarer at Basel II ikke fører til negativ endring i operasjonell risiko. Bankene sier samtidig at regelverket fører til endring av interne rutiner og arbeidsoppgaver, men ser ikke at dette er med på å øke den operasjonelle risikoen.

Basel II fører til bedre risikovurdering i bankene, dette gjelder særlig IRB – bankene. Mer avanserte metoder gir også fordeler i form av redusert kapitalkrav og bedre bedriftsøkonomisk

styring. Da små banker ikke har ressurser og kapasitet nok til å innføre slike metoder vil dette føre til at konkurransen i markedet blir påvirket.

Bankene er opptatt av Basel II og riktig pris i forhold til risiko på sine utlån, men det viktigste for dem er å være konkurransedyktige. Så lenge det er hard konkurranse i markedet vil bankenes priser preges av dette, og prisstrategiene vil i stor grad styres av konkurransen også etter Basel II. Det er derfor vanskelig å si noe konkret om hva som skyldes Basel II når det gjelder prising, og hva som skyldes andre årsaker. Det vil bli en liten økning i bruken av risikobaserte prisstrategier, hovedsaklig i bedriftsmarkedet, mens flertallet vil fortsette å benytte en blandingsstrategi. Få banker vil redusere prisnivået i bedriftsmarkedet, mens en større andel vil redusere prisen i personmarkedet. Dette gjelder særlig IRB – bankene, som nesten alle tror vil få fordeler som å kunne ta lavere pris på utlån. Dette kan bli en stor ulempe for standardmetodebankene, dersom de ikke klarer å redusere prisen tilsvarende.

Bankene forventer at Basel II vil føre til ytterligere press på rentemarginene. De gir uttrykk for at marginene i personmarkedet vil bli redusert i større grad enn i bedriftsmarkedet. Det må tas et visst forbehold når en tolker lav rentemargin som tegn på sterk konkurranse, og en høy rentemargin som lav konkurranse. Det kan tenkes at bedriftene tar høyde for uroen i det internasjonale finansmarkedet når de setter marginene i bedriftsmarkedet, men at de ikke tror dette vil påvirke personmarkedet i like stor grad (Finansdep., 2000). Det er slik at IRB – banken vil redusere sine marginer i noe større grad enn standardmetodebankene. Det kan tenkes at IRB – bankene vil benytte frigjort egenkapital til økt utlånsvekst, noe som vil sette press på rentemarginene, eller det kan tenkes de vil satse på lån med lavere risiko. Dersom de satser på lån med lavere risiko og klarer å vurdere risikoen på en bedre måte, vil dette føre til lavere fundingkostnader. Isolert sett tilsier lavere fundingkostnader høyere marginer, men det kan tenkes at bankene ønsker å redusere utlånsrenten tilsvarende.

Lavere rentemarginer og reduserte priser er med å forklare forventet nedgang i inntjeningen i personmarkedet. Økt inntjening i bedriftsmarkedet kan skyldes at bankene ønsker å opprettholde dagens priser og marginer. Da bankene mener lønnsomheten vil øke, er det naturlig å anta at økt inntjening i bedriftsmarkedet veier opp for redusert inntjening i personmarkedet.

Videre viser undersøkelsen at man ikke kan forvente en stor økning i antall sammenslåinger, men det vil bli mer samarbeid og alliansebygging mellom standardmetodebankene. Dette er en direkte effekt av innføringen av Basel II. Standardmetodebankene står sterkere sammen med tanke på å innføre regelverket enn de gjør alene. Ved å samarbeide kan de redusere kostnader og oppnå noen av de stordriftsfordelene som IRB – bankene har. Dette kan være med å øke konkurranseintensiteten i markedet, samtidig som små banker som står alene vil få svekket konkurranseevne.

Konkurransen i markedet vil bli hardere, men bankene er uenig i hvilken grad deres egen konkurranseevne vil bli påvirket. IRB – bankene mener at de vil få styrket konkurranseevne. Dette er tilfellet dersom IRB – bankene operer i samme segment som standardmetodebankene, men dersom de kun er i direkte konkurranse med andre IRB – banker vil de ikke få styrket konkurranseevne. Standardmetodebankene mener at konkurranseevnen deres vil forbli uendret, noe som er riktig gitt at de ikke er i direkte konkurranse med IRB – bankene. På den andre siden er det slik at enkelte standardmetodebanker som er i samme segment som IRB – bankene, har en tendens til å overvurdere egen evne.

7.3 Praktiske konsekvenser

Grunnet regelverkets kompleksitet kan det bli nødvendig å endre enkelte deler i fremtiden. Det kan for eksempel tenkes at rapporteringsprosessen bruke vært mindre omfattende. Operasjonell risiko har vist seg å være en vanskelig del av regelverket og bør vies særlig oppmerksomhet. Det er bra at bankene tar hensyn til denne typen risiko, men beregningsgrunnlaget burde reflektert faktisk operasjonell risiko på en bedre måte.

Basel II påvirker pris, marginer og konkurranseintensiteten i markedet. Dette har betydning for konkurransesituasjonen i markedet da IRB – bankene oppnår bedre risikovurdering og lavere kapitalkrav enn standardmetodebankene. Dette vil ha størst betydning for de standardmetodebankene som er i direkte konkurranse med IRB – bankene.

7.4 Mulige feilkilder

I analyseringen av problemstillingen har vi benyttet oss av informasjon fra eksterne kilder. Det er ikke nødvendigvis slik at all informasjon som vi har mottatt er korrekt. Vi er oppmerksomme på at de som har svart på spørreskjemaene og intervjuene har sine egne subjektive oppfatninger og kan svare som de vil, og det er ikke nødvendigvis den reelle sannheten. Vi går selvfølgelig ut i fra at kildene er pålitelige og at informasjonen stemmer, men man må være oppmerksom på at noe av informasjonen kan være misledende. Spesielt kan informasjon om pris være utsatt fordi prisstrategier er noe bankene ikke vil avdekke så mye om. Dette er informasjon som er svært sensitivt for bankene. Vi antar derimot at de spørsmålene vi har angående pris er korrekt besvarte, fordi de kun er gitt på det grunnleggende plan.

Selv om spørsmålene i spørreskjema er nøye vurdert og i stor grad entydige, er det generelt alltid en liten fare for at spørsmål kan misforstås. For å sikre spørreskjemaet mot misforståelser foretok vi en prestudie før det ble sendt ut.

I de fleste statistiske testene skiller vi mellom IRB – banker og standardmetodebanker. Siden antall IRB – banker er relativt lite sammenlignet med antall standardmetodebanker, kan dette være en mulig svakhet ved testene. Dette er imidlertid ikke noe vi kan gjøre noe med, da populasjonen av IRB – banker er såpass liten.

Beregningsmetoden vi har benyttet for rentemarginer kan resultere i at rentemarginene blir feil i forhold til de som bankene selv beregner. Dette gjelder helst for de bankene som har stor andel av forvaltningskapitalen knyttet til andre aktiviteter enn utlån. Eksempelvis kan da to banker med lik forvaltningskapital få veldig ulik rentemargin, dersom den ene har mye kapital i andre aktiviteter enn utlån vil den banken få mye lavere rentemargin enn banken som har mest kapital i utlån. Det kan i enkelte tilfeller gi et litt feil bilde av bankens rentemargin.

Det er også viktig å ta hensyn til at noen effekter kan være vanskelig å knytte direkte til Basel II. Det er ulike forhold som kan virke inn på for eksempel forklaringsfaktorene vi benytter. I enkelte tilfeller kan årsakene knyttet til Basel II være vanskelig å skille ut. Vi tror ikke at det skal gi så stort utslag i oppgaven, da vi mener å ha svært pålitelige kilder til informasjon.

7.5 Videre forskning

Det er utvilsomt slik at Basel II er med å endre rammebetingelsene for banknæringen. I denne oppgaven har vi blant annet sett på hvordan regelverket kan påvirke konkurransesituasjonen i markedet. Ettersom regelverket er nytt baseres ikke oppgaven på erfaringstall. Det vil dermed være interessant å utføre en mer kvantitativ undersøkelse på et senere tidspunkt, der man ser hvor mye bankenes priser, inntjening, marginer og kapitaldekning faktisk endrer seg. Det vil så være interessant å gjennomføre tilsvarende analyser som er gjort i denne studien, for å se hvordan bankenes forventninger stemmer overrens med virkelig utvikling. Her tenker vi særlig på hvordan standardmetodebankene vil klare seg sammenlignet med IRB – bankene, da studien vår viser at enkelte av standardmetodebankene har en tendens til å overvurdere egen konkurranseevne.

Vi har også nevnt at bankene er svært opptatt av pilar 2, som stiller krav til bankens egenrevisering av risikoprofil og kapitalbehov. Da de fleste bankene ikke har fått tilbakemelding på dette fra kredittilsynet, har vi kun avdekket bankens arbeid og rapportering med denne prosessen. Det blir svært spennende å se hvordan kredittilsynet vil vurdere bankens risikostyring, særlig dersom det viser seg at den ikke er tilfredsstillende og de må pålegge bankene sanksjoner.

Basel II vil føre til en betydelig nedgang i bankenes minimumskrav til ansvarlig kapital de neste årene. Dette fører til en viss risiko for at bankene bygger ned kapitalen så mye at de ikke vil ha nok kapital i bakhånd til å møte uforutsette hendelser. Selv om enkelte banker gir uttrykk for at deres kapitaldekning vil ligge godt over minimumskravet, viser undersøkelsen vår at enkelte banker forventer store reduksjoner i egenkapitalen. Dette gjelder særlig IRB – bankene. Denne usikkerheten og sårbarheten kan vurderes ved å benytte ulike stresstester. Slike tester viser hvor utsatt bankene kan være for store endringer i økonomiske forhold. De viser hvor mye bankene kan tåle tape, og ikke nødvendigvis hvor mye det er sannsynlig å tape (Norges Bank, 2007b). Dette kan så sammenlignes med bankenes egen kapitaldekning. Bankene selv benytter stresstester når de vurderer egen risikoeksponering, men da de ikke benytter samme økonomiske tilbakeslag kan man ikke si noe om hvordan næringen totalt sett vil bli påvirket. Man kunne her også sett på forskjellene mellom IRB – banker og standardmetodebanker, slik som tilfellet er i denne oppgaven.

7.6 Sluttord

Man kan argumentere for at Basel II er tilpasset banker av ulik størrelse, da bankene kan benytte forskjellige metoder for beregning av risiko. På den andre siden har små banker ikke mulighet til å benytte mer avanserte metoder. Ettersom disse metodene gir en rekke fordeler kan man hevde at regelverket passer best for de største bankene.

Basel II og hvilke konsekvenser regelverket medfører bør derfor vies særlig oppmerksomhet i fremtiden. Viser det seg at den konkurransemessige effekten blir større enn ventet, kan det blir nødvendig å tilpasse regelverket mer til den norske banknæringen.

Litteraturliste

Bøker

Besanko, D., Dranove, D., Shanley, M. & Schaefer, S. (2004) *Economics of Strategy*. 3rd edition. New York, John Wiley & Sons.

Cook, T.D. & Campbell, D.T. (1979) *Quasi-experimentation: design and analysis issues for field settings*. Boston, Fagbokforlaget.

Gripsrud, G., Olsson, U.H., & Silkoset, R. (2004) *Metode og dataanalyse: Med fokus på beslutninger i bedrifter*. Kristiansand, Høyskoleforlaget.

Halvorsen, K. (2003) *Å forske på samfunnet – en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo, Cappelen Akademisk Forlag.

Holme, I.M. & Solvang, B.K. (1996) *Metodevalg og Metodebruk*. Oslo, Tano.

Johannessen, A. (2007) *Introduksjon til SPSS*. Oslo, Abstrakt forlag.

Johannessen, A., Krisstoffersen, L. & Tufte, P.A. (2004) *Forskningsmetode for økonomiske-administrative fag*. Oslo, Abstrakt forlag

Keller, G. (2005) *Statistics for management & economics*. 7th edition, Belmont, Calif. Thomson, Brooks/Cole.

Kotler, P & Blom, S.E. (1992) *Markedsføringsledelse: Analyse, planlegging, gjennomføring og kontroll*. 7. utgave, Oslo, Universitetsforlaget.

Mordal, T.L. (1989) *"Som man spør får man svar"* Oslo, Tano.

Nagle, T.T. & Holden, R.K. (2002) *The Strategy and Tactics of Pricing – A guide to profitable decision Making*. 3. utgave, Upper Saddle River, N.J., Prentice Hall.

Pallant, J. (2005) *SPSS survival manual: a step by step guide to data analysis using SPSS for Windows (Version 12)*. Maidenhead, Open University Press.

Resti, A. & Sironi, A. (2007) *Risk management and shareholders' value in banking; From Risk Measurement Models to Capital Allocation Policies*. Chichester, Wiley & Sons Ltd.

Selnes, F. (1993) *Markedsundersøkelser*. Oslo, Tano.

Sørgaard, L. (1997) *Konkurransestrategi: eksempler på anvendt mikroøkonomi*. Bergen, Fagbokforlaget.

Thagaard, T. (1998) *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. Bergen, Fagbokforlaget.

Wenstøp, F. (2003) *Statistikk og dataanalyse*. Oslo, Universitetsforlaget.

Artikler

Takla, E (2008) Tapsfrykten øker hos bankene. *Dagens Næringsliv*.

Utredninger og andre offentlige dokumenter

Finansdep. (2005-2006) *Om lov om endringer i finansieringsvirksomhets- loven, verdipapirhandelloven og i enkelte andre lover (nytt kapitaldekningsregelverk)*. (Ot.prp.nr.66, 2005-2006). Tilgjengelig fra:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/otprp/20052006/Otprp-nr-66-2005-2006-/7/1.html?id=132951>

Finansdep. (2002) *Finansforetakenes virksomhet II*. (NOU 2002:14) Tilgjengelig fra:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/NOUer/2002/NOU-2002-14/8.html?id=117922>

Finansdep. (2000) *Konkurransesflater i finansnæringen*. (NOU 2000:9) Tilgjengelig fra:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/NOUer/2000/NOU-2000-9/2.html?id=117187>

Finansdep. (1996) *Utenlandske banker etablert i Norge*. (NOU 1996:24) Tilgjengelig fra:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/NOUer/1996/NOU-1996-24/4/4/3.html?id=428001>

Samferdselsdep. (1998) *Om samtykke til godkjenning av fusjonsplan for fusjon mellom Den Norske Bank ASA og Postbanken AS*. (NOU 1998:76). Tilgjengelig fra:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/sd/dok/regpubl/stprp/19981999/Stprp-nr-76-1998-99-/4.html?id=283910>

Rapporter

BIS (2001) *Overview of The New Basel Capital Accord*.

DnB NOR (2008b) *Årsrapport 2007*

Norges Bank (2007a) *Finansiell stabilitet nr.2/2007*

Norges Bank (2007b) *Finansiell stabilitet nr. 1/2007*

Norges Bank (2006a) *Nordic Banking Structures Report*

Norges Bank (2002) *Penger og Kreditt nr.4/2002*

Norges Bank (2001) *Penger og kreditt nr.3/2001*

Knutsen, S. (2007) *Staten og kapitalen i det 20.århundre: Regulering, kriser og endring i det norske finanssystemet 1900 – 2005*. Doktorgradsoppgave, Handelshøyskolen BI.

Kredittilsynet (2008a) *Tilstanden i finansmarkedet 2007*

Kredittilsynet (2008b) *Konkurransen i bankmarkedet*. (Rapport, 2008)

Ruud, J. (2005) *Finansiell stabilitet: En analyse av ledende indikatorer på sårbarheten i det norske finansielle systemet*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.

Wijst, D., Westgaard, S. (2006 – 2010) *Kreditrisikomodellering*. Masteroppgaver/PHD avhandling, NTNU.

Elektroniske kilder

Aamo, B.S. (2008) *Kapitalforvaltning i urolige tider*. Kredittilsynet. Tilgjengelig fra: <http://www.kredittilsynet.no/wbch3.exe?ce=20251> [Lest 24.04.08]

Aamo, B.S. (2005) *Orienteringsmøte om Basel II*. Tilgjengelig fra: http://www.savingsbanks.org/asset/146/1/146_1.doc [lest 27.02.08]

Aas, K (2007) *Bankene bedre rustet?* Tilgjengelig fra: <http://www.forskning.no/Artikler/2007/august/1187855893.29> [lest 26.02.08]

Aasgaarden, K (2007) *Strukturutviklingen innenfor sparebanknæringen*. Tilgjengelig fra: http://www.Kredittilsynet.no/archive/f-avd_ppt/01/01/Struk043.ppt#256,1 [lest 26.02.08]

Bagøien, E (2003) *Innføring i SPSS 11.0*. Tilgjengelig fra: [http://web.bi.no/itavd/itdoc.nsf/bf25ab0f47ba5dd785256499006b15a4/5497dee80d0ed7e9c1256e520037b158/\\$FILE/Innf%C3%B8ring%20i%20SPSS%2011.0%20Del%202.doc](http://web.bi.no/itavd/itdoc.nsf/bf25ab0f47ba5dd785256499006b15a4/5497dee80d0ed7e9c1256e520037b158/$FILE/Innf%C3%B8ring%20i%20SPSS%2011.0%20Del%202.doc)
[lest 02.05.08]

BIS (2005) *Basel II - Third Consultative Package, Pillar One. (29 April 2003)*
<http://www.bis.org/bcbs/cp3part2.pdf> [lest 17.02.08]

DnBNOR (2008a) *Kapitalforskriften/Basel II*. Tilgjengelig fra: https://www.dnbnor.com/portalfront/nor_com/nedlast/no/2008/3/pilar_III_120308_norsk_fina_1_4.pdf [lest 10.03.08]

DnB NOR (2007) *Risiko- og kapitalstyring*. Tilgjengelig fra: https://www.dnbnor.com/portalfront/nor_com/nedlast/no/2007/8/pilar_3_26juni_no_07_endre_t.pdf [lest 15.02.08]

Ernst & Young (2005) *Risk management*. Tilgjengelig fra:
[http://www.ey.com/global/content.nsf/Norway/Advisory - Risk Management](http://www.ey.com/global/content.nsf/Norway/Advisory_-_Risk_Management) [lest 10.06.08]

Elgsaas, R.B & Christiansen H.D (2006) *Sparebankstrukturen i endring?* Tilgjengelig fra:
<http://www.kredittilsynet.no/wbch3.exe?ce=17299> [lest 20.05.08]

Elgsaas, R.B (2005) *Basel II kommer 1.januar 2007*. Tilgjengelig fra:
<http://www.sparebankforeningen.no/index.gan?id=4735&subid=0> [lest 10.03.08]

Engen, K. (2005) *Utfordringer ved innføring av Basel II i Sparebanken Øst*. Tilgjengelig fra:
[www.bankenessikringsfond.no/Kjell Engen Utfordringer ved innføring av Basel II i Sparebanken_Qf6dER2234en.ppt.file](http://www.bankenessikringsfond.no/Kjell_Engen_Utfordringer_ved_innforing_av_Basel_II_i_Sparebanken_Qf6dER2234en.ppt.file) [lest 14.05.08]

Gjerdrem, S (2007) *Uro i kredittmarkedene – boligfinansiering ute og hjemme*. Tilgjengelig fra:
http://www.nbim.no/Templates/Article_66900.aspx [lest 29.03.08]

Hyttnes, A. (2005) *Basel II og konsekvenser for bankene*. Tilgjengelig fra:
<http://www.kredittilsynet.no/archive/attachments/01/10/ArneH003.doc> [lest 02.03.08]

Iversen, E,L. (2005) *Basel II – regelverk*. Tilgjengelig fra:
[http://www.bankenessikringsfond.no/Erik Lind Iversen Basel II - Regelverk_UuGewc2232rk.ppt.file](http://www.bankenessikringsfond.no/Erik_Lind_Iversen_Basel_II_-_Regelverk_UuGewc2232rk.ppt.file) [lest 25.05.08]

Jayamaha, R. (2005) *Basel II and operational risk*. Tilgjengelig fra:
<http://www.bis.org/review/r051222g.pdf> [lest 16.02.08]

Johansen, E. (2006) *Basel II – generell oversikt*. Tilgjengelig fra:
[www.fnh.no/E.J.Basel II generell oversikt - høstkonferansen 2006_B6-9L.ppt.file](http://www.fnh.no/E.J.Basel_II_generell_oversikt_-_hstkonferansen_2006_B6-9L.ppt.file)
[lest 02.03.08]

Johansen, E.(2005) *Hva er Basel II og mulige virkninger*. Tilgjengelig fra:
[http://www.bankenessikringsfond.no/Erik_Johansen_Hva_er_Basel_II_og_mulige_virkninger - foredrag_h%C3%B8stkonferansen_2005_lZbLnv223505.ppt.file](http://www.bankenessikringsfond.no/Erik_Johansen_Hva_er_Basel_II_og_mulige_virkninger_-_foredrag_h%C3%B8stkonferansen_2005_lZbLnv223505.ppt.file) [lest 12.02.08]

Johansen, E. (2001) *Baselkomiteens forslag til endring av kapitaldekningsreglene.*

Tilgjengelig fra:

<http://www.grunnfondsbevis.no/index.gan?id=1750&subid=2> [lest 22.02.08]

Kredittilsynet (2007b) *Modul for vurdering av operasjonell risiko.* Tilgjengelig fra:

http://www.kredittilsynet.no/archive/stab_word/01/06/OpRis010.doc [lest 23.02.08]

Kredittilsynet (2007a) *Tillatelse til at ratinger fra DBRS benyttes til å fastsette risikovekter for engasjementer ved beregningen av kapitaldekningen.* Tilgjengelig fra:

<http://www.kredittilsynet.no/wbch3.exe?ce=19535> [lest 18.02.08]

Kredittilsynet (2006a) Informasjon om nye kapitaldekningsregler. Tilgjengelig fra:

<http://www.kredittilsynet.no/archive/attachments/01/17/Prese017.ppt#279,2> [lest 15.02.08]

Kredittilsynet (2006b) *Pilar 2 i nytt kapitaldekningsregelverk - retningslinjer for vurdering av risikonivå og beregning av kapitalbehov i institusjonene.* Tilgjengelig fra:

<http://www.kredittilsynet.no/wbch3.exe?d=5712> [lest 18.02.08]

Kredittilsynet (2006c). *Retningslinjer for tilsynsprosessen. Pilar 2 i nytt kapitaldekningsregelverk for kredittinstitusjoner og verdipapirforetak.* Tilgjengelig fra:

<http://www.kredittilsynet.no/archive/attachments/01/17/Runds033.doc> [lest 18.02.08]

Kredittilsynet (2005) *Foreskrift om minstekrav til kapitaldekning for operasjonell risiko for kredittinstitusjoner og verdipapirforetak.* Tilgjengelig fra:

<http://www.Kredittilsynet.no/archive/0sto/01/04/forsk001.pdf> [lest 20.02.08]

Kredittilsynet (2004) *Om de nye kapitaldekningsreglene (Basel II).* Tilgjengelig fra:

<http://www.Kredittilsynet.no/wbch3.exe?ce=12677> [lest 20.02.08]

Kunnskapssenteret (2004) *Deskriptivt design.* Tilgjengelig fra:

<http://www.kunnskapssenteret.com/articles/2516/1/Deskriptivt-design/Deskriptivt-design.html> [lest 23.02.08]

Norges Bank (2006b) *Hva betyr Basel II for bankenes kapitaldekning?* Tilgjengelig fra:
http://www.norges-bank.no/Pages/Report_58871.aspx [lest 09.03.08]

Norges Bank (2004) *Norske finansmarkeder – pengepolitikk og finansiell stabilitet.*
Tilgjengelig fra: http://www.norges-bank.no/upload/import/publikasjoner/skriftserie/34/hele_heftet_34.pdf [lest 05.03.08]

Martinsen, T. (2005) *Hvilken effekt vil nye kapitaldekningsregler få for marginer i krdittmarkedet.* Tilgjengelig fra:
www.Kredittilsynet.no/archive/attachments/01/10/Marti007.ppt [lest 15.02.08]

Ramm, C. (2004) *Nye internasjonale rammevilkår for bankene, Basel II, konsekvenser for kundene og verdpapir – markedet.* Tilgjengelig fra:
http://www.dnbnor.no/portalfront/nedlast/no/bedrift/kurs_seminar/christian_ramm_dnbnor_markets.pdf [lest 21.02.08]

Rummel, N. (2007) *Subprime keeping feds from setting bank regs.* Tilgjengelig fra:
<http://www.financialweek.com/apps/pbcs.dll/article?AID=/20070827/REG/70824017/1006/TOC> [lest 05.04.08]

Sjåberg, J. I. (2007) *Kapitaldekningsregelverket – En oversikt og en oppdatering.* Tilgjengelig fra:
http://www.Kredittilsynet.no/archive/markedsavd_pdf/01/05/Hst20036.ppt#289,14,Krav%20til%20ansvarlig%20kapital [lest 11.02.08]

Skauge, A (2005) *Vil Basel II gi oss en tryggere banksektor? Konsekvenser for finansiell stabilitet.* Tilgjengelig fra:
<http://www.kredittilsynet.no/archive/attachments/01/10/Skaug008.doc> [lest 04.03.08]

Statistisk sentralbyrå (2007). *Bankenes rentemargin øker.* Tilgjengelig fra:
<http://www.ssb.no/orbofrent/arkiv/art-2007-08-31-01.html> [lest 09.03.08]

Statistisk sentralbyrå (2005) *Om statistikken.* Tilgjengelig fra:
<http://www.ssb.no/finansinst/om.html> [lest 02.03.08]

Statistisk sentralbyrå (2000) *Bankkrisen*. Tilgjengelig fra:
<http://www.ssb.no/aar2000/art-1999-11-10-01.html> [lest 01.02.08]

Staude, A. (2007) *Basel II – pilar 2 Dokumentasjon om risikoprofil og nødvendig kapitalbehov*. Tilgjengelig fra:
http://www.bankenessikringsfond.no/AS_1_bankenes_sikringf0907_ppt_5fUfm.ppt.file
[lest 23.05.08]

Thorsteinsen, G & Johansen, S (2007) *Basel II – formål og hovedprinsipper*. Tilgjengelig fra:
http://www.kredittilsynet.no/archive/f-avd_ppt/01/01/Basel047.ppt - 326,1, Basel II – Formål og hovedprinsipper[lest 26.02.08]

Valentine, T & Ford, G. (1999) *Readings in Financial Institution Management*. Allen & Unwin. Tilgjengelig fra:
http://books.google.no/books?id=2Kio5OriMSMC&pg=PA204&lpg=PA204&dq=valentine+%26+ford%2Brisk+based+pricing&source=web&ots=v1D0hvyXze&sig=YUJCSNoot_cQKW6m9sGNyIRO8Q&hl=no&sa=X&oi=book_result&resnum=1&ct=result [lest 12.03.08]

Wikipedia (u.å,a) *Bank*. Tilgjengelig fra: <http://no.wikipedia.org/wiki/Bank> [lest 25.02.08]

Wikipedia (u.å,b) *Sparebank*. Tilgjengelig fra: <http://no.wikipedia.org/wiki/Sparebank>
[lest 25.02.08]

Wikipedia (u.å,c) *Risikobasert prising*. Tilgjengelig fra:
http://no.wikipedia.org/wiki/Risikobasert_prising [lest 07.02.08]

Wikipedia (u.å,d) *Monopol*. Tilgjengelig fra: <http://no.wikipedia.org/wiki/Monopol>
[lest 15.05.08]

Wikipedia (u.å,e) *Overconfidence effect*. Tilgjengelig fra:
http://en.wikipedia.org/wiki/Overconfidence_effect#Overconfidence_and_ignoring_of_base_rates [lest 11.05.08]

Winther, R (2000) *Risikostyring; Hva, Hvorfor, Hvordan?* Tilgjengelig fra:
http://www.it.hiof.no/prosjekter/hoit/html/nr1_00/runew.html [lest 20.05.08]

Vedlegg 1: Spørreskjema

Spørreskjema. Kapitaldekningsregelverket Basel II.

Spørreskjemaet består av totalt 41 spørsmål. De fleste spørsmålene er lukkede spørsmål med på forhånd oppgitte svaralternativer. Hensikten med et prekodet spørreskjema er at vi skal kunne se på likheter og variasjoner i respondentenes svar, samtidig som vi ønsker å kunne generalisere resultatene fra utvalget til populasjonen på en best mulig måte. Samtidig er der også enkelte åpne spørsmål, hensikten her å få mer innsikt i enkelte temaer enn hva man kan få ved gitte svaralternativer. Spørreskjemaet er lagt opp slik at det ikke vil være altfor tidkrevende for respondentene å svare, og vi tror at en enkelt respondent med noe kjennskap til regelverket skal kunne svare på samtidlige spørsmål.

Formål: Spørreskjemaets hensikt er å få belyst hvordan innføringen av Basel II påvirker den norske banknæringen. Vi vil i særlig grad fokusere på hvordan regelverket påvirker konkurransesituasjonen i markedet.

Respondenter: Representanter fra den norske banknæringen med kjennskap til Basel II.

Tusen takk for at du/dere deltar i denne undersøkelsen!

Den informasjon som måtte fremkomme av spørreskjemaet vil bli behandlet konfidensielt og følge loven om personvern. Ingen enkeltpersoner vil bli sitert eller på annen måte gjengitt uten samtykke. Vi gjør oppmerksom på at spørsmålet "bankens navn" kun vil bli benyttet til eget bruk.

1. Hvilken bank representerer du? (minner om at spørreskjema behandles anonymt, dette er kun for å få oversikt over hvem som har besvart)
-

2. Hvor mye forvaltningskapital hadde banken i 2007?
☐ Mer enn 50 mrd	7,8 %
☐ Mellom 10 og 50 mrd	23,5 %
☐ Mindre enn 10 mrd	68,6 %
3. Når begynte banken å rapportere etter Basel II?
☐ 2007	13,8 %
☐ 2008	86,3 %
4. Hvilken metode benytter banken for beregning av kredittrisiko?
☐ Standardmetoden	90,2 %
☐ Grunnleggende IRB	7,8 %
☐ Avansert IRB	2,0 %
5. Hvilken metode for beregning av kredittrisiko vil banken benytte i fremtiden?
☐ Standardmetoden	76,5 %
☐ Grunnleggende IRB	9,8 %
☐ Avansert IRB	13,7 %
6. I hvilken grad mener du at parametrene som er fastsatt av tilsynsmyndighetene for beregning av kredittrisiko etter standardmetoden er fornuftige?
Svært liten grad	Liten grad	Verken liten eller stor grad	Stor grad	Svært stor grad
1	2	3	4	5
0,0 %	2,0 %	25,5 %	56,9 %	15,7 %
7. Hvilken metode benytter banken for beregning av markedsrisiko?
☐ Standardmetoden	86,0 %
☐ Intern metode	14,0 %
8. Hvilken metode for beregning av markedsrisiko vil banken benytte seg av i fremtiden?
☐ Standardmetoden	82,0 %
☐ Intern metode	18,0 %
9. Hvilken metode benytter banken for beregning av operasjonell risiko?
☐ Basismetoden	64,7 %
☐ Standardmetoden	35,3 %
☐ Avansert metode	0,0 %

10. Hvilken metode for beregning av operasjonell risiko vil banken benytte seg av i fremtiden?

☐ Basismetoden	56,9 %
☐ Standardmetoden	37,3 %
☐ Avansert metode	5,9 %

11. Fører Basel II til endringer i operasjonell risiko for din bank?

☐ Ja, positiv endring	27,5 %
☐ Ja, negativ endring	11,8 %
☐ Nei	31,4 %
☐ Vet ikke	29,4 %

Hvor enig er du i følgende påstander:

12. ”Innføringen av Basel II fører til bedre vurdering av kredittrisiko i banken”

Helt Uenig	Litt uenig	Verken enig eller uenig	Litt Enig	Helt enig
1	2	3	4	5
0,0 %	13,7 %	17,6 %	35,3 %	33,3 %

13. ”Innføringen av Basel II fører til bedre vurdering av markedsrisiko i banken”

Helt Uenig	Litt uenig	Verken enig eller uenig	Litt enig	Helt enig
1	2	3	4	5
2,0 %	11,8 %	27,5 %	37,3 %	21,6 %

14. ”Innføringen av Basel II fører til bedre vurdering av operasjonell risiko i banken”

Helt Uenig	Litt uenig	Verken enig eller uenig	Litt enig	Helt enig
1	2	3	4	5
0,0 %	7,8 %	27,5 %	45,1 %	19,6 %

15. Hvilken prisstrategi benyttet banken i forbindelse med utlån innen personmarkedet før innføringen av Basel II?

☐ Risikobasert prising	0,0 %
☐ Konkurransestyrt prising	13,7 %
☐ En blanding	86,3 %
☐ Annet	0,0 %

16. Hvilken prisstrategi benyttet banken i forbindelse med utlån innen bedriftsmarkedet før innføringen av Basel II?

☐ Risikobasert prising	5,9 %
☐ Konkurransestyrt prising	11,8 %
☐ En blanding	82,4 %
☐ Annet	0,0 %

17. Hvilken prisstrategi benytter banken i forbindelse med utlån innen personmarkedet etter innføringen av Basel II?

☐ Risikobasert prising	15,7 %
☐ Konkurransestyrt prising	5,9 %
☐ En blanding	76,5 %
☐ Annet	2,0 %

18. Hvilken prisstrategi benytter banken i forbindelse med utlån innen bedriftsmarkedet etter innføringen av Basel II?

☐ Risikobasert prising	23,5 %
☐ Konkurransestyrt prising	3,9 %
☐ En blanding	70,6 %
☐ Annet	2,0 %

19. Utdyp gjerne tidligere og nåværende prisstrategier nærmere her:

20. I hvilken grad tas det hensyn til følgende faktorer ved prising av utlån i personmarkedet?

	Svært liten grad	Liten grad	Verken liten eller stor grad	Stor grad	Svært stor grad
Kundens bruk av andre produkter i banken (Visa, brukskonto, etc.)	1 23,5 %	2 21,6 %	3 23,5 %	4 25,5 %	5 5,9 %
Bankens egne betingelser knyttet til det enkelte produkt/tjeneste	1 3,9 %	2 13,7 %	3 17,6 %	4 39,2 %	5 25,5 %
Marginer/lønnsomhet med dagens betingelser	1 0,0 %	2 4,0 %	3 22,0 %	4 58,0 %	5 16,0 %
Utviklingstrekk Referanserenter/fundingkostnader	1 3,9 %	2 5,9 %	3 11,8 %	4 60,8 %	5 17,6 %
Utviklingstrekk i markedet/konkurransesituasjonen	1 0,0 %	2 0,0 %	3 19,6 %	4 52,9 %	5 27,5 %
Ekstra tapsavsetning som en buffer mot fremtidige endringer	1 9,8 %	2 39,2 %	3 41,2 %	4 7,8 %	5 2,0 %

Kredittrisiko	1 0,0 %	2 5,9 %	3 13,7 %	4 47,1 %	5 33,3 %
Markedsrisiko	1 25,5 %	2 25,5 %	3 23,5 %	4 23,5 %	5 2,0 %
Operasjonell risiko	1 27,5 %	2 29,4 %	3 25,5 %	4 13,7 %	5 3,9 %
Korrigeringer for konjunkturer	1 9,8 %	2 23,5 %	3 45,1 %	4 19,6 %	5 2,0 %

21. I hvilken grad tas det hensyn til følgende faktorer ved prising av lån i bedriftsmarkedet?

	Svært liten grad 1	Liten grad 2	Verken liten eller stor grad 3	Stor grad 4	Svært stor grad 5
Kundens bruk av andre produkter i banken (Visa, brukskonto, etc.)	23,5 %	7,8 %	39,2 %	23,5 %	5,9 %
Bankens egne betingelser knyttet til det enkelte produkt/tjeneste	5,9 %	9,8 %	23,5 %	45,1 %	15,7 %
Marginer/lønnsomhet med dagens betingelser	2,0 %	0,0 %	16,0 %	60,0 %	22,0 %
Utviklingstrekk Referanserenter/fundingkostnader	3,9 %	2,0 %	9,8 %	62,7 %	21,6 %
Utviklingstrekk i markedet/konkurransesituasjonen	2,0 %	4,0 %	16,0 %	58,0 %	20,0 %
Ekstra tapsavsetning som en buffer mot fremtidige endringer	7,8 %	19,6 %	47,1 %	21,6 %	3,9 %
Kredittrisiko	2,0 %	2,0 %	11,8 %	43,1 %	41,2 %
Markedsrisiko	21,6 %	15,7 %	41,2 %	17,6 %	3,9 %
Operasjonell risiko	21,6 %	25,5 %	35,3 %	13,7 %	3,9 %
Korrigeringer for konjunkturer	3,9 %	19,6 %	51,0 %	25,5 %	0,0 %

22. I hvilken grad tror du at innføringen av Basel II vil medføre lavere marginer i personmarkedet på lang sikt?

Svært liten grad	Liten grad	Verken liten eller stor grad	Stor grad	Svært stor grad
1	2	3	4	5
5,9 %	7,8 %	37,3 %	37,3 %	11,8 %

23. I hvilken grad tror du at innføringen av Basel II vil medføre lavere marginer for din bank i personmarkedet på lang sikt?

Svært liten grad	Liten grad	Verken liten eller stor grad	Stor grad	Svært stor grad
1	2	3	4	5
3,9 %	11,8 %	35,3 %	39,2 %	9,8 %

24. I hvilken grad tror du at innføringen av Basel II vil føre til lavere marginer i bedriftsmarkedet på lang sikt?

Svært liten grad	Liten grad	Verken liten eller stor grad	Stor grad	Svært stor grad
1	2	3	4	5
7,8 %	23,5 %	41,2 %	25,5 %	2,0 %

25. I hvilken grad tror du at innføringen av Basel II vil føre til lavere marginer for din bank i bedriftsmarkedet på lang sikt?

Svært liten grad	Liten grad	Verken liten eller stor grad	Stor grad	Svært stor grad
1	2	3	4	5
9,8 %	25,5 %	41,2 %	23,5 %	0,0 %

26. Vil din bank redusere sitt generelle prisnivå på utlån som følge av Basel II?

☐ Bare i personmarkedet	17,6 %
☐ Bare i bedriftsmarkedet	0,0 %
☐ I begge markedene	7,8 %
☐ Ingen av markedene	41,2 %
☐ Vet ikke	33,3 %

27. I hvilken grad vil dere anta at risikoen for feilprising av utlånsporteføljer vil reduseres som en konsekvens av innføringen av Basel II?

Svært liten grad	Liten grad	Verken liten eller stor grad	Stor grad	Svært Stor grad
1	2	3	4	5
13,7 %	13,7 %	31,4 %	33,3 %	7,8 %

28. I hvilken grad tror du at banker som benytter IRB – metode vil kunne ta en lavere pris på sine utlån enn banker som benytter standardmetoden?

Svært liten grad	Liten grad	Verken liten eller stor grad	Stor grad	Svært Stor grad
1	2	3	4	5
0,0 %	5,9 %	15,7 %	54,9 %	23,5 %

29. Hvilken effekt tror du innføringen av Basel II har på konkurransen i markedet?

Svakere konkurranse	Litt svakere konkurranse	Uendret konkurranse	Litt sterkere konkurranse	Sterkere konkurranse
1	2	3	4	5
0,0 %	5,9 %	15,7 %	62,7 %	15,7 %

30. Hvilken påvirkning tror du innføringen av Basel II har på konkurranseevnen til din bank?

Svakere konkurranseevne	Litt svakere Konkurranseevne	Uendret konkurranseevne	Litt sterkere konkurranseevne	Sterkere konkurranseevne
1	2	3	4	5
2,0 %	11,8 %	56,9 %	21,6 %	7,8 %

31. Hvordan tror du banker som benytter seg av standardmetoden for beregning av kredittrisiko får endret sin konkurranseevne, sammenlignet med banker som benytter IRB – metode?

Svakere konkurranseevne	Litt svakere konkurranseevne	Uendret konkurranseevne	Litt sterkere konkurranseevne	Sterkere konkurranseevne
1	2	3	4	5
2,0 %	58,8 %	23,5 %	11,8 %	3,9 %

32. I hvilken grad vil du anta at man får en utvikling med flere sammenslåinger blant norske banker i tiden fremover, som en konsekvens av innføringen av Basel II?

Svært liten grad	Liten grad	Verken liten eller stor grad	Stor grad	Svært stor grad
1	2	3	4	5
11,8 %	17,6 %	29,4 %	35,3 %	5,9 %

33. Vil innføringen av Basel II føre til endringer i bankenes utlånsporteføljer?

☐ Nei, utlånsporteføljene vil være uendret	66,7 %
☐ Banken vil satse mer på utlån med lavere risiko	21,6 %
☐ Banken vil satse mer på utlån men høyere risiko	5,9 %
☐ Ulik utlånsportefølje, men likt risikonivå	5,9 %

34. Hvor mye forventes det at bankens egenkapital vil endre seg som en konsekvens av innføringen av Basel II?
☐ - mer enn 10 %	11,8 %
☐ - 5,1-10 %	2,0 %
☐ - 0,1-5 %	5,9 %
☐ ingen endring	39,2 %
☐ + 0,1-5 %	29,4 %
☐ + 5,1-10 %	9,8 %
☐ + mer enn 10 %	2,0 %
35. I hvilken grad mener dere Basel II fungerer bedre som et risikostyringsverktøy enn Basel I?
Svært liten grad	Liten grad	Verken liten eller stor grad	Stor grad	Svært stor grad
1	2	3	4	5
2,0 %	2,0 %	15,7 %	35,3 %	45,1 %
36. Hvor mye forventes det at Basel II vil påvirke inntjeningen i personmarkedet?
☐ - mer enn 10 %	2,0 %
☐ - 5,1-10 %	12,0 %
☐ - 0,1-5 %	32,0 %
☐ ingen endring	44,0 %
☐ + 0,1-5 %	10,0 %
☐ + 5,1-10 %	0,0 %
☐ + mer enn 10 %	0,0 %
37. Hvor mye forventes det at Basel II vil påvirke inntjeningen i bedriftsmarkedet?
☐ - mer enn 10 %	0,0 %
☐ - 5,1-10 %	2,0 %
☐ - 0,1-5 %	20,0 %
☐ ingen endring	54,0 %
☐ + 0,1-5 %	22,0 %
☐ + 5,1-10 %	2,0 %
☐ + mer enn 10 %	0,0 %
38. Hvilken endring medfører innføringen av Basel II for deres bank?
(her er det mulig å svare på flere alternativer)
☐ Investering i nye IKT- systemer	41,2 %
☐ Nye arbeidsoppgaver for ansatte	84,3 %
☐ Omlegging av interne rutiner	92,2 %
☐ Omstrukturering av bedriften	3,9 %

39. Hvilken påvirkning mener dere at Basel II har på følgende faktorer i deres bank:

	Svært negativ	Litt negativ	Nøytral	Litt positiv	Svært positiv
	1	2	3	4	5
Prosesser	0,0 %	0,0 %	23,5 %	58,8 %	17,6 %
Datastruktur	0,0 %	6,0 %	54,0 %	32,0 %	8,0 %
Kapitalallokering	0,0 %	2,0 %	35,3 %	49,0 %	13,7 %
Lønnsomhet	0,0 %	14,0 %	60,0 %	22,0 %	4,0 %
Kostnader	5,9 %	41,2 %	39,2 %	13,7 %	0,0 %
Inntjening	0,0 %	25,5 %	54,9 %	17,6 %	2,0 %
Konkurranssevne	0,0 %	33,3 %	45,1 %	19,6 %	2,0 %
Intern kontroll	0,0 %	0,0 %	15,7 %	68,6 %	15,7 %
Soliditet	0,0 %	2,0 %	49,0 %	43,1 %	5,9 %

40. I hvilken grad har innføringen av Basel II vært positivt for din bank?

Svært liten grad	Liten Grad	Verken liten eller stor grad	Stor grad	Svært stor grad
1	2	3	4	5
2,0 %	8,0 %	26,0 %	52,0 %	12,0 %

41. Her kan dere gi egne kommentarer til Basel II regelverket:

Vedlegg 2: Intervjuguide

Navn:.....

Tidspunkt:.....

Intervjuguide. Kapitaldekningsregelverket Basel II.

Intervjuguiden vil bli brukt som et utgangspunkt for et semi – strukturert intervju med et utvalg representanter fra den norske banknæringen med kjennskap til Basel II. Den vil ikke bli brukt som et spørreskjema, men vil være til hjelp for å få en viss progresjon og struktur på intervjuet. Intervjuet vil ha et epistemologisk utgangspunkt der hensikten er å få til en åpen og god dialog med informanten. Dette for å kunne få tak i kunnskap, forståelser og erfaringer.

Formål: Intervjuenes hensikt er å få belyst problemstillingene rundt bruk av kapitaldekningsregelverket Basel II i norske banker på en annen måte enn hva som er tilfellet ved bruk av sekundærdata. Utgangspunktet for intervjuet vil være basert på respondentenes svar på spørreundersøkelsen. Vi vil her forsøke å gå mer i dybden på ulike områder, enn det spørreskjemaet tillater. Hovedsaklig vil vi se på Basel II sin påvirkning på den norske banknæringen, med særlig fokus på konkurransesituasjonen i markedet.

Respondenter: Representanter fra den norske banknæringen med kjennskap til Basel II.

Den informasjon som måtte fremkomme av intervjuene vil bli behandlet konfidensielt og følge loven om personvern. Ingen enkeltpersoner vil bli sitert eller på annen måte gjengitt uten samtykke.

Tema	Dialogflyt <i>Spørsmålene trenger ikke å besvares i rekkefølge, men benyttes som huskeliste i forbindelse med intervjuene. Målsettingen er å oppnå en god dialog.</i>	Spørsmålenes intensjon
Implementering av Basel II	<ul style="list-style-type: none"> - Hvordan har banken forberedt seg til implementering av Basel II? - Hvordan har implementeringen fungert for deres bank? - Hvilke interne endringer har banken gjennomført i forbindelse med Basel II? - Hva er den generelle oppfatningen i banknæringen rundt implementering av Basel II? 	Få innblikk i hvordan bankene har forberedt seg til innføringen av Basel II, og hvordan de opplever denne prosessen.
Generelt om valg av metode, og hensikten med Basel II og risikovurdering.	<ul style="list-style-type: none"> - Hvilke faktorer har vært avgjørende for valg av metode? - Fanger Basel II opp den faktiske operasjonelle risikoen i banken? - Tror du at den faktiske operasjonelle risikoen (ikke nødvendigvis den man kommer frem til ved beregning av kapitaldekningskravet) vil øke som en følge av innføringen av Basel II, med tanke på evt. innføring av nye systemer, arbeidsoppgaver og rutiner. - Har du noen tanker om hvordan man kan beregne operasjonell risiko på en mer nøyaktig måte? - Hvordan påvirker valg av metode konkurransevnen til bankene? 	Her vil vi se nærmere på hva som ligger bak bankenes valg av de ulike metodene, og om dette vil endre seg i fremtiden. Vi vil også se om bankene føler Basel II er til hjelp, og om rammeverket fungerer slik det er tenkt.
Bankens prisstrategi	<ul style="list-style-type: none"> - Kan du fortelle litt generelt om hvordan banken går frem når det gjelder prising av utlån, og hvordan Basel II påvirker denne prosessen? - Hvordan vil det generelle prisnivået i markedet endre seg etter innføringen av Basel II? 	Hensikten er å i størst mulig grad få avdekket hvordan Basel II påvirker

	<ul style="list-style-type: none"> ○ Er der forskjell mellom personmarkedet og bedriftsmarkedet? - Vil banker som benytter IRB – metoden kunne ta en annen pris på sine utlån enn banker som benytter standardmetoden? - Forekommer feilprising ofte i bankmarkedet? <ul style="list-style-type: none"> ○ Forventes det at Basel II vil påvirke dette? ○ Dersom feilprising forekommer, hvilke produkter/kunder gjelder dette? - Hvordan måles total kunder i forhold til risiko? - Hvilke andre elementer enn Basel II påvirker prisingen? <p>Kommentar: Fint om vi kan få avdekket litt generelt om hvordan banken priser sine utlån, samtidig som vi får innblikk i hvilke faktorer som særlig vil bli berørt av Basel II og hvordan dette påvirker prisen.</p>	prising av bankens utlån.
Marginer	<ul style="list-style-type: none"> - Hvordan tror du innføringen av Basel II vil påvirke marginen i markedet generelt, samt marginene i deres bank? <ul style="list-style-type: none"> ○ Er det forskjell mellom person- og bedriftsmarkedet? - Hvilken sammenheng er det mellom bankenes rentemargin og inntjening? - Hvordan beregner dere bankens rentemargin? 	Hensikten er å få avdekket hvordan marginene i markedet blir påvirket av Basel II.
Konkurransenintensiteten i markedet.	<ul style="list-style-type: none"> - Hvilken effekt tror dere at innføringen av Basel II har på konkurransen i markedet? <ul style="list-style-type: none"> ○ Vil konkurransen bli sterkere/svakere ○ Forskjeller mellom store og små banker ○ Vil noen banker få en fordel fremfor andre banker - Er det slik at standardmetodebanker og IRB – banker opererer i samme marked? <ul style="list-style-type: none"> ○ Hva er tilfellet for deres bank? 	Hensikten er å få belyst om Basel II er med på å endre konkurranseintensiteten i markedet.

	<ul style="list-style-type: none"> - Tror dere at vi vil se en økning i antall sammenslåinger av banker i fremtiden som følge av Basel II? <ul style="list-style-type: none"> o Vil det være noen sammenheng mellom antall sammenslåinger og valg av metode? <p>Kommentar: Det er fint om dere kan fortelle generelt om hvordan konkurransen i markedet påvirkes av Basel II, samtidig som dette knyttes opp mot prisen og marginene i markedet.</p>	
<p>Generelt om Basel II</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Synes du Basel II er positivt for banken? - Hva er svakhetene med Basel II? - Hvorfor er Basel II et bedre risikostyringsverktøy enn Basel I? 	<p>Hensikten her er å få belyst bankens generelle oppfattning av Basel II, og hva som evt. kunne vært gjort annerledes</p>

Vedlegg 3: Kji – kvadrat test

Beskrivelse av spørsmål	Spørsmål	p - verdi	Pearson Kji – kvadrat	Kritisk verdi
Bankenes størrelse og valg av metode for beregning av kredittrisiko	2 & 4	,000	51,000	9,488
Bankenes størrelse og valg av metode for beregning av kredittrisiko – etter sammenslåing til IRB – metoder	2 & 4	,000	51,000	5,991
Bankenes str. og valg av metode for op.risiko	2 & 9	,222	3,011	7,815
Op. Metode og forventet endring i op. Risiko	9 & 11	,102	6,214	11,143
Prisstrategi i PM før Basel II og standard-/IRB - metoder	4 & 15	,028	4,823	3,841
Prisstrategi i PM etter Basel II	4 & 16	,143	3,895	5,991
Prisstrategi i BM før Basel II	4 & 17	,901	0,582	7,815
Prisstrategi i BM etter Basel II	4 & 18	,613	1,809	7,815
Redusert pris på utlån	4 & 26	,217	4,444	9,488
Endring utlånsporteføljer	4 & 33	,061	7,386	7,815
Endring i EK	4 & 34	,009	17,104	12,592
Inntjening i PM	4 & 36	,009	13,423	12,592
Inntjening i BM	4 & 37	,653	2,45	9,488
Basel II fører til følgende endringer i bankene:	4 & 38			
Investering i IKT		,013	6,201	3,841
Nye arbeidsoppgaver		,049	3,864	3,841
Omlegging av interne rutiner		,184	1,768	3,841
Omstrukturering av bedriften		,674	,177	3,841
Rentemargin og valg av metode ^[1]	4	,967	,002	3,841
Rentemargin og endring i utlånsporteføljen ^[1]	33	,751	1,209	7,815
Rentemargin og endring i egenkapital ^[1]	34	,354	6,650	12,592
Rentemargin og inntjening i PM ^[1]	36	,264	5,232	12,592
Rentemargin og inntjening i BM ^[1]	37	,348	4,455	9,488
Rentemargin og forvaltningskapital ^[1]	2	,112	4,382	5,991

[1] Her tester vi bankenes rentemargin opp mot enkelte av spørsmålene i spørreskjemaet. Bankene deles opp i to ulike grupper. Gruppe 1 er de bankene med lavere rentemargin enn landsgjennomsnittet og gruppe 2 er bankene med høyre rentemargin.

Man bør være oppmerksom på at resultatene ikke alltid er gyldige, dersom ikke kji – kvadrattabellen oppfyller visse krav. En tommelfingerregel er at alle forventningsverdiene skal være større eller lik 1, og minst 80 % bør være større eller lik 5 (Johannesen, 2007). Dette er ikke tilfellet for den første testen som ser på spørsmål 2 og 4. Dersom dette ikke er tilfelle, kan man eventuelt slå sammen kategorier (Johannesen, 2007). Resultatet viser at det er mest hensiktsmessig å dele bankene inn i to ulike grupper; IRB – banker og standardmetodebanker. Dette innebærer at IRB – bankene består av banker som benytter både grunnleggende og avansert IRB. Det er disse to kategoriene vi vil benytte i den videre analysen. Altså er det slik at når vi snakker om IRB – banker og standardmetodebanker, kan dette også tolkes som store

og små banker. I standardmetodebankene inngår mellomstore banker som har en forvaltningskapital på mellom 10 – 50 milliarder.

Vi gjør oppmerksom på at med unntak av den første testen, har vi slått sammen alternativene i spørsmål fire til to ulike alternativer, standardmetodebanker og IRB – banker. Altså blir antall frihetsgrader lavere, enn hva tilfellet hadde blitt dersom vi benyttet de tre opprinnelige alternativene i den videre analysen.

Når ett eller flere av svaralternativene ikke blir benyttet, blir de utelatt fra testen. Antall frihetsgrader vil da bli redusert. Dette gjelder spørsmål 9, 15, 16, og 37.

Vedlegg 4: Mann-Whitney U Test

Beskrivelse av spørsmål	Spørsmål	p – verdi
Parametrene i standardmetoden	4 & 6	,709
Bedre vurdering av markedsrisiko	4 & 12	,400
Bedre vurdering av operasjonell risiko	4 & 13	,225
Bedre vurdering av kredittrisiko	4 & 14	,064
Lavere marginer i personmarkedet	4 & 22	,912
Lavere marginer for banken i PM ¹	4 & 23	,781
Lavere marginer i bedriftsmarkedet	4 & 24	,438
Lavere marginer for banken i BM ²	4 & 25	,658
Redusert risiko for feilprising	4 & 27	,023
Lavere pris for IRB – banker	4 & 28	,486
Konkurransen i markedet	4 & 29	,291
Bankens konkurransevne	4 & 30	,012
Standardmetodebankes konkurransevne sammenlignet med IRB – banker	4 & 31	,132
Økt antall sammenslåinger	4 & 32	,299
Basel II bedre enn Basel I	4 & 35	,034
Basel II sin påvirkning på følgende faktorer:	4 & 39	
Prosesser		,341
Datastruktur		,045
Kapitalallokering		,032
Lønnsomhet		,002
Kostnader		,128
Inntjening		,010
Konkurransevne		,020
Intern – kontroll		1,000
Soliditet		,969
Hvor positivt er Basel II for banken ³	4 & 40	,029
Rentemargin og marginer i PM ³	22	,563
Rentemargin og bankens marginer i PM ³	23	,597
Rentemargin og marginer i BM ³	24	,578
Rentemargin og bankens marginer BM ³	25	,835

¹ PM = personmarkedet

² BM = bedriftsmarkedet

³ Her tester vi bankenes rentemargin opp mot enkelte av spørsmålene i spørreskjemaet. Bankene deles opp i to ulike grupper. Gruppe 1 er de bankene med lavere rentemargin enn landsgjennomsnittet og gruppe 2 er bankene med høyere rentemargin.

Vedlegg 5: Binomisk test

Beskrivelse av spørsmål	Spørsmål	Obs. verdi gruppe 1	Obs. verdi gruppe 2	P - verdi	z - verdi
Parametrene i standardmetoden ^[1]	6	27 %	73 %	,002	3,29
Bedre vurdering av markedsrisiko ^[2]	12	41 %	59 %	,262	1,29
Bedre vurdering av operasjonell risiko ^[2]	13	35 %	65 %	,049	2,14
Bedre vurdering av kredittrisiko ^[2]	14	31 %	69 %	,011	2,71
Lavere marginer i personmarkedet ^[1]	22	51 %	49 %	1,0	-0,14
Lavere marginer for banken i PM ^[1]	23	51 %	49 %	1,0	-0,14
Lavere marginer i bedriftsmarkedet ^[1]	24	73 %	27 %	,002	-3,29
Lavere marginer for banken i BM ^[1]	25	76 %	24 %	,000	-3,71
Redusert risiko for feilprising ^[1]	27	59 %	41 %	,262	-1,29
Lavere pris for IRB – banker ^[1]	28	22 %	78 %	,000	4,00
Konkurransen i markedet ^[3]	29	22 %	78 %	,000	4,00
Bankens konkurranseevne ^[3]	30	71 %	29 %	,005	-3,00
Standardmetodebankenes konkurranseevne sammenlignet med IRB – banker ^[3]	31	84 %	16 %	,000	-4,86
Økt antall sammenslåinger ^[1]	32	59 %	41 %	,262	-1,29
Basel II bedre enn Basel I	35	20 %	80 %	,000	4,28
Basel II sin påvirkning på følgende faktorer: ^[4]	39				
Prosesser		24 %	76 %	,000	3,71
Datastruktur		60 %	40 %	,203	-1,43
Kapitalallokering		37 %	63 %	,092	1,86
Lønnsomhet		74 %	26 %	,001	-3,43
Kostnader		86 %	14 %	,000	-5,14
Inntjening		80 %	20 %	,000	-4,28
Konkurranseevne		78 %	22 %	,000	-4,00
Intern kontroll		16 %	84 %	,000	-4,86
Soliditet		51 %	49 %	1,0	-0,14
Hvor positivt er Basel II for banken ^[1]	40	36 %	64 %	,065	2,00

[1] Spørsmål med svaralternativ; Svært liten grad – Svært stor grad

Gruppe 1: de som har svart mellom liten grad og verken liten eller stor grad

Gruppe 2: de som har svart stor grad eller svært stor grad

[2] Spørsmål med svaralternativ; Helt uenig – Helt enig.

Gruppe 1: de som har svart mellom helt uenig og verken enig eller uenig

Gruppe 2: de som har svart litt enig og helt enig

[3] Spørsmål med svaralternativ; Svåkere konkurranse/-evne – Sterkere konkurranse/-evne

Gruppe 1: de som har svart mellom svåkere konkurranse og uendret konkurranse

Gruppe 2: de som har svart litt sterkere konkurranse og sterkere konkurranse

[4] Spørsmål med svaralternativ; Svært negativ – Svært positiv

Gruppe 1: de som har svart mellom svært negativ og verken positiv eller negativ

Gruppe 2: de som har svart litt positiv og svært positiv

Obs.verdi betegner hvor mange prosent av svarene som er i henholdsvis gruppe 1 og 2
p – verdien ved en tosidig test; kritisk verdi er 0,05
z – verdien ved en høyresidig test; kritisk verdi er 1,645

Vedlegg 6: Ordinal logistisk regresjonsanalyse

Link Function: Logit

Response Information [1]

Variable	Value	Count
endek	1.0	5
	2.0	1
	3.0	3
	4.0	20
	5.0	15
	6.0	5
	7.0	1
Total		50

Factor Information [2]

Factor	Levels	Values
metkred	2	1.0; 2.0
metop	2	1.0; 2.0
metmark	2	1.0; 2.0

* NOTE * 50 cases were used

* NOTE * 1 cases contained missing values

Logistic Regression Table [3]

Predictor	Coef	SE Coef	Z	P	Ratio	Odds		95% CI	
						Lower	Upper	Lower	Upper
Const(1)	-2,91664	0,654138	-4,46	0,000					
Const(2)	-2,59847	0,590133	-4,40	0,000					
Const(3)	-1,96492	0,484353	-4,06	0,000					
Const(4)	0,146015	0,351511	0,42	0,678					
Const(5)	1,88335	0,475319	3,96	0,000					
Const(6)	3,82388	1,02775	3,72	0,000					
metkred									
2.0	3,79440	1,25705	3,02	0,003	44,45	3,78	522,29		
metop									
2.0	0,337307	0,590318	0,57	0,568	1,40	0,44	4,46		
metmark									
2.0	-0,746811	0,798112	-0,94	0,349	0,47	0,10	2,26		

Log-Likelihood = -69,618

Test that all slopes are zero: G = 12,114, DF = 3, P-Value = 0,007

Goodness-of-Fit Tests

Method	Chi-Square	DF	P
Pearson	24,3908	33	0,861
Deviance	22,2642	33	0,922

Measures of Association:

(Between the Response Variable and Predicted Probabilities)

Pairs	Number	Percent	Summary Measures
Concordant	387	42,7	Somers' D 0,24
Discordant	173	19,1	Goodman-Kruskal Gamma 0,38
Ties	347	38,3	Kendall's Tau-a 0,17
Total	907	100,0	

[1] Response Information: Da ordinal logistisk regresjon krever at man koder de ulike svaralternativene har vi valg følgende koder for svaralternativene til den avhengige variabelen.

- 1 = - mer enn 10 %
- 2 = - mellom 5,1 – 10 %
- 3 = - mellom 0,1 – 5 %
- 4 = ingen endring
- 5 = + mellom 0,1 – 5 %
- 6 = + mellom 5,1 – 10 %
- 7 = + mer enn 10 %

[2] Factor Information: Her vises alle faktorene i modellen vår. Da vi kun benytter ordinale data som uavhengige variabler, er alle de uavhengige variablene gjengitt her.

metkret = valg av metode for kredittrisiko; 1 = standardmetoden, 2 = grunnleggende IRB

metmark = valg av metode for markedsrisiko; 1 = standardmetoden, 2 = interne metoder

metop = valg av metode for operasjonellrisiko; 1 = basismetoden, 2 = standardmetoden

[3] Logistiv Regression Table: Her ser man de estimerte koeffisientene, standardavviket til koeffisientene, z – verdig, p – verdi, odds ratio og et 95 % konfidensintervall for odds ratio. Odds ratio angir forholdet mellom to odds. Dette benyttes som et effektmål for å sammenligne sannsynligheten for at en hendelse inntreffer i ulike grupper. Dersom odds ratio er lik en, tilsier dette at der ikke er noen forskjell mellom gruppene. Er odds ratio høyere enn 1 indikerer dette at faktoren eller hendelsen er mest sannsynlig å havne i den første gruppen, og omvendt for en odds ratio som er lavere enn 1. Formelen for odds ratio er:

$$\frac{p/(1-p)}{q/(1-p)} = \frac{p(1-q)}{q(1-p)}$$